

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA FOLYÓIRATA

Felelős kiadó:
SZABÓ PÉTER rektor

Szerkesztőbizottság:
SZABÓ PÉTER, a szerkesztőbizottság elnöke

AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs), BALOGH MIHÁLY (Budapest),
CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár), ERDÉLYI MARGIT (Komarno),
HORVÁTH MÁRTON (Budapest), NÉMETH ANDRÁS (Budapest), KOVÁTSNÉ NÉMETH MÁRIA (Győr),
PUKÁNSZKY BÉLA (Szeged), SZABOLCS ÉVA (Budapest)

Nemzetközi tanácsadók:
HARALD EICHELBERGER (Wien, Ausztria)
LEONCIO VEGA GIL (Salamanca, Spanyolország)
YASSINE ZOUARI (Rouen, Franciaország)

Szakmai támogatók:
MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottság
MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság
Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:
TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:
BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő

SZÉPHEGYI ILDIKÓ szerkesztőségi titkár

Szerkesztőség:
Kodolányi János Főiskola
8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.
06/30/600-9186
tolgyesij@uranos.kodolanyi.hu

HU ISSN 1785-5519

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK.....	5
<i>KELEMEN ELEMÉR</i>	
A MAGYARORSZÁGI NÉPTANÍTÓK VII. EGYETEMES GYŰLÉSE (1912)	5
<i>SIMON P. PIROSKA</i>	
TÖREDÉKEK A TÖRÖK OKTATÁS 19-20. SZÁZADI TÖRTÉNETÉBŐL	16
<i>FARKAS GÁBOR</i>	
FŐISKOLÁK ALAPÍTÁSI KÍSÉRLETE SZÉKESFEHÉRVÁRON (1841-1847)	40
<i>MAKAI ÉVA</i>	
ELFELEDETT HAGYOMÁNY? MŰVÉSZETI NEVELÉS (AZ ÉNEK-ZENE PEDAGÓGIÁJA) A SZENTLŐRINCI ISKOLAKÍSÉRLETBEN	47
<i>NÉMETH ANDRÁSNÉ FARKAS GABRIELLA</i>	
AZ INTÉZMÉNYTÖRTÉNET KUTATÁSA, A JELEN DOKUMENTÁLÁSA VESZPRÉM MEGYE ISKOLÁIBAN	63
<i>SURÁNYI ISTVÁN</i>	
A POLGÁRI ISKOLAI OKTATÁS SZÉKESFEHÉRVÁRON (1868-1948)	73
KÖZLEMÉNYEK.....	122
<i>KOCSISNÉ FARKAS CLAUDIA</i>	
A FASISZTA OKTATÁSI REFORM ÉS A VALLÁSOKTATÁS OLASZORSZÁGBAN	122
<i>TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA</i>	
KÉT BARANYAI KÁNTORTANÍTÓ EMLÉKEI	127
KÖNYVISMERTETÉSEK.....	135
<i>ALBERT B. GÁBOR: A NEVELÉS TÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI ALAPJAI.....</i>	<i>135</i>
(<i>SOMODI IMRE</i>)	
<i>HARANGOZÓ MIKLÓS (SZERK.): AZ ISTENI SZERETET LEÁNYAI TÁPIÓSZELEI ZÁRDÁJÁNAK KRÓNIKÁJA ÉS R.K. POLGÁRI ISKOLÁJÁNAK TÖRTÉNETE (1942-1951).....</i>	<i>138</i>
(<i>LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT</i>)	
<i>S. PALLÓS PIROSKA: LEGHŐBB VÁGYAM FIUMÉBA KERÜLNI.</i>	<i>140</i>
(<i>HUDI JÓZSEF</i>)	
<i>PEDAGÓGUSOK ÉLETRAJZA KÖTETEKBEN</i>	<i>145</i>
(<i>CS. BÁNYAI GYÖRGY</i>)	

GYÖRE GÉZA: KÖNYVTÁROSTANÁR-KÉPZÉS MAGYARORSZÁGON	148
<i>(CSISZÁR MIKLÓS)</i>	
CSEJTEI DEZSŐ: AZ UTOLSÓ SZÓ JOGÁN	150
<i>(CS. BÁNYAI GYÖRGY)</i>	

Címlapkép:

A nyirádi római katolikus elemi népiskola 1-2. osztálya
csoportképe (Az 1930-as évek második feléből)

A borítót és a kötetet tervezte:

Bessenyei János

Nyomdai kivitelezés:

Quadrat '64

TANULMÁNYOK

A MAGYARORSZÁGI NÉPTANÍTÓK VII. EGYETEMES GYŰLÉSE (1912)

KELEMEN ELEMÉR

„Éppen a VII. egyetemes gyűlés lefolyása, hangulata mutatja, hogy a régóta tartó fizetésrendezési toldozgatások és foltozgatások már a legvégsőkig feszítették a tanítóság idegrendszerét.” (*Simon*, 1912. 1.o.) „... a tanítóság elméjében megrögződni kezd a politikai téren való erő-érvényesülés gondolata.” (Uo., 2.o.)

A modern oktatási rendszerek kialakulásának és fejlődésének egyik meghatározó mozzanata a neveléssel-oktatással hivatásszerűen foglalkozó szakmai csoportok létrejötte, tevékenységük szakszerűvé válása, azaz, a pedagógusmesterség professzionalizálódása. (*Halász*, 2000). Ennek a folyamatnak számos más összetevője – a képzés és a képesítési követelmények változása, a tudományosság igénye, a szakmai ismeretközvetítés intézményeinek fejlődése – mellett fontos eleme a különböző pedagóguscsoportok és – rétegek szervezeti összekovácsolódása, valamint a szakmai és az egzisztenciális érdekvédelem megjelenése.

Az iskola körüli munkamegosztás hazánkban is életre hívta azt egyházi szolgálatól lassan elkülönülő, a tanítással hivatásszerűen foglalkozó pre-értelmiségi réteget, amely anyagi és szellemi viszonyainak rendezési szándékával és önazonosságát keresve szükségképpen jutott el érdekeinek tudatos kifejezéséig és az összefogáson alapuló közös fellépésig.

A magyarországi tanítóság szervezkedésének kezdetei a 18. század végére nyúlnak vissza és a reformkor utolsó évtizedében, az 1840-es években, elsősorban az 1848 nyarán megrendezett első egyetemes tanítógyűlés – az első magyar nevelésügyi kongresszus – eseményeiben teljesedtek ki. (*Kelemen*, 2007/a; továbbá *Peres*, 1896; *Orosz*, 1971)

A modern magyarországi tanítótársadalom alapjait az 1868. évi népoktatási törvény teremtette meg. A tanítókról szóló fejezet megszabta a képzési feltételeket és a képesítési követelményeket, a tanítók alkalmazásának eljárásait és – igaz, csak a községi és állami fenntartású iskolákra vonatkozóan –, a tanítói fizetések mértékét és módját, valamint a szociális gondoskodás alapformáit. A törvény a községi nép- és

polgári iskolai tanítókat arra kötelezte, hogy tankerületenként tanítói testületeket, illetve járási köröket alkossanak. Ez a rendelkezés – közvetett módon – ösztönözte a felekezeti, de a „hitfelekezetek nélküli”, közös tanítóegyletek megalakítását is, ami a modern magyarországi tanítómozgalom alapvetését jelentette. (*Felkai*, 1983; *Köte*, 1975; *Kelemen* 2007/a; vö.: *Belicza*, 1886; *Peres*, 1896)

A tanítóegyletek szakmai önképzésre és tapasztalatcserére ösztönző funkciója mellett már az első felhívásokban és szakmai összejöveteleken megfogalmazódott a gazdasági-érdekvédelmi szerep is. Ez a kettős igény – eltérő arányban és különböző hangsúlyokkal – végigkísérte az új alapokon szerveződő, és csakhamar országossá váló tanítómozgalom reprezentatív központi rendezvényeinek, az ún. *egyetemes tanítógyűlések* több mint négy évtizedes történetét. (*Felkai*, 1983; *Kelemen*, 2007/a; vö.: *Peres*, 1896)

Az *első, 1870-ben* megrendezett összejöveteleken a népoktatási törvény hiányosságainak, illetve megvalósíthatóságának szakmai szempontjai domináltak, de hangot kaptak a tanítóság anyagi követeléseit és – ezekhez kapcsolódóan – az összefogás, a szervezett fellépés igénye és szándéka is. A következő évtizedek bel- és oktatáspolitikája azonban nem kedvezett ennek a törekvésnek. Az *1874. évi második*, és az *1878-as harmadik* országos tanítógyűlés mérsékeltebb, erélytelenebb – és eleve esélytelen – próbálkozásait maga *Trefort Ágoston* miniszter intette le azzal, hogy a tanító ne politizáljon, hanem tanítson. (Idézi *Felkai*, 1983. 189.o.) Ezzel is magyarázható, hogy a közel másfél évtizedes szünet után megrendezett *negyedik* (1890), majd az *1896. évi ötödik* tanítógyűlés résztvevői „békülékeny szellemben”, és a magyarosító iskolapolitika iránti lojalitásukat hangoztatva kitértek a „kényesnek” minősülő anyagi követelések megfogalmazására elől, illetve a kormányzat jóindulatára hagyatkoztak. (*Felkai*, 1983; *Kelemen*, 2007/a). Kétségtelen, hogy az 1875-ös nyugdíjtörvény (1875. évi XXXII. tc.) 1891. évi módosítása (1891: XLIII. tc.), valamint az 1893-as fizetésrendezés (1893: XXVI. tc.) valamelyest enyhítettek a tanítóság évtizedek során valóban tarthatatlanná vált szociális helyzetén, anyagi kiszolgáltatottságán. (L. *Kelemen*, 2007/a. 97.o.)

A századforduló táján kiéleződő társadalmi és politikai feszültségek viszont nyilvánvalóvá tették, hogy a tanítótársadalom – egyáltalán: a pedagógusok megoldatlan és a romló gazdasági helyzetben egyre súlyosbodó – problémái már nem kezelhetőek a liberális jogállamiság és a steril szakmaiság hagyományosnak számító keretei között. Ezt látszott igazolni az *1904. évi hatodik tanítógyűlés* kompromisszumkereső kísérletének kudarca is, ami egyre szélesebb tanítórtegeket sodort a politizálás, sőt a tanítógyűlés által ekkor még elítélt „pártpolitika” irányába.

A polgári radikalizmus és a szociáldemokrata munkásmozgalom közös fellépése mind hangsúlyosabban oktatáspolitikai kérdésekben is – lásd: a szekularizáció követelése, az iskolarendszer reformja, a nyolcosztályos általános és egységes állami népoktatás igénye –, nagy szerepet játszott abban, hogy a pedagógusok, mindenekelőtt a tanítóság szakmai szervezkedése 1906-tól egyre határozottabb politikai-moz-

galmi jelleget öltött. Ezt a megváltozott helyzetet tükrözte az ez évben – egy radikális budapesti tanítócsoport által – létrehívott szakmai sajtóorgánium, az Új Korszak megjelenése, amelynek fejlécén mottóként szerepelt: *Követeljük a közoktatás államosítását, minden felekezeti tendenciának az iskolából való kizárását, a tanítók és a tanárok gazdasági helyzetének gyökeres javítását és mindennek előfeltételként az általános, egyenlő és titkos szavazati jogot.* (Új Korszak, 1906. 1.sz. és a további számok címlapján.)

Alig fél évvel a lap megjelenését követően megalakult a *Magyarországi Tanítók Szabad Egyesülete (MTSZE)*, amely a következő években – időszakos kényszerszünetekkel megszakítva –, a lappal karöltve szervezte és irányította a radikalizálódó tanítómozgalmat. Az *Ady* által – „A magyar tanítóhoz!” címzett – versben köszöntött 1910-es decemberi tanítógyűlés indította el az eseményeknek azt a láncolatát – tiltakozó tanítógyűlések és utcai tüntetések Budapesten és több vidéki városban –, ami azután az év tömegmegmozdulásaihoz kapcsolódóan, tanítósztrájkjal fenyegetve, 1912-ben tetőzött. (Kelemen, 2007/c; Kőte, 1975)

Az állami tanítók szervezete, az ÁTOE (Állami Tanítók Országos Egyesülete) 1912 áprilisában – viharos hangulatú közgyűlésén – *Czabán Samu* nagyszénási tanítót választotta elnökévé, aki ígéretet tett az egyesület újjászervezésére, a magyar tanítóság „felekezet nélküli” összefogására és a szervezett bérharcra. Követeléseiket a református tanítóegyesületek országos szövetsége és több katolikus tanítókör a sajtóban is közzétett nyilatkozatban támogatta. (Kelemen, 2007/c).

Ilyen események után került megrendezésre Budapesten 1912 júliusának első napjaiban a *VII. egyetemes tanítógyűlés*.

Az előkészítés és a szervezés feladatai a *Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetségére (MTOSZ)* hárultak. A szövetség a korábbi koordináló testület az 1896-os alapítású *Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának* jogutódjaként 1909-ben alakult meg. A tanítógyűlés összehívásáról az 1911. augusztus 21-én megtartott közgyűlés határozott, amely Rákos István budapesti tanító elnökletével rendezőbizottságot is választott. A bizottság 1911. december 3-án felhívással fordult az ország tanítóegyesületeihez. A felhívás – „a hazai tanítóság gondolkodásáról, kívánságairól és akarataról” szóló tájékoztató jegyében – közreadta „a tárgyalásra felveendő tételek” jegyzékét is (*Napló*, 1912. 14., ill. 15-16.o.). A tételek hét témakörben összesen 32 pontot tartalmaztak „a tanítóság anyagi érdekeit” és „közegészségügyi intézményeit” érintő kérdésektől az „iskolaügyi”, az „adminisztrációs” és a „szociális” kérdésekig terjedően. A tanítóegyesületekhez megküldött felhívást nyomatékosította a szakajtó útján közzétett *Szózat a magyar tanítókhöz* című kiáltvány. (Uo. 17-18.o.)

A tanítóegyleti fórumokon megtárgyalt tételek élénk érdeklődést és heves vitákat váltottak ki. Széleskörű aktivitásra mutat, hogy a hét témakörhöz összesen csaknem 750 vélemény – megerősítés, ajánlás, kiegészítő javaslat – érkezett. Legnagyobb visszhangot az anyagi vonatkozású kérdések (fizetés, nyugdíj, „szeretet-intézetek”),

a tanügyi adminisztráció és felügyelet témaköre, valamint „az egyéb oktatási értékű kérdések” (kisdnedvelés, nőnevelés, a népiskola és a társadalom kapcsolata stb.) keltettek.

A beérkezett javaslatok figyelembe vételével 1912. április 1-jén megtörténhetett az előadók és a témák kijelölése, az ülések „tárgy- és sorrendjének” meghatározása. Ugyanakkor határozott a rendezőbizottság az előkészítést és a rendezést közvetlenül segítő munkacsoport – a titkári iroda, a sajtó-, a fogadó és elszállásoló, a kalauzoló és a pénzügyi bizottság – felállításáról. A rendező bizottság munkáját közel 200 önként vállalkozó budapesti tanító segítette; a körületekítés kiterjedt a vidéki kollégák fogadására, elszállásolására (részben szállodákban, nagyrészt az e célra rendelkezésre bocsátott fővárosi iskolák tantermeiben) a kedvezményes étkeztetésre stb. A szervezők – ugyancsak kedvezményes áron – a szabad idő kellemes eltöltéséről is gondoskodtak (színházi, kiállítási belépők, fürdőhasználat, városnéző programok és kirándulások). A háromnapos rendezvény részvételi díját 5 koronában állapították meg, a befizetésről kapott visszaigazolás jogosított a gyűlésen való részvételre.

A gyűlést előkészítő értekezleten, 1912. július 1-jén, megválasztották a rendezvény tisztikarát és véglegesítették a tárgysorozatot. Megállapították, hogy a felkért mintegy 30 előadó – csaknem kivétel nélkül – megjelent, az 1830 fizető résztvevő munkára, vitára készen várja a másnapi megnyitást.

Július 2-án reggel – az eltervezett program szerint – plenáris üléssel kezdődött el a tanítógyűlés munkája. *Moussong Géza*, az MTOSZ elnöke megnyitójában az elsőként napirendre tűzött téma – a tanítói fizetésrendezés – fontosságát emelte ki. Rámutatott, hogy a tanítóság anyagi helyzete – „a társadalom és a hatalom érdektelenségétől kísérve” – folyamatosan romlott, és ezen változtatni csak egységes fellépéssel lehet. A kormányzati ígéretre utaló szavait, hogy ti. a pénzügyminiszter 1913. január 1-jével kilátásba helyezte a bérrendezést, ingerült közbekiabálások – „mézesmadzag” stb. – fogadták. (Uo. 95-98.o.)

A tanítói fizetésrendezésről szóló napirend előadója, *Végh István* vámosladányi tanító drámai színekkel ecsetelte a tanítóság „nehéz, megalázó helyzetét”, hangsúlyozva, hogy „a magyar néptanítóknak is joga van munkájuk után a tisztességes mindennapi kenyérre”. Hazai és külföldi példákkal, összehasonlító adatokkal alátámasztott vitaindítója végén kilenc pontból álló határozati javaslatot terjesztett elő, amelyben – a többi között – a tanítók köztisztviselőket megillető magasabb fizetési besorolását, illetve kedvezményeit, a többletmunka, valamint az osztatlan iskolai tevékenység díjazását, a kántori és a tanítói fizetés szétválasztását, továbbá az 1907 előtt nyugdíjazottak méltányos kárpótlását indítványozta. Előadását indulatos kifakadással zárta: „Az a parlament, amelynek tagjai nagybirtokosok, nagytőkésék, főpapok, akik a kisemberek nyomorúságát, a szegény tanítónak helyzetét nem ismerik, nem is ismerhetik, azok nem is bírhatnak kellő érzékkel az igazi tanítói hivatal iránt.” (Uo. 98-103.o. – Idézet: 102.o.)

Az elnök – érzékelve a közhangulatot –, a határozati javaslat vita nélküli, egy-

hangú elfogadását ajánlotta. A felgyülemlett indulatokat azonban nem lehetett viszafojtani. *Vinkóczy Károly* székesfehérvári tanító arra hivatkozva, hogy „a tanítóság már sok szép javaslatot elfogadott” (Uo. 104.o.), a mielőbbi megoldást segítő, azonnali demonstrációt kezdeményezett a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* elé. *Ispánovics Mátyás* szabadkai tanító elutasította „a görnyedő deputációzást és az alázatos könyörgést”: „az ügyet ki kell vinni az utcára, a nyilvánosság elé, ezzel a tanítóságot – mondotta –, a politikai élet kellős közepébe helyezzük.” (Uo. 105.o.) *Velinszky László* székesfehérvári tanító a szakmai programok azonnali felfüggesztését követelte, mondván „én nem tudok pedagogizálni, amikor létkérdésekről van szó”, s „a szenvedélyek a végső határon vannak”. (Uo. 105.o.) *Balogh Károly* nagyváradai tanító az 1911-es budapesti tanítóértekezlet radikális fellépésére utalva kijelentette: „ettől a kormánytól semmit ne kérjünk, semmit nem várhatunk”. „Menjünk el még egyszer és utoljára” – indítványozta, hozzáfűzve, hogy „a mi harcunkból ope-rettet csinálni nem lehet”. (Uo. 105.o.)

A plenáris ülés a határozati javaslatot egyhangúlag támogatta, és a miniszterhez benyújtandó követeléseiket nyomatékossító utcai demonstráció mellett döntött. Az elnök kompromisszumos javaslatát elfogadva azonban bevárták a rendőrfőkapitány engedélyét, illetve *Zichy János* miniszter fogadókészségének visszaigazolását.

1912. július 2-án a déli órákban mintegy 2000 tanító vonult végig zárt sorokban, méltóságteljesen a belvároson – az Andrassy út – Teréz körút – Podmaniczky utca útvonalon – a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium* Hold utcai épülete elé, nyomatékot adva a tanítógyűlés követeléseinek. *Zichy János* miniszter – az előzetes egyeztetés alapján – fogadta a gyűlés 40 fős küldöttségét.

A minisztériumban lezajlott eseményeket a tanítógyűlés másnapi jegyzőkönyvéből, illetve gyorsírásos feljegyzéseiből rekonstruálhatjuk. A küldöttséget vezető elnök – először adminisztratív, technikai nehézségekre, majd zavarára, feledékenységére hivatkozva – nem az elfogadott határozati javaslatot terjesztette a megállapodás szerinti memorandum formájában a miniszter elé, hanem szóban tolmácsolta a tanítógyűlés „alázatos kérését”, miszerint „legyen kegyes a magyar néptanítói kar irányában érvényesíteni eddig hangoztatott jóindulatát és igazságérzetét”. (Uo. 115-116.) Utalt *Zichy* korábbi ígéretére: „*Kegyeskedett kilátásba helyezni, hogy a pénzügyminiszterrel szemben feltétlenül fel méltóztatik venni a harcot a magyar néptanítói kar érdekében*”. (Uo. 115.o.)

A miniszter sajnálatát fejezte ki, hogy nem kapta kézhez a gyűlés határozati javaslatát, s így nem reflektálhat rá, de megígérte, hogy áttanulmányozása után „megfontolás tárgyává teszi azt”, mert „méltányolja és támogatja kérésüket”, eltökélten támogatja „a magyar néptanítóság anyagi és erkölcsi érdekeit”. (Uo. 116-117.o.)

A tüntetés türelmes várakozás után békésen ért véget. A miniszteri fogadról, illetve a dolgavégezetlen küldöttség eredménytelen fellépéséről kiszivárgó hírek azonban a mintegy kétezer résztvevővel lezajlott másnapi plenáris ülésen a robbanás erejével hatottak.

Az elnöki tájékoztató elutasító, ellenséges fogadtatásra talált, ingerült bekiabálások „Le vele!”, „abcúg”, „csalt” – hangzottak el. A kedélyek megnyugtatósára *Simon Lajos* titkár – gyorsírói feljegyzések alapján – felolvasta az elnök előző napi beszédét és a miniszteri választ, ami azonban csak olaj volt a tűzre. *Moussong* ismételt magyarázkodása – nem volt idő a memorandum elkészítésére, feledékeny volt, zavarba jött stb. –, hangzavarba fulladt, végül – a helyzet elmérgesedésének elejét veendő –, felajánlotta lemondását.

A többször is félbeszakított ülés időközben egy öttagú delegációt küldött ki, azzal a felhatalmazással, hogy az előző napon memorandum formájában megfogalmazott követeléseiket haladéktalanul vigyék át a minisztériumba és személyesen a miniszternek adják át.

A lemondással kapcsolatos bizalmi vita során *Zigány Zoltán* budapesti tanító – az *Új Korszak* szerkesztője (1911-1914) – az elnök „elcsapását” indítványozta. A *Zigányt* rendreutasító levezető elnök szavait bekiabálások – például: „Itt nem Tisza Istvánkodunk!” – szakították félbe. A gyűlés résztvevői nem fogadták el *Moussong* lemondási szándékát. A sebtében elrendelt bizalmi szavazás első eredményét – az elnöklő *Rákosi* szerint „látható többség” – ugyancsak elvetették. A teljes zűrzavarban lefolytatott, ismételen sikertelen kísérlet után végül is név szerinti szavazás döntött: a 847 résztvevő, illetve véleményt nyilvánító tanító 439:408 arányban az elnök mellett foglalt állást. A feszült légkör azonban nehezen oldódott. A felkavart indulatok és a csalódottság rányomta bélyegét a délutáni szakmai fórumokra és a másnapi plenáris ülésre is, ami a jelenlévők alaposan megcsappant létszámában is tükröződött.

A harmadik napi plenáris ülés levezető elnöke, *Rákos István* budapesti tanító a mintegy ezer főre olvadt hallgatóság előtt annak a reményének adott hangot, hogy az előző napok vitái nem befolyásolják a tanítóság egységét, a közös célokért folytatott küzdelmet. Az ülés légköréből, hangulatából, a későbbi megnyilvánulásokból mindenesetre arra lehet következtetni, hogy a kedélyek lecsillapodását a radikális szárny tüntető távolmaradása segíthette elő.

A záróülés első napirendje a *tanítói nyugdíjtörvény revíziója* volt. A téma előadója, *Bursics István* budapesti tanító a parlament mulasztásos törvénysértését tette szóvá, mivel az 1893. évi nyugdíjtörvény idevágó rendelkezéseit figyelmen kívül hagyva nem teljesítette a tíz évenként esedékes felülvizsgálatot és a szükséges kiigazítást. Határozati javaslata az alapprobléma orvoslásán túl a törvény számos elemének korrekcióját, és a megváltozott körülményekhez történő hozzáigazítását kezdeményezte (35 éves szolgálati idő, az özvegyi nyugdíjak méltányos rendezése, a tanítói és a kántori fizetések elkülönítése, a nyugdíjintézet tevékenysége feletti testületi ellenőrzés joga stb.). A hozzászólók (16 fő) – a részletkérdések finomítására irányuló javaslatokon túlmenően –, hangot adtak elégedetlenségüknek és a Szövetség határozottabb fellépését sürgették. *Kiss Béla* úpesteri tanító azt tette szóvá, hogy a kincstár 20 év óta elmulasztja az állami tanítók nyugdíj-hozzájárulásának a befizetését a tanítói nyugdíjalapba, pedig a 3,5 millió koronás adósság rendezése számos probléma

megoldását segíthetné elő. *Bontilovics Gusztáv* budapesti tanító „a szakszervezeteket alkotó ipari munkás és földművesosztály” példájára utalva a tanítóság öntudatosabb és szervezettebb fellépését szorgalmazta. (Uo. 126-127.o.)

Az első napirendet követően hallgatta meg a gyűlés az előző nap kiküldött ötös bizottság beszámolóját, miszerint a memorandumot – a miniszter hivatalos elfogalaltsága miatt – *Balogh Jenő* államtitkár vette át, aki „jogosnak és teljesíthetőnek” minősítette a kívánságokat, és megígérte a kultuszminisztérium „kiállítását” a pénzügyminiszterrel folytatandó tárgyalások során. (Uo. 128.o.)

A július 4-ei plenáris ülés másik – a tanítógyűlés harmadik – fő témája *Kovács Alajos* nagyenyedi tanító felvezető előadásával a tanítóság jogait és kötelezettségeit egységes kódexbe rendező „szolgálati pragmatika” megvitatása volt. Az eladó harminc pontba foglalt határozati javaslata egy modern – polgári és értelmiségi – tanítókép körvonalait vázolta: a jogok és köteleességek egyensúlyát, a tanítói tevékenység anyagi, erkölcsi és társadalmi elismerésének szükségességét, valamint az egyéni szakmai szuverenitás és a területi autonómia igényét. Ez utóbbit jól példázza a javaslat 20. pontja: „...*az iskola szellemének vezetése teljesen a tanító illetve tanítótestület kezében van, mely testületnek elnöke az igazgató-tanító.*” (Uo. 129.o.)

A hozzászólók a tanítótestületek jogainak bővítését, az autonómia erősítését szorgalmazták, és követelték az egyházi hatósági jogkörök szabályozását, korlátozását, valamint a szakmai testületek szabályozott részvételét a megreformálandó iskolafelügyeleti rendszerben, továbbá a szakmai véleménynyilvánítás lehetőségét az oktatásügyi törvényalkotásban.

A plénum mindkét témakör határozattá emelt javaslatait azzal a záradékkal fogadta el, hogy a *Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetségének* elnöksége ezeket megfelelő formában mielőbb juttassa el a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba*, és folyamatosan tájékoztassa a tagszervezeteket a további fejleményekről.

A záróülés keretében került sor a szakosztályi jelentések meghallgatására és elfogadására is. (A szakosztályok munkájáról a továbbiakban még részletesebben is szó esik.)

Moussong Géza elnök zárszavában azt kérte a megfogyatkozott létszámú résztvevőktől, hogy „... a feledés fátyolát borítsák mindazokra a jelenetekre, amelyek a *VII. Egyetemes Tanítógyűlés* méltóságteljes lefolyását megnehezítették, majdnem lehetlenné tették”, (Uo. 177.o.) és a „konkolyhintőktől” elhatárolódva egyetértésre és összefogásra, valamint „a nemzeti népoktatás ügyének szolgálatára” buzdított.

Bár a tanítógyűlés karakterét az egzisztenciális kérdések – politikai indulatoktól sem mentes – heves vitái, és az ezek nyomán megszületett radikális követelések határozták meg, az első és a második nap délutánján lebonyolított szakmai fórumok, az ún. *szakosztályi ülések* jegyzőkönyvei magas színvonalú előadásokról, élénk eszmecserékről, figyelemre méltó szakmai teljesítményekről és eredményekről tanús-

kodnak. Említést érdemel az előadóknek és a hozzászólóknak az érzelmeikkel és indulatokkal átszőtt, de a hazai viszonyok beható ismeretén alapuló tárgyyszerűsége, valamint a történeti előzményekre és a nemzetközi tendenciákra is figyelő tájékozottság.

A *paedagogiai szakosztály* július 2-án hatvan fő részvételével megtartott ülésén – felkért előadóként – *Fülöp József* szeged-felsőbányai állami iskolai igazgató-tanító *A magyar népoktatás újjászervezése* címmel tartott vitaindítót. Előadásában *Eötvös* népoktatási törvényének szellemét és *Kármán Mór* gondolatait idézve hitet tett a népiskola általános műveltséget nyújtó, „a nemzeti közműveltséget megalapozó” funkciója, „öncélú” jellege mellett. E cél megvalósítása érdekében a népiskola nyolcosztályossá fejlesztését, illetve a tankötelezettség időtartamának növelését javasolta. „*Ma, a XX. században, midőn a létfenntartás küzdelme több ismeretet, élesebb ésszt, messzebb tekintő előrelátást, gazdasági tudást, számító értelmet, általában több képzettséget igényel – fejtegette –, ma ezt a tanulmányi időt tíz évre kell kitolnunk: 8 osztályú mindennapi és 2 éves gazdasági ismétlő tanfolyamra.*” (Uo. 185.o. – Idézi: *Köte*, 1975. 163-164.o.) Az ellenvetésekre reflektálva kijelentette, hogy „... a tanítósnak nem az a feladata, hogy a *fináncminiszter szemüvegén át szemlélje a viszonyokat. A tanítósnak az a feladata, hogy a nép életviszonyai és a kor követelményei szempontjából kiindulva megjelölje a nemzeti közműveltségnek azt a színvonalát, amelyre a társadalomnak ma múlthatatlanul szüksége van.*” (*Napló*, 1912. 186.o.) Javaslatát számos más, a népiskola tanulmányi rendjére vonatkozó ajánlással (megemelt szorgalmi idő, a hitfelekezeti vallásoktatástól elválasztott erkölcsstan-tanítás, a tanulói létszám maximalizálása, a gazdasági iskola szerepének újraértelmezése, a felügyelet reformja stb.) kiegészítve a szakosztály határozati rangra emelte. *Molnár Ferenc* bezdáni tanító a tanfelügyelet „szakszerűsítését” szorgalmazta, illetve az iskolaigazgató és a tantestület szerepét, a „helyi felügyelet” fontosságát hangsúlyozta.

A 61 fő részvételével lebonyolított *tanítóképző szakosztályi* ülésen *dr. Rózsa Ignác* budapesti tanító a tanítóképzés reformját sürgető felszólalásokhoz csatlakozva – a tanítók szakmai presztízsének és anyagi elismerésének javítása érdekében – egy négyéves, érettségivel záruló „tanítóképző szakiskolára” alapozott és az egyetemek keretében megszervezendő kétéves pedagógiai akadémiák felállítását javasolta, amit a szakosztály azzal a módosítással fogadott el és terjesztett a plénum elé, hogy az akadémiai képzés előfeltétele ne a tanítóképző szakiskola, hanem az egységes középiskola nyolc osztályának elvégzése legyen. A csaknem 20 hozzászólót mozgósító vitában nagy nyomatékot kapott „a kormányzó társadalmi rétegek” bírálata, amelyeknek nyilvánvaló társadalompolitikai célja a népműveltség alacsony szinten tartása és az ehhez igazodó, alacsony szintű és kisebb presztízsű tanítóképzés. (Uo. 222.o.)

A tanítógyűlések történetében első ízben alakult meg a *szervezeti szakosztály*, abból a felismerésből, hogy „a jelen tanítói ... már tudatára ébredtek annak, hogy

a tanítóság mindennemű érdekeit csak szervezkedéssel lehet előbbre vinni”. (Uo. 233.o.) Ezt hangsúlyozta az ülés elnöke, *Simon Lajos* is. Véleménye szerint „a XX. század leghatalmasabb eszköze a szervezkedés... Bizonyítja ezt a munkásosztály”. (Uo. 234.o.) Simon a „szakok szerinti fellépés” helyett a közös fellépést sürgette, aminek bázisát a csaknem valamennyi tanítóegyletet és közel 20 000 főt (a magyar tanítóság kétharmadát) tömörítő *Magyarországi Tanítóegyletek Országos Szövetsége* jelentheti. *Csiky Béla* miskolci tanító vitaindító előadását záró határozati javaslatában a tanítóság teljes körű – kényszer nélküli – tagságát és a Szövetség megerősítését, szakmai és oktatáspolitikai súlyának növelését tartotta a sikeres érdekvépviselet előfeltételének. *Juhász Béla* budapesti tanító – ezen túlmenően – a tanítóság társadalmi kapcsolatainak bővítését, erősítését szorgalmazta.

A *közgazdasági (népjóléti) intézmények szakosztálya* elsősorban a tanítóság iskolán kívüli, népnevelési tevékenységének bővítésével és a vidék gazdasági fejlődésére gyakorolt hatásával foglalkozott. Ennek jegyében az ismeretterjesztő programok kiterjesztését, a „felekezeti és politikai színezet nélküli” gazdakörök, valamint a különböző típusú, fogyasztási, termelő és értékesítő, beszerzési és hitelszövetkezetek szervezésében való aktív részvételt ajánlotta a tanítók figyelmébe. A téma előadója, *Novoszel János* zentai gazdasági iskolai tanító – a fentiekén túl – részletesen kitért a falusi lakosság megélhetési lehetőségeit is bővítő háziipari tevékenység ösztönzésének és segítésének a fontosságára.

A *humánus tanítói intézmények szakosztálya* – *Lukács György* korábbi (1905-1906) vallás- és közoktatásügyi miniszter vitaindító előadását követően – elsősorban az iskolának és a tanítónak a település „egészségügyi viszonyainak megjavításában” betöltendő szerepét, felelősségét vitatta meg. Behatóan foglalkoztak az iskolai egészségügy elmaradottságával és a javítás lehetőségével, feladataival, (a természetudományos tantárgyak és az egészségtani ismeretek oktatása, az iskolaorvosi és iskolanővéri intézmények kialakítása, napközi otthonok, iskolafürdők létesítése stb.), valamint a tanító személyes példamutatásának fontosságával is. Szó esett a tanítók egészségügyi helyzetéről, például a tuberkulózis elterjedtségéről, továbbá a beteg tanítókról való intézményes gondoskodásról.

Az iparoktatási szakosztály két kiemelt témát tárgyalt: *Dóczy Sámuelnek*, az *Ipartestületek Szövetsége* főtitkárának a felvezetésével a tanítóságnak „a kisiparos osztály érdekében” kifejtendő tevékenységét, „az ipari élethivatások megkedveltetését” és az ipartestületekben betöltendő, inspiráló szerepét vitatták meg. *Háda József* budapesti tanító előadása „az iparoktatás fejlesztésének újabb irányaival” foglalkozott. Határozati javaslataiban a szükséges reformra vonatkozó elképzeléseit, ajánlásait összegezte (a népiskolai alapozó, előkészítő munka javítása, a szakszerűség növelése a szakképzésben, munkaidőn belüli oktatás, inasotthonok, tanműhelyek létesítése, egységes és reális tantervek, anyagilag elismert, stabil oktatógárda). A vita résztvevői egyhangúan követelték az iparoktatásra vonatkozó, csaknem húszéves – 1893-as – miniszteri rendelet sürgős korrekcióját.

A tanítógyűlés legnépesebb szakosztályát a *kisdednevelők* alkották mintegy 120 résztvevővel, amiben szerepet játszhatott a *Kisdednevelők Országos Egyesületének* mozgósító munkája is. Az eszmecsere középpontjában az *1891. évi XV. tc.*, a kisdednevelési törvény időszzerű és szükségesnek tartott revíziója állt. *Székelly Gáborné* szegedi óvónő határozati javaslata elsősorban a kisdednevelők anyagi és erkölcsi megbecsülésének szükségességét, az intézményhálózat bővítésének és a személyi feltételek javításának igényét hangsúlyozta. *Forgács Júlia* karlovai óvónő a kisdednevelés reformjáról szóló előadásában a gyermektanulmányozás eredményeinek hasznosítását szorgalmazta, kiemelve az egyéni bánásmód és az önállóságra nevelés fontosságát. *Hankovicsné Fábrián Irma* (Budapest) pedig a kisdednevelő és a népiszkolai tanító munkájának kölcsönösségét, a szemléleti azonosság és az együttműködés fontosságát emelte ki *A kisdednevelés mint az elemi népoktatás alapja* című előadásában, különös tekintettel a testi és a „társas” nevelésre.

Előremutató gondolatok és javaslatok hangzottak el a rendezvény keretében megalakult, bár viszonylag kis létszámú *nőnevelési szakosztály* ülésén is, a női egyenjóság és a mindennapi életre való, korszerű felkészítés jegyében. Ennek érdekében javasolták az előadók a sajátos profilú ismétlő leányiskolák országos újjászervezését és a tanítóképzés ez irányú fejlesztését, kiterjesztését. Az összejevetel súlyát növelte, hogy azon részt vett és felszólalt *dr. Giesswein Sándor*, a magyarországi keresztényszocialista mozgalom egyik alapítója és vezetője, aki számos más társadalmi szervezet és mozgalom támogatása mellett fontos szerepet játszott a hazai feminista mozgalomban is.

A hetedik egyetemes tanítógyűlés résztvevői végül is azzal a reménnyel térhettek haza, hogy határozott fellépésük nyomán követeléseik meghallgatásra találnak. Ahogyan azonban 1912 tömegmegmozdulásai megtörték a kormányzat egyre erőszakosabb fellépésén, mérséklődött a tanítók és a tanárok elszántsága, harci kedve. Az ÁTOE-ban is visszarendeződtek a hatalmi viszonyok, elmozdították *Czabán Samut*, visszaállították a korábbi lojális vezetést. Az Új Korszak tovább folytatta ugyan mind reménytelenebb szélmalomharcát, mígnem 1914-ben, a világháború kitörésekor kényszerűen felfüggesztette tevékenységét. (*Kelemen, 2007/b*)

Az 1912-es tanítógyűlésen megfogalmazott, tömegmegmozdulással is nyomtatékosított követelések azonban nem voltak teljesen eredménytelenek. 1913-ban megtörtént a tanítói és tanári fizetések részleges rendezése, illetve 1914-ben pedig a nyugdíjtörvény felülvizsgálata és korrekciója (1914:XXVI. tc.). Igaz, a bérrendezés a megszokott fáziskéséssel és az – időközben rohamosan gyorsuló – inflációhoz mérten ismét csak a létminimumhoz igazítva szabályozta a pedagógusok jövedelmét. A bérharc folytatásának, illetve a további radikális fellépésnek pedig, legalább is átmenetileg, a világháború kitörése vetett véget.

Az 1912-es tanítógyűlés azonban felmutatta a szervezett fellépés erejét, valamint a magyar tanítótársadalom szakmai felkészültségét, oktatás- és társadalompolitikai

felelősségét és elkötelezettségét, ezáltal kimagasló eseménye volt a magyarországi pedagógusmozgalmak történetének.

FORRÁS

Napló = Simon Lajos (szerk., 1912): *A magyarországi néptanítók VII. egyetemes ülésének naplója* 1912. [Budapest]

FELHASZNÁLT IRODALOM

Belicza József (1886): *Magyarországi tanítóegyletek statisztikája*. Budapest.

Felkai László (1983): A néptanítók egyetemes gyűlése. In: Felkai László: *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Budapest. 179-217.

Halász Gábor (2000): *Az oktatási rendszer*. Budapest.

Kelemen Elemér (2007.a): Pedagógusszervezetek és mozgalmak Magyarországon a 19. században. In: Kelemen Elemér: *A tanító a történelem sodrában*. Pécs. 94-104. (Iskolakultúra Könyvtár)

Kelemen Elemér (2007.b): *A magyarországi pedagógusmozgalmak radikalizálódása a 20. század első évtizedeiben*. Uo. 116-127.

Köte Sándor (1975): *Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában*. Budapest.

Orosz Lajos (1971): Az Első Magyar Egyetemes Tanügyi Kongresszus. In: Felkai László (szerk.): *Nevelésügyi kongresszusok Magyarországon*. I-II. Budapest. I. köt. 11-100.

Peres Sándor (1896): *A magyarországi tanítóegyesületek története*. Budapest.

Simon Lajos (1912): Előszó. In: *Napló*, 1912.

TÖREDÉKEK A TÖRÖK OKTATÁS 19-20. SZÁZADI TÖRTÉNETÉBŐL

SIMON P. PIROSKA

MAGYARÁZAT

2012 tavaszán szemtanúja voltam Törökországban az új oktatási törvény elfogadását követő erőteljes tiltakozásnak, tüntetéseknek, a televíziós csatornákon pedig követtem az azzal kapcsolatos vitákat. 2012 szeptemberében pedig figyeltem a törvény életbelépését követő társadalmi reakciókat. Akkor, tavasszal határoztam el, megkíséreltem bemutatni a török oktatás történetét. Abogy gyűltek a könyvek, olvastam a halmokban álló írásokat, beszélgettem, azonnal tapasztaltam azt, amit addig is tudtam és széles körben érzékeltem/érzékelek: a negatív történelmi emlékezet, mint annyi területen, e téren is eltorzítja a Törökországgal kapcsolatos ismereteinket.

E rövid munkában, pontosabban az érdeklődés felkeltésének szándékával írt dolgozatban, a 19. század második felétől mozaikosan villantok fel eseményeket, fordulópontokat a török – elsősorban az alapfokú – oktatás históriájából. Jobb címet ezért nem adhattam.

Egy adat: 2012-ben 18 millió diák kezdte meg a tanévet Törökországban.

RÖVID TÖRTÉNELMI BEVEZETŐ

Amikor 1923-ban a svájci Lausanne-ban aláírták a Törökország függetlenségét szavatoló békeokmányt, az ország a legszörnyűbb pusztítás képét mutatta. Ezt megelőzően a törökök hosszú éveken át szinte folyamatosan hadban álltak. Hatalmas embervesztéseket szenvedtek a 19. század második felében az orosz-török konfliktusokban, a Balkánon zajló háborúkban, az első világháborúban, majd a függetlenségi háború frontjain. Egész vidékek néptelenedtek el. A megmaradt lakosság mély nyomorba süllyedt. Ekkora pusztítást és romlást, ekkora embervesztéséget mindaddig alig ismert az újkori történelem. A hanyatlás és a pusztulás mértékét fokozta az esztelen rombolás, a lakosság mozgása (öldöklések, deportálások, el- és bevándorlások, lakosságcserek), az éhínség, a járványok (kolera, tífusz). A köztársaság kikiáltásának évében Törökország lakóinak száma tízmillió körül volt. (Ma 75 millió körül van.)

A demográfiai és területi változások eredményeképpen Törökországban tkp. csak két nagy nyelvi csoport maradt: a törökök és a kurdok. (Jelenleg kisebb nyelvi közösségeket alkotnak az azeriek, a cserkeszek, a zazák, a lázok, az örmények, a görögök, a grúzok, a szírek, az arabok.) Továbbá érzékenyen érintette az ország gaz-

dasági és kulturális életét, hogy a változások következtében a szakemberek száma a nullához közelített. Az értelmiség színe-java már 1915-ben Çanakkele városánál el-esett.

1923-ban Törökország szabad és független állam lett. Vezetői 1923. október 29-én kikiáltották a köztársaságot. Azonban odáig igen hosszú, sikerekkel és kudarcokkal teletűzdelt út vezetett. (Jelen esetben természetesen nem ismertetem azt a folyamatot, hogyan lett Nagy Szulejmán birodalmából Európa „gyógyíthatatlan betege”.)

A 19. században az oszmán keresztények révén (akik kezében volt a kereskedelem, így akadálytalanul érintkezettek a fejlettebb, jobbára keresztény országokkal), megjelentek a nacionalizmus eszméi. Így ők belülről kezdték ki, míg az európai nagyhatalmak és Oroszország kívülről fenyegették és bomlasztották a birodalmat.

A szultánok és nagyvezírek viszonylag korán felismerték a reformok szükségességét. Sokan bíztak abban, hogy kialakulhat egy Európa számára is elfogadható társadalmi rendszer, és akkor Törökország nem lesz olyan kiszolgáltatott, s nem lesz olyan ellenséges és idegen a Nyugat szemében. 1876-ban kihirdették a liberális Mithat pasa által kidolgozott alkotmányt. A török történetírásban I. alkotmányos korszakként számon tartott rövid időszakot a harminc esztendeig tartó önkényuralmi időszak követte (1878-1908), majd azt a II. alkotmányos korszak (1908-1918).

Az önkényuralom ideje békét és látszólagos stabilitást hozott. A nyugati világot jól ismerő muszlimok azonban egyre erőteljesebben követelték a mélyreható reformokat. Eszméik forrását leginkább Franciaországban lelték meg, főleg a közös nyelvvel és a közös kultúrával egybeforrasztott nemzetállam lebegett a szemük előtt.

A fennálló rend elleni első valódi lázadók a liberális alkotmányt szorgalmazó ifjúoszmánok voltak, akik valamiféle soknemzetiségű oszmán hazafiságot pártoltak. Őket felváltották az egymással is viszálykodó ifjútörökök, akik eljutottak a muzulmán, s végül a török nacionalizmusig. Az ifjútörök-mozgalom egyik szárnya a nemzeti kisebbségekkel való megbékélést és a birodalom föderatív állammá való átalakítását hirdette, míg a másik erős török nacionalizmust tartott elengedhetetlennek. A viszály során egy harmadik irányzat kerekedett felül, amely a birodalom eltörökösítésében látta a megoldást. Ez azonban súlyos következményekkel járt, hiszen nem csak a keresztényeket taszította, hanem a nem török muzulmánokat is szembeállította a politikai vezetéssel.

Az I. világháborúban aztán elérkezett a birodalom vége. A győztesek kedvük szerint osztozkodtak az országon. S ott volt a sürgősen megválaszolandó kérdés: mi lesz a maradék Törökországgal? Megmarad vagy eltűnik? (Ott lebegett az a nem alaptalan félelem, hogy a maradék Törökországot feldarabolják maguk között az angolok, a franciák, az olaszok, a görögök, az örmények és a kurdok.) Erre a kérdésre adott igen gyors és határozott választ egy egykori ifjútörök oszmán katonatiszt, Kemal Atatürk, aki Törökország első köztársasági elnöke lett.¹

A 19. SZÁZADI TÖRÖK OKTATÁSRÓL

Törökország nagy barátja, Erődi Béla (1846-1936) 1870. december 18-án a Vasárnapi Ujságban tette közzé a török oktatásról szóló igen színes, a tudományos ismeretterjesztés szándékával megfogalmazott terjedelmes írását.²

„Ama szívósság, mellyel a törökök állami és magánéletükkel az európai polgárosodással szemben saját intézményeikhez csökönyösen ragaszkodnak, semmi téren nem oly észrevehető s nem oly mereven áll a régi mellett, mint nevelés- és tanügyekben” – kezdte írását Erődi, majd így folytatta: *„Ha más téren érezték és el is fogadták az európaiaknak némi tekintetben jogosult követelményeit; a nevelés- és tanügyben mai napon is azon a fokon állnak, melyen századok előtt állottak. Elszigeteltségük e tekintetben nembogy legalább saját régi rendszerük tökélyesebbülését vonta volna maga után, de még a régi szervezet is hanyatlásnak indult, s napjainkban a török nemzet általános szempontból tekintve nem nyer olyan kiképzést, mint a minőt egy európai nemzet állása követel.”*

Nos, ezzel Erődi nem azt akarta mondani, hogy a törökök nem lettek volna képesek magasabb szellemi tevékenységre, hanem a vallási és társadalmi intézmények bénító erejére utalt. *„Találtam köztük olyan felvilágosult férfiakat, akik, ha a mi viszonyaink és köreinkben nőttek volna föl, világbíruékké lettek volna; de hazájukban a megsemmisült tehetségek óceánjában vesztek el. Fuad, Ali, Safvot, Edbem, Kiamil pasák európai bíru diplomáták, jóllehet saját mostoha viszonyaik közt nőttek fel: csak kivételek s nem az intézmények jósága, hanem azon igazság mellett bizonyítanak, hogy a lángészt a körülmények kedvezőtlenége sem homályosíthatja el.”*

Milyen is volt ez az oktatási rendszer Erődi szemével nézve?

Az 1860-as évek végén a török oktatási rendszernek szinte csak árnyoldalai voltak, sőt, a létező rendszer kifejezetten az oktatás- és nevelésügy kárára volt. A bajok legnagyobb forrását Erődi a tudományok elszigeteltségében (azaz, nagyon kevesen értek hozzá), de leginkább a tudományok népszerűtlenségében látta. A népszerűtlenség (és az elszigeteltség) oka egyrészt az arab írás nehézségében, másrészt a tanítási rendszerben rejlett. Aztán volt még egy másik baj, nevezetesen a tudományok összekeveredése – írja Erődi. Törökországban a tudományok még nem szakosodtak, hanem a bírók, a papok, az ügyvédek stb. ugyanazt az egy iskolát voltak kötelesek végezni, s ez a jelöltek számára több mint 25 esztendőnyi tanulást jelentett. Ugyan tettek kísérletet a szaktudományok szétválasztására, vagy legalább valamiféle határvonalat megvonni a különféle tudományok között, de ez csak annyiban történt meg, hogy a hadtudományt és az orvostudományt kivették a nagy közösből, és külön kezelték. A többi tudományterülethez nem nyúltak, de nem is lehetett hozzányúlni, mert annak akadálya volt az állam és az egyház szoros összefonódása.

A gyermekek hatéves korban mentek iskolába, ahol egy tanító keze alá kerültek. Ez a tanító órákon át olvasással kínozza a szegény gyermeket, és ezt olyan módon

tette, hogy egy szót akár hússzor is elmondattott velük, míg azt könyv nélkül meg nem tanulták. Így az írás alakjáról felismerték a szavakat anélkül, hogy tudták volna, milyen betűkből is áll össze a szó, vagy miért kell úgy olvasni, és mért nem másképp. Az olvasástanítással így telt el 5-6 esztendő, s a gyermek nem tanult meg helyesen olvasni.

Az írástanításnak hasonló rendszere volt. A gyermekek kaptak egy tiszta papírt, egy nádtollat és egy mintát, amelyet annyszor kell lemásolniuk, míg az írásképetük tökéletesnek nem nyilvánították. Ebből azonban a szó értelmét nem tanulták meg. Az írástanulás is felölelt vagy 7-8 évet. Ahhoz, hogy valaki a szépíró nevet kiérdemelje, ami a törökök társadalmában nagy kitüntetésnek számított, ahhoz legalább 20 évnyi gyakorlásra volt szükség.

A szépírás a törököknél olyan rangban állt, mint Európában a festészet. A szépírás bámulatra méltó példányaival lehet találkozni a korabeli a török munkákban. Hosszú kéziratokban elejétől végig minden betű hajszálpontosságú. A 19. század végén még divatban voltak a kézírással készült könyvek. Napjainkban a szépírás művészete reneszánszát éli.

Annak ellenére, hogy roppant kitartásra és sok időre volt szükség a szép kézírás elsajátítására, viszonylag igen nagy számban dolgoztak szépírók. Ők bazárookban vagy saját üzletükben reggeltől estig csak az írással foglalkoztak. Az elkészült munkákat aztán kiállították, s a közönség ugyanúgy gyönyörködött bennük, mint egy műalkotásban, miközben talán próbálták kibetűzni a leírt szövegek értelmét. Ugyanis, ha valaki a nyomtatott betűket el is tudta olvasni, abból még nem következett, hogy a kézírást is ismerte. Ehhez külön tanulmány kellett (volna), és tekintettel az akkor használatos többféle írásfajtára, igen hosszú tanulmányi időre volt (lett volna) szükség, hogy valaki mindegyik-féle írást elolvashassa.

Nagyon sajátos volt az a mód, ahogy a törökök akkoriban írtak. Nem ültek asztalhoz, még a hivatalokban sem, hanem térdükön vagy bal tenyerükön végezték a műveletet. Lekuporodtak a jobb térdükre, bal térdükre támasztották bal könyöküket, és úgy végezték az írást.

A török iskolákban a gyermekeknek az olvasáson és az íráson kívül a Koránt is tanították olvasni, és pedig énekelve, pontosabban, recitálva.

Ha a gyermekek elérték tizenkettedik életévüket, életpályájuk elágazott. A tehetséges fiatalok Isztambulba, a galata-szeráji líceumba mehettek. Ez az iskola elsősorban a külügyminisztérium számára képezett hivatalnokokat. Ebben az intézményben jobbra francia származású tanárok oktattak európai tanrend szerint. Akik viszont más pályára akartak lépni, azok középtanodákban folytatták tanulmányukat. A 19. század második felében ilyen típusú iskolák még kevés számban működtek Törökországban. A középtanodákban a török, arab és perzsa nyelven kívül történelmet, költészetet, számtant, mértant, bölcsészetet (filozófiát) és vallástudományt oktattak. A tanulmányi idő 6 év volt. A katonai, orvosi és tengerészeti iskolákba csak

középtanodát végzett fiatalokat vettek fel, s innen kerültek ki a különféle alsóbbrendű hivatalnokok is.

Akik azonban magasabb állami hivatalokra, papi, bírói vagy jogtudósi (ulema) méltóságra törekedtek, azok a medreszékbe iratkoztak be. Ott valamennyi tanuló államsegélyben részesült. A birodalom minden jelentősebb városának imaháza mellett egy vagy több medresze működött. A tanulók, akik egy részét szoftáknak (perzsa szóból szukhte: tudomány tűztől megperzselt, a tudományért égő) nevezték, külön, vagy közös előadásokon képezték magukat. A török medreszék ekkorra már szinte kizárólag a vallás- és jogtudomány művelésével foglalkoztak. .

A medreszében tíz évig tartott az oktatás, s az egyes tanévek főbb tárgyaikról kapták az elnevezésüket.

Ennek alapján az első év a nyelvtan, a második a mondattan, a harmadik az a gondolkodástan, a negyedik az erkölctan, az ötödik az allegóriai tudomány vagy szónoklat, a hatodik a vallástudomány, a hetedik a bölcsészet, a nyolcadik a jogtudomány, a kilencedik a Korán és a szunna fejtegetése, a tizedik pedig a Próféta szóbeli törvényei nevet viselte.

E tíz évfolyam végeztével lehetett aztán bíróként (kadi), előimádkozóként (imám) működni, vagy a pénteki imát vezetni (ez a hatip feladata) a dzsámiban. Őket nevezték ulemáknak (tudós). Minden ulema fehér turbánt hordott. A fehér turbán viselése általában az olvasni és írni tudó személyek kiváltsága volt.

Aki még feljebb akart emelkedni, annak még további hét évig jogtudományi és teológiai tanulmányokkal kellett foglalkoznia, hogy elnyerhesse a tanári (müderri) méltóságot. A tanárokat rendkívüli módon megbecsülték Keleten, mert ott a tanárok egy személyben papok és jogászok is voltak. A tisztségek legmagasabbika, illetőleg az ulemák feje a sejk (öreg), a minden rendbeli sejkek és főurak legvégső fóruma a sejhüliszlám vagyis a konstantinápolyi főmufti, aki egyben az Oszmán Birodalom főmuftija is volt. A sejhüliszlám még polgári és állami ügyekbe is beleavatkozott, sőt, ítélete, véleménye, állásfoglalása az uralkodóra nézve is kötelező volt.

A törökök leginkább a történelmet, a költészetet és a filozófiát művelték. Az iskolákban is mindenképp a költészetre és bölcsészetre fordítottak nagy figyelmet. A török irodalom legnagyobb része is költeményekből állt. Tanulmányaik során is főleg a költészetből vett példákon gyakoroltak a gyerekek. Versekben tanították az ifjút perzsa nyelvre és prozódiaira, az ulemák a fetvát (ítéletet) is versekben mondták el.

Az iskolák tanrendjéből a zene, az ének és a rajz teljességgel hiányzott, ez utóbbi a vallási törvények rendelkezése folytán tilos volt. (Némely magyarázók azzal indokolták Mohammed festészetre és szobrászatra vonatkozó szigorú tilalmát, hogy korábban meglévő bálványimádás újraéledésének akarta elejét venni.)

A lányok az oktatásban kevésbé vettek részt, az európai helyzethez képest a lemaradás égbekiáltó volt. A megszerzett ismereteik is leginkább a családi életre vonatkoztak.

Erődi ismereteit, élményeit az 1860-as évek végén gyűjtötte, amikor is 1868-1870 között Isztambulban és a birodalom európai részén időzött. A Vasárnapi Újság olvasóinak szánt színes ismertetője azonban nem sokáig állta meg a helyét. A változások Törökországot is elérték. Az 1870-es évek közepétől az egymást követő kormányzati időszakokban kialakították reformelképzeléseiket, belőlük azonban csak kevés valósult meg, többségük megvalósítása forráshiány és más kül- és belpolitikai események miatt halasztódott, ill. elmaradt.

AZ I. ALKOTMÁNYOS KORSZAK OKTATÁSPOLITIKÁJA (1876-1878)

Ennek a rövid időszaknak az éveit beárnyékolta az orosz-török háború (1877/78) súlyos veszteségei, valamint a birodalom tragikus pénzügyi helyzete. Az ifjú oszmánok egyre hangosabban követelték a változtatásokat, Az 1876 decemberében kiadott Kanun-i Esasî három bekezdésben foglalkozik az oktatással: kettő a magániskolákkal (oktatási ügyekben mindenki szabadon rendelkezik), egy pedig a kötelező elemi oktatás bevezetésével.

AZ ÖNKÉNYURALOM KORSZAKA (1878-1908)

A harminc esztendő alatt számos, az oktatást érintő intézkedés történt. Többek között sok szakiskola és művészeti iskola nyílt meg. A süketnéma gyermekek is kaptak iskolát (1889). A kisebbségek (görögök, örmények, zsidók) és az „idegenek”, azaz, a külföldieknek (szerbek, bolgárok, oroszok, németek, osztrákok, magyarok, irániak, stb.), valamint a különböző felekezetűeknek (katolikusok, protestánsok) magániskolái (egyesületei) működtek. Ezek az intézmények magától értetődően önfenntartók voltak, ill. a támogatók adományaiból biztosították működésüket. (Isztambulban 1868-ban nyílt meg a német gimnázium.)

A katolikus, a protestáns oktatási intézmények és az amerikai vallási iskola (alapítási éve 1859) nagyon népszerűek voltak a birodalomban. A francia katolikus misszió által fenntartott iskolában (alapítási éve 1867) például háromszáz gyermek tanult. Az amerikai vallási és a különböző felekezeti iskolákba a nyugati világra nyitott muzulmán családok is beírták a gyerekeiket. Ugyanis azokban a török, a perza és az arab nyelvek mellett európai nyelveket (angol, francia, német), a hagyományos tananyag mellett testnevelést, történelmet, természettudományos tantárgyakat is tanítottak. Néhány más különböző szintű és típusú oktatási intézmény és könyvtár is megnyílt.

A számos megoldásra váró feladat közül az első helyre az általános és nyilvános közsoktatás bevezetése került. Napirendre vették a középfokú leányoktatás megszervezését is. Ez utóbbi, akárcsak az alapfokú oktatás általánossá tétele, pénzhiány miatt nem valósult meg.

Mennyiségi és minőségi tekintetben valójában nem lehet számottevő változásról

szólni. A működő iskolák, így a kisebbségek és a külföldiek iskolái is, a tanárok, az oktatási-nevelési programok, a tankönyvek, és egyáltalán a könyvek, a sajtó szoros állami ellenőrzés alatt álltak. A fennálló hatalom kemény korlátokat állított.

A szultánátus eltökélten munkálkodott az eszményinek vélt embertípus kialakításán. Elképzelésük szerint a tökéletes ember az oszmán reformokhoz kötődő, mélyen vallásos, engedelmes, a szultánhoz hűséges, nagymunkabírási ember. Az oktatási-nevelési célok, programok, a tankönyvek ezeknek a tulajdonságoknak a kialakítását és megszilárdítását szolgálták. A vallás és erkölcs tanórák száma is, a cél elérését is segítő, emelkedett. Lépéseket tettek a tanárképzés megreformálásáért is. A szervezeti változtatásoknál pedig, szigorúsága és a megkövetelt fegyelem miatt, a német (porosz) rendszer átvételét szorgalmazták.

A kisebbségek, az idegenek, a vallás képviselői, a különböző politikai csoportosulások az oktatás tényleges megreformálását akarták. Oktatási programjaikat saját elképzeléseiknek, világnézetüknek és érdekeiknek megfelelően fogalmazták meg.

A II. ALKOTMÁNYOS KORSZAK OKTATÁSPOLITIKÁJA (1908-1918)

Az időszak oktatástörténeti eseményeit a következőkben lehetne összefoglalni:

A balkáni háborúban elszenvedett veszteségek hatására a gondolkodás és a politikai környezet átalakult, a döntéshozókat a felmerülő súlyos társadalmi gondok sürög-morgogásra késztették. Az oktatás megreformálása körül (is) nagyon sok vita zajlott, nagyon sok nézet ütközött. Viták a következő területeken folytak: 1. Politikai irányzatok és oktatás (oszmán, iszlám, török, Nyugat, szocializmus), 2. Nemzet és kultúra, 3. Elitoktatás-tömegoktatás, 4. Angolszász minta (pragmatizmus), 5. A tanítók világnézete, 6. Leányoktatás, 7. Népoktatás, 8. Szakoktatás, falusi és környezetoktatás, 9. A gyermekek mozgósítása, 10. Egészségnevelés.

Ebben az időszakban az oktatással kapcsolatos változások legtöbbször nem szervezeten, hanem spontán módon mentek végbe.

Török oktatástörténészek a korszak újításaként és fejlődésneként értékelik az óvodák elterjedését. (A máig is létező óvoda, az „ana okulu”, a tényleges iskolai tanulmányokat közvetlenül megelőző évet jelentik, tkp. nulladik évfolyama az általános iskolának.)

Az események pontosabb ismertetéséhez hozzátartozik, hogy már a 19. század utolsó harmadában léteztek ilyen intézmények, ezeket a birodalomban élő egyes kisebbségek és külföldiek hozták létre. Néhány tartományban már az önkényuralmi időszakban is nyíltak magánóvodák, majd 1908 után Isztambulban is megalapították az első ilyen magánintézményt. A balkáni háborúkat követően pedig szélesebb körben elterjedtek, sőt, magánosok mellett az állam is tartott fenn óvodákat.

Az óvodákban fiatal nők, főleg zsidók és örmények oktatták, nevelték az odajáró kisgyermeket. Sőt, a török óvodákban is örmény és zsidó tanítónők dolgoztak,

azokban minden feladatot rájuk bízta. A kicsiknek megtanítandó énekeket és verseket ezek a fiatal nők költötték.

Szükségszerűen megkezdődött az óvónőképzés. Az óvónőket elsősorban izraelita egyesületek révén képezték, illetve Isztambulban a kimondottan e célból induló osztályokban tanították a feladatok ellátására a leányokat. Az óvónőképzőkben is főként zsidó és örmény tanárok oktatták az Európában már korábban elterjedt nevelési elméleteket, módszereket (Pestalozzi, Fröbel, Montessori stb.).

A Török Birodalomban Fröbel módszerét előbb az örmények, majd a bolgárok alkalmazták. 1909-ben Kazim Nami az Osztrák-Magyar Monarchia területére utazott (közelebbi helyszín nincs megjelölve), hogy ismerkedjen a gyermekkertek működésével. Miután visszatért, egy iskolához kapcsolva meg is nyitották az első gyermekkertet. Kazim Nami könyvet is adott Fröbel követői kezébe: a *Gyermekkert kalauz címűt*, amelyet francia nyelvről fordított.³

Az állami óvodák programja 1914-ben jelent meg. (1913-ban jelent meg az alsó fokú oktatásról a törvény.) Az óvodai foglalkozásokon a következő tárgyak szerepeltek: beszélgetés az erkölcsről, életvitel és mozgás, egészségügyi ismeretek, kertgondozás, rajz, anyanyelv, zene és gimnasztika. Ez a program már Maria Montessori nevelési módszerei alapján készült. (Megjegyzem, Montessori pedagógiai-pszichológiai nevelési módszereit 1910 után kezdték megismerni Olaszország határain kívül.)

Az alapfokú oktatásról szóló törvényben az újítás és a fejlesztés szándéka is megmutatkozott. Az oktatási törvény az alábbi tantárgyak oktatását rendelte el: olvasás, írás (arab írás), oszmán török nyelv⁴ (tehát e téren változás még nem történt). Szerepelt még az előírt tantárgyak között a számtan, a geometria, a földrajz (különös tekintettel az Oszmán Birodalom földrajzára), a történelem (főleg az Oszmán Birodalom története), az állampolgári ismeretek, az egészségügy, a honismeret, az erkölcs, valamint gazdasági ismeretek, kézművesség, rajz, testnevelés, színjátékszítás, a fiúknak katonai ismeretek, a lányoknak háztartási ismeretek. (A színjátékoknak az erkölcsi nevelésben és a szocializációs folyamatokban szánt szerepet.)

A közép- és felsőfokú oktatás területén nagy előrelépés figyelhető meg. Sorra nyíltak a fiú- és lánygimnáziumok, a különböző szakiskolák, ahol rendőröket, hivatalnokokat, kereskedőket képezték. Ebben az időszakban új főiskolákat alapítottak (különböző szintű iskoláknak tanárképzőket, valamint erdészeti, fogorvosi, geodéziai iskolákat), valamint Isztambulban fejlesztették (1908) a szerény múltra visszatekintő egyetemet.

A korabeli egyetemeken általában a vallástudományt, az irodalomtudományt, a matematikát, a geológiát, a nyelvészetet művelték. 1908 után a már művelt tudományterületek közé beemelték a jogtudományt, valamint az oktatói állományt is jelentősen bővítették. A török professzorok mellett német és magyar tudósok is oktattak az isztambuli egyetemen, ahol az I. világháború éveiben néprajzi és magyar nyelvi kurzusokat tartottak.⁵

A KÖZTÁRSASÁG KORA (1923-)

A köztársaság intézménye egybeforrt Mustafa Kemal (1881-1938) nevével. A rendkívül radikális elképzeléseket valló, az ifjútörök mozgalommal szakító, sőt azzal szembeforduló, nagy tekintéllyel bíró katonatisztnak sikerült mozgósítania a lakosságot, és sikerült felélesztenie az emberekben a muzulmán szolidaritás érzését.

Mustafa Kemál a sikerrel megvívott függetlenségi háborút (1919-1922) követően keményen leszámolt belső ellenzékével, s nekiláthatott nagyszabású, az egész társadalmat átformáló reformjai megvalósításához. Álljon itt néhány példa: férfiak esetében elrendelte az európai öltözékek viselését (pl. megtiltotta a társadalmi hovatartozást jelző fez viselését), bevezették az Európában használatos naptárt. Olasz mintára új büntetőjogot fogadtak el, svájci mintára pedig szabályozták a családjogot. Elrendelték a családi név használatát. (Mustafa Kemal az Atatürk, „a törökök atyja” családnevet vette fel.) Eltörölték a többnejűséget, lehetővé tették a válást, kötelezővé tették az állami anyakönyvezést. Az egyetemek megnyíltak a nők előtt, így a pályaválasztás szabadsága számukra is lehetővé vált. És sorolhatnám. . .

Az viszont nem állítható, hogy a reformok bevezetését széles körű egyeztetés vagy akár népszavazás előzte volna meg. A reformokkal, a gyorsasággal sem tudott mindenki azonosulni. A régi rendszerhez, a régi világhoz érzelmileg és kulturálisan erősen kötődők nem vettek, nyugodt lélekkel nem is vehettek részt annak teljes szétrombolásában.

AZ OKTATÁSÜGY FELADATAI, SAJÁTÓSÁGAI

A szultán detronizálása, az uralkodóház tagjainak kiutasítása, az egyház hatalomból való kiszorítása – törvénnyel szüntették meg a vallásügyek minisztériumát –, után egy harmadik törvénnyel kivették az iszlám jog- és vallástudósok közössége kezéből az oktatást, és az általuk működtetett iskolákat az oktatási minisztérium hatáskörébe utalták. Ezt követően nem engedték meg, hogy az egyház bármilyen módon beleszóljon az oktatásba. Ennek az egyik nagyon fontos állomása volt a közoktatásról szóló törvény megjelentetése. Az egységes közoktatásról szóló törvény, a Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitimde birliğin sağlanması), akárcsak a fentebb említettek, 1924. március 3-án fogadták el. Így, lehet mondani, tulajdonképpen ellenállás nélkül mehetett végbe a közoktatás államosítása, ill. elkezdődhetett az iskolák alapítása.

Mi jellemezte a korszak oktatásügyét, oktatáspolitikáját? Amellett, hogy a török oktatástörténész, Yahya Akyüz nyomán összefoglalom a legfontosabb jellemzőket, egyúttal némely helyen jelzem Atatürk mindent átölelő, s még máig is érzékelhető hatását.

- Az oktatás, lévén politikai ügy, kiemelt figyelmet kapott.
- A kezdeti időszakban az elinduló politikai, gazdasági, jogi és kulturális reformok sikeres magvalósításához a társadalom írástudatlan tömegeiben tudato-

sítani kellett azt, hogy a tanulás minden korosztály számára elengedhetetlenül fontos, ez is előmozdíthatja társadalmi felemelkedést.

- Atatürk, ő maga *Főtanító* rangban, kezébe krétát vett, fekete tábla előtt népének órákat adott. Az oktatással az alapfoktól a felsőfokig, nagyon sokat foglalkozott. Ebben az időszakban Atatürk a tanárok, a tanítók és a nevelők számára nagyon fontos és meghatározó erkölcsi és eszmei támaszt jelentett.

Főtanító szerepe ma is megmutatkozik. Az iskolákba belépő először az ő szobrával, képeivel találkozunk, emlékszobák/emléksarkok ismertetik/tanítyák életét és munkásságát. A technika segítségével a frissen készült fényképeken jelen van a gyermekek között, együtt kísérletezik velük a kémia órán, ott van a diplomaosztákon, s szűrős tekintetével ott ül a tanári értekezleteken. Atatürktől származik a gyermeknap ötlete is.

- Az 1924-ben elfogadott oktatási törvény nyomán az Oktatási Minisztérium különböző típusú iskolák sorát nyitotta, az alapítványi és a magániskolákat, a medreszéket, az imám-hatip iskolákat pedig bezárták.
- Megteremtették a világi oktatást. A vallásoktatást az egyház és a szülők iskolán kívüli ügyének szánták.
- Az oktatást demokratizálták.
- A nemzeti érzés kialakítása folyamatában nagy hangsúlyt fektettek a történelem és a török nyelv oktatására. (Azonban időről időre ezen a területen szélsőségek is jelentkeztek, pl. nyelvkérdés.)
- Bevezették. latin betűket.
- A nők oktatása fontos szerepet kapott. E téren a fejlődés különösen nagy. A lányok szakképzése nagy erőfeszítést követelt, de társadalmi haszna felmérhető volt.
- Bevezették a koedukált oktatást.
- Atatürk a függetlenségi háború befejezésétől élete végéig a népbe és a jövőbe vetett hitét és bizalmát hangsúlyozta. Szavai mindenkiben erős érzelmeket és nagy lelkesedést alakítottak ki. (*„Az év legszebb hónapja az október, mert Atatürk abban a hónapban kiáltotta ki a köztársaságot és tette fővárossá Ankarát.”* Az idézet 2012-ből, egy egyetemista idegen nyelvi házi feladatából való.) A nagyobb városokban Atatürknek már 1926-tól szobrot emeltek.
- Fontos feladat volt az új embertípus kinevelése. A korszak ideális embere az Atatürkhöz erősen kötődő, laikus, aktív ember. Ő az a „honfitárs”, aki a politikai élet iránt érdeklődik, szabadon gondolkodik, szókimondó, fellép az igazságtalanság ellen, rámutat az igaztalanokra, küzd azok ellen. A „honfitárs” az előző korszakok emberétől erősen különbözött.

1933-ban az elemi iskolák Tanterv és Utasításába útmutatásként bekerült az alábbi, a tanulók számára emlékeztetőül írt szöveg, melyet aztán az iskolákban minden reggel felolvastak a diákoknak: *„Török vagyok, becsületes vagyok, szorgalmas vagyok. Törvényem: a kicsiket védeni, a nagyokat tisztelni, a hazámat, a népemet*

*mindennél jobban szeretni. Célom: kiemelkedni, előrehaladni. Teljes lényemmel török vagyok.*⁶ (Ez a szöveg 1972-ben megváltozott. (L: zárómondat.)

- A falusiak oktatása és a falusi tanítók ügye a kezdetekben háttérbe szorult. Az 1940-es évekig a népoktatásnak fontosságot nem igazán tulajdonítottak. (Pl. 1944-ben az elemi iskoláskorú gyermekek csak a 35%-át írárták be az első osztályokba.⁷
- Szakképzés megteremtése. (Az eltávozott – meghalt, elköltözött, elűzött – görögök, zsidók, örmények óriási űrt hagytak maguk mögött, tkp. az I. világháború előtt közülük, legfőképpen a görögök közül kerültek ki a mesteremberek. A köztársaság kezdeti éveiben gyakorlatilag nem voltak szakképzettek az országban.)
- Az egyetemi oktatás reformja 1933 után. A külföld és a külföldi tudósok szerepe meghatározó a folyamatban. (Az utolsó két ponthoz megjegyzés: a török szakképzés és felsőoktatás helyzetének felmérésére rendszerint külföldi (amerikai, belga, magyar, német, svájci) szakembereket hívtak az országba. Véleményüket, javaslataikat mindenkor szem előtt tartották, figyelembe vették, elfogadták.)

KITÉRŐ

1933 után Musztafa Kemál Atatürk befogadott országába német, majd osztrák és cseh egyeteméről „faji” és politikai okokból elüldözött több száz értelmiségit. E jótéteményével megmentette az odamenekült tudósok, színházi emberek, művészek, tanárok, köztük magyar tudósok, művészek életét. Úgy tűnik, a hasznossági szempontokat figyelembe véve, Atatürk nem feledkezett meg a Korán parancsáról sem: *„Ha egy hitetlen menedékért folyamodik hozzád, nyújts neki menedéket!”*

Az embermentés kezdete egybeesett Atatürknek azzal a tervével, hogy megreformálja az egyetemi oktatást. Az államfő ezért közvetítők útján 1932-ben kapcsolatba lépett egy svájci tudóssal, a genfi Albert Malche pedagógiaprofesszorral, és felkérte, hogy a helyszínen mérje föl a török oktatás állapotát. A Németországban élő Schwartz Fülöp magyar származású patológus eközben már megszervezte az állásukból eltávolított német tudósok szükségközösségét, majd kiutaztatását Törökországba. Schwartz 1933 közepén Isztambulban találkozott a török közoktatásügyi miniszterrel, Reşit Galippal. A megbeszélésen a miniszternek bemutatta a nehéz helyzetbe került honfitársai névjegyzékét. Sokan közülük ekkorra már világhírűek voltak. Schwartznak már az első találkozáson sikerült kijárnia 33 álláshelyet. Ez a szám későbbiekben csak emelkedett, s a későbbi években tucatjával tanítottak külföldiek az isztambuli és az ankarai egyetemeken. Schwartz Fülöp – sok német értelmiségi mellett –, két magyar tudóst közvetített ki Isztambulba: Péterfi Tibor orvosbiológust (1883-1953), a Koppenhágai Egyetem volt tanárát, aki az Isztambuli Egyetem Orvostudományi Kar Szövetteni Tanszékére kapott kinevezést, de már

Ismet Inönü köztársasági elnöktől, aki Atatürkököt követte a köztársasági elnöki posztton, és Schwarz András Bertalan jogtörténészt, a papirologia⁸ tudományának egyik legelismertebb művelőjét. Schwartz a római jog és a polgári jog professzora lett az isztambuli egyetemen. (Schwartz Fülöp 1933-tól 1952-ig élt Törökországban.)

A menekültek között volt Rudolf Nissen német sebészprofesszor is, aki már menekültként, 1938 februárjában érkezett Isztambulból Budapestre, hogy megoperálja Babits Mihályt. (Csak zárójelesen említem meg, Atatürk Albert Einsteint is meghívta Törökországba, Einstein azonban Amerikát választotta.)

Isztambulban talált menedékre Karl Ebert német rendező, intendáns, a török állami opera és balett megalapítója, Eduard Zuckmayer zenész, zenepedagógus, az ankarai zenetanári akadémia létrehozója (ő 1936-tól haláláig, 1972-ig Ankarában élt), Paul Hindemith zeneszerző, zenepedagógus, az ankarai konzervatórium megalapítója. A zeneoktatásban is sok magyar menekült dolgozott.⁹

Az emigráns tudósok és művészek többsége a háború befejezését követően elhagyta az országot, hazatértek, vagy más államokba, főleg Németországba, az Amerikai Egyesült Államokba távoztak.

Törökország megújulásának, valamint ennek a reformnak volt az egyik fejezete a magyar tudósok törökországi jelenléte. Legtöbbjüket Atatürk személyesen hívta meg, hogy segítsék a fiatal török állam kulturális, gazdasági felemelkedését, új alapokra helyezését.

A magyar tudósok éveken keresztül igen nagy jelentőségű, máig ható munkát végeztek. A neveken hosszan sorolhatnám. A világ egyik legnagyobb turkológusa, Kúnos Ignác 1925 és 1926 nyarán az isztambuli és az ankarai egyetem vendégprofesszora volt. 1925-ben ő szervezte meg az isztambuli egyetemen a folklorisztikai képzést. 1935 és 1941 között az ankarai egyetemen oktatott Rásonyi László, ahol vezetője volt a frissen megalapított Hungarológiai Tanszéknek. A neves turkológus működése révén nem csak a politikai és a szellemi elit erősödött, hanem az általa kidolgozott tanmenettel megteremtette a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásának szakmai alapjait, az intézeti könyvtár létrehozásával pedig biztosította annak infrastrukturális hátterét. Törökországi tevékenységének köszönhetően a hungarológia a turkológia kiegészítő tudományának rangjára emelkedett.¹⁰

Kiváló magyar professzorok oktattak az 1930-as években az ankarai Felső Mezőgazdasági Intézetben. Lóczy Lajos, Wellmann Oszkár és Réthly Antal geológiai, állattenyésztési, illetve meteorológiai órákat adtak. Réthly Antalt úgy tartják számon, mint a török meteorológiai szolgálat megteremtőjét, Wellmann Oszkárt pedig mint a török állattenyésztés megújítóját. Kolbai Károly professzor, a Keszthelyi Gazdasági Akadémia növénytermesztési tanára készítette az első jelentéseket a török kormány számára a legelőkről, illetve a takarmánynövények termesztéséről és nemesítéséről az állattenyésztés szempontjai szerint vizsgálva. (E jelentések után határozták el, hogy egyetemi tanulmányok céljából diákokat küldenek Magyarországra.) Csiki Ferenc, a kiváló lótenyésztő a karacabeyi ménésnél a nóniuszok tenyésztésével

foglalkozott. Az ankarai Atatürk Erdőgazdaság létesítésében is részt vettek magyar szakemberek.¹¹

A Török Köztársaság 1926-tól küldött ösztöndíjas diákokat Magyarországra tanulni. Legtöbbször agrár tanulmányokat folytattak valamelyik mezőgazdasági akadémián. Visszatérve vezető posztokra kerültek, s átültették a gyakorlatba a Magyarországon tapasztalt, látott, s tanult módszereket.

AZ ÍRÁSREFORM

Érzékelhető, hogy az egykori török birodalom romjain megszületett köztársaságnak elképzelhetetlenül sok teendője volt a modernizáció terén. A megvalósítandó feladatok közé tartozott a közoktatásügy alapoktól való átszervezése, pontosabban – ekkora már azt lehet mondani –, a semmiből való megteremtése.

Az oktatásügy megreformálásának, tényleges modernizálásának nehézsége elsősorban az írásmódban, a török nyelv szellemiségétől teljesen idegen arab abc-ben rejlett. A nehezen elsajátítandó írásmódnak (is) következménye volt az írástudatlanság nagy száma. Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy a Korán betűit a vallási hagyomány sokkal makacsabban óvta, védte, mint azt elképzelhetjük.

Az írásreform megvalósítására 1928-ra érett meg a helyzet. Az előkészületek ennél természetesebben jóval korábban elkezdődtek. Több munka, így Melek Çolak, Yahya Ayküz is hivatkozik tanulmányában dr. Kühnére. A német Alfred Kühne 1925-ben érkezett Törökországba a szakképzés tanulmányozására. Feladata végeztével megírta jelentését a Kereskedelmi és Iparügyi Minisztériumnak (1926.) Kühne törökországi működése kapcsán a kutatók még két momentumot emlegetnek szívesen. Az egyik az, hogy Kühne felhívta a figyelmet a tanítók/tanárok „veszélyesen” alacsony fizetésére, a másik pedig, hogy törökországi tartózkodása idején felfigyelt az írás megtanulásának nehézségére. Ennek okán javasolta Atatürknek a latin abc, valamint a magyar és a finn írás tanulmányozását. Nem sokkal később Atatürk hozzá is fogott az ajánlott nyelvek, így a magyar abc tanulmányozásához.

Az írásreform jelentőségét a nyelvészek, történészek a későbbi, főleg évfordulós értékelések során egyöntetűen kiemelik, sorsfordítónak tartják (pl. így: Törökország végre kiléphetett a középkorból, és beléphetett a 20. századba). Rásonyi László az újkori történelem *legnagyobb szabású írásreformjaként* értékelte. (Ahhoz hogy megfelelően érteni és értékelni tudjuk a neves turkológus minősítését, visszautalnék Erődi Béla tudósítására.)

A nagyszabású reformról a következőket szükséges tudni: Törökországban a latin abc bevezetésének időpontja 1928. november 12. volt. Azon a napon jelent meg a köztársaság hivatalos lapjában, a *Gazettában* a Nagy Nemzetgyűlés által 1928. november elsején jóváhagyott törvény. Elrendelték az írásreform azonnali végrehajtását az iskolákban, a hivatalos levelezésben és a nyomtatásban.

Némi iróniával azt is lehetne mondani, egy csapásra analfabétává lett a teljes török társadalom, mert a 90%-a nem tudott sehogyan írni és olvasni, az addigi írástudók pedig egyik pillanatról a másikra funkcionális analfabétává váltak, hiszen minden addig leírt, kinyomtatott szöveg: tankönyvek, jogi anyagok, birtoklevelek, stb. a régi írással készültek. Ráadásul az írásreformnak a nyelv megújításával is együtt kellett járnia. A nyelvben meglévő arab és perzsa szavak helyett, ill. az új fogalmakra új szavakat kellett alkotni, esetleg más nyelvekből (a francia dominált) átvenni. 1928. december elsejétől az újságokat, 1929. január elsejétől pedig a könyveket csak latin betűkkel lehet kinyomtatni, továbbá 1929. június elsejétől minden hivatalban az új abc-t kellett alkalmazni.

E merész és forradalmi újításnak a születésnapja valójában 1928. augusztus 9. Azon a napon Mustafa Kemal Atatürk Isztambulban, a Sarayburnu kertjében rögtönzött beszédet mondott, s akkor ismertette (kihirdette) a reformról szóló döntését. A reform előkészítése rendkívül gyorsan és teljes titoktartás mellett történt meg a Dolmabahçe-palotában.¹²

A reform szükségességéről egységes volt az álláspont, leszámítva a régi rend híveit és a legfőbb akadályt jelentő vallási konzervatívokat. Ugyanis az írásmód megváltoztatása egyben a hagyományok, valamint a török kultúrát körülbelül ezer éve tápláló arab és a perzsa nyelv és irodalom elleni támadást is jelentette. Azonban azok, akik akarták a reformot, és azok, akik átvitték a gyakorlatba, a múlttól való elszakadás mellett döntöttek, és egy eszközt láttak benne Törökország modernizációjához, a Nyugathoz való csatlakozásához. És voltak még más számba vehető következményei is a latin abc bevezetésének: megváltozott a viszony a régmúlt idők kultúrájához, és általában a kultúrához. A régi írással készült szövegeket az egyetemeken irodalmi tanzsékeiken kezdték oktatni, s ugyanakkor hozzáférhetővé tették azokat az olvasni tudók számára oly módon, hogy a műveket az új írással kinyomtatták. Viszont az írásreformnak az is következménye, eredménye lett, hogy megnőtt az érdeklődés az arab, a perzsa és más keleti nyelvek iránt.

Az „írás forradalma”, mert a kezdeti időkben forradalomként emlegették a folyamatot, az egyik legnagyobb tett, amely mindenekelőtt hatalmas szellemi adósságot törlesztett Törökországban. Egyrészt hozzájárult a lakosság nemzeti érzésének erősítéséhez, hiszen könnyen megtanulhatták (mivel gyorsan elsajátíthatóvá vált) az olvasást és az írást. A régi írás nehézsége ugyanis egyik, s talán legnagyobb akadálya volt a török nemzet kulturális felemelkedésének – tartják sokan. (Azonban nem szabad megfeledkezni a néptömegek művelődéshez való viszonyáról sem. Pl. az ország egyes területein erkölcsstelennek tartották, tartják a lányok iskolába járását. Jelenleg is kb. 7 millió analfabéta van az országban, a többségében nők.)

Az első időkben az ország szinte egy hatalmas iskolává változott. Atatürk maga is városról városra járva népszerűsítette, ő maga is „tanította” az abc-t.

A reformot ellenzők viszont számos akadályt gördítettek a rendelet végrehajtása elé. Úgy gondolták, a lelkesedés majd csillapodik, s akkor visszatérhetnek a régi íráshoz. Azonban a reform sikeres lett. A régi írás háttérbe szorult, az új írás pedig elterjedt,

meghonosodott a társadalomban, s a könnyen, kb. három hónap alatt elsajátítható abc megnyithatta az utat a művelődéshez, a kulturális felemelkedéshez.

A reform sikeréhez az is hozzájárult, hogy az új abc megalkotásánál figyelembe vették a török nyelv hangtani sajátosságait, és azt, hogy az új abc mennyire alkalmazható a nem török hangokra, s az, hogy gyorsan bevezették a hivatalokban és a sajtóban. És ami a legfontosabb, nem engedték meg, még átmenetileg sem, a két írásmód párhuzamos alkalmazását.

AZ OKTATÁSRÓL

Az események 1928 után, az írásreformot követően gyorsultak fel. Folyamatosan növekedett a költségvetésből a közoktatási tárcának juttatott pénzösszeg, és folyamatosan növekedett a frissen felhúzott iskolaépületek száma. Az elemi iskolába beíratott tanulók száma is gyarapodott, a növekedés különösen a lányok esetében feltűnő. A nőket (is) érintő nagy törvények 1925-ben és 1926-ban jelentek meg.

Azonban e sikerek ellenére sem tartották kielégítőnek a helyzetet. Az évszázados lemaradást nem volt egyszerű behozni. Rásonyi a fentebb említett összefoglalójában Reşat Şemsettin Sırer oktatásügyi minisztert idézte, aki az 1947. évi költségvetés parlamenti vitájában a következőket mondta: *„A közoktatás piramisa, amelynek alapja a falusi elemi oktatás. A török nemzet háromnegyed része falun él. ... Törökországnak 40.000 faluja van, ezek közül 7.000-nek van okleveles tanítóval ellátott iskolája, 6.300 falu iskolájában csak ideiglenes oktató (eğitmen) tanít, ... ezekben is okleveles tanítókra van szükség. ...ba minden évben 3.000 tanítót nevelünk, 10 esztendő alatt elláthatjuk a török falvakat. A városi tankötelesek 80%-a van abban a helyzetben, hogy iskolába járjon. Itt a hiányt hamarosan pótolhatjuk, mert a falusi-intézetekben (köy-enstitüleri) végzett növendékek felváltják azokat a ma még falun működő tanítókat, akiket a városi tanítóképzőkben a városi elemi iskolák számára képeztek ki.”* (Rásonyi, 62.o.)

A fentiekből kitűnik, az alapfokú oktatás az 1940-es években nem egyforma feltételek mellett folyt. Kétfajta elemi iskola volt. Az egyikben okleveles, tanítóképzőt végzett tanító tanított, a másikban falusi oktató foglalkozott a 7-12 korú tanköteles gyermekekkel. A falusi iskolákban az elemi oktatás kezdetben 3 osztályos volt, csak 1939-ben vált ötosztályossá.¹³

A program és az óraszám is eltérő volt. A városi iskolások heti 26, a falusiak heti 18 órában tanultak.

A városi tanterv a következő órafelosztás szerint dolgozott:

Első osztályban: 10 török, 5 általános ismeretek, 4 számtan, 4 rajz és kézimunka, 1 ének, 2 testnevelés;

Második osztályban: 7 török, 6 általános ismeretek, 4 számtan, 4 rajz és kézimunka, 2 írás, 1 ének, 2 testnevelés;

Harmadik osztályban: ugyanezeket az órákat tartalmazta az órarend;

Negyedik osztályban: 6 török, 2 földrajz, 2 történelem, 2 állampolgári ismeretek, 3 természetrajz, 4 számtan-mértan, 2 házi ismeretek, 2 rajz-kézimunka, 1-1 szépírás, ének és testnevelés;

Ötödik osztályban: a 4. osztályhoz képest annyit változott, hogy egy órával csökkent az állampolgári ismeretek órák száma, viszont eggyel nőtt a számtan-mértan órák száma.

A falusi iskolákban a következő órabeosztást követték:

Első osztályban: 10 török, 3 általános ismeretek, 4 számtan, 1 rajz;

Második osztályban: 9 török, 3 általános ismeretek, 4 számtan, 1 rajz;

Harmadik osztályban: 8 török, 4 általános ismeretek;

Negyedik és ötödik osztályokban: 5 török, 1 állampolgári ismeretek, 3 számtan-mértan, 2-2 történelem, földrajz, természetismeret, 1-1 rajz, szépírás, házi ismeretek.

„Minden falusinak meg kell tanulnia olvasni, írni, meg kell ismernie a hazáját, a nemzetét, a hitét, a világ földrajzát, az erkölcsöt, szakmát kell nekik adni...”.¹⁴

A falusi intézetek megteremtéséről, bár a gondolat régebbi keletű, 1937-ben határozott Atatürk. A török történetírók úgy tartják, országjárása közben tapasztalta, hogy az értelmiség igen lebecsüli a falusi népességet. Azért, hogy lehetővé tegye a nép felemelkedését, első lépésben létrehozták a falusi oktatókat kiképző intézményeket és a Népházakat. A Népházak elsősorban az általános műveltség emelését, a felnőttképzést szolgálták.

A falusi intézeti hálózat kialakításakor magyar példát tartották szem előtt. A török oktatási minisztérium egy szakembert küldött Magyarországra (smail Hakki Tonguç), aki egy Magyarországon tanuló török diák (Vecdet Erkun) kíséretében három héten át látogatta a falusi iskolákat, szakiskolákat. A tanulmányúton szerzett élményei, tapasztalatai nagyban hozzájárultak a Falusi Intézetek programjának kialakításához.¹⁵ A falusi intézetekkel kapcsolatos törvények 1937-ben és 1940-ben láttak napvilágot.

A falusi intézetek a működésüket csak az 1940-as években kezdték meg. (Ahogy fentebb jeleztem, tulajdonképpen az 1940-es évekig nem igazán foglalkoztak a falusiak oktatásával.) Ezekben az intézetekben végzett tanítók heti 30 órában foglalkoztatták a gyermekeket. A 30 órából az I-III. osztály tantervében 10, a IV-V. osztály tantervében pedig heti 15 óra volt a gyakorlati órák száma. Ezen órák keretében a falusi életben fontos ismeret- és gyakorlatszerzés volt a cél azzal az utasítással, hogy a tanító biztosítson lehetőséget a tanulók egyéni képességeinek kibontakoztatására, fejlesztésére.

A falusi oktatókat azok közül a földművesek közül válogatták ki, akik a katonai szolgálatukat már teljesítették, és volt valamilyen szintű iskolázottságuk. Számukra a tanfolyamokat az arra alkalmasnak tartott gazdaságokban szervezték. Az oktató-

jelöltek 10 fős csoportokba osztották, s egy-egy okleveles tanítót rendeltek melléjük. Délelőttönként elméleti oktatásban részesültek, délutánonként pedig mezőgazdasági és építőmunkákkal, valamint kézművességgel foglalkoztak. A 8-10 hónapig tartó tanfolyam sikeres elvégzése után rendszerint saját falujukba kerültek vissza. Ott aztán írásra, olvasásra, állampolgári és általános ismeretekre oktatták a gyerekeket, esténként pedig a felnőtteket. Ezek a falusi oktatók voltak az úttörői törökországi falvakban a módszeres gazdálkodás meghonosításának. (Az elemi iskolai tanítóképzést és a falusi intézeti tanítóképzést 1954-ben összevonták.)

Az iskolaépületeket a falvak természetesen maguk építették az állam segítségével a közoktatásügyi minisztérium által megállapított tervek szerint. A mezőgazdasági felszerelésről a földművelésügyi minisztérium gondoskodott. Voltak olyan nagyobb falusi iskolák több tanítóval és műhellyel, ahol különböző mesterségekre, kézművességre és gyermekgondozásra oktató tanfolyamokat is szervezhettek, de csak akkor, amikor a mezőgazdasági munkák szüneteltek.

A falusi iskolák közvetlen felügyeletét azok az okleveles főtanítók látták el, akik a legnagyobb sikerrel képezték az oktatókat. Ők általában öt-tíz iskoláért feleltek. Az iskolákat szabályos időközönként látogatták, ellenőrizték az oktatást és az ügyvitelt, és ők gondoskodtak az oktatók továbbképzéséről is.

Ezeknek az iskoláknak a jelentősége felmérhetetlen. Főleg ott volt rájuk nagy szükség, ahol mindentől elzárta, 2-3 ezer méter magas hegyek között bújtak meg a falvak, ahol a települések több napi járóföldre feküdtek a legközelebbi várostól. A tanítók tényleg lámpások voltak ezeken az elzárt vidékeken.

Összegezve: A köztársaság első 25 évében az alapfokú képzés területén a következő fontos, meghatározó jelentőségű döntések születtek:

- Az elemi oktatás hat évfolyamosná lett. Az első és a második osztály létszámát 30 főben, a többiét 40 főben határozták meg. (A tankötelezettségre való tekintettel átmenetileg a külföldiek iskoláit is látogathatták.) Kicsi falvakban is nyitottak iskolákat. (1923)
- Az elemi oktatást öt évre csökkentették. Megjelentek az új tankönyvek. (1924)
- A három évfolyamos falusi iskolák öt évfolyamosná váltak. (1939)
- Az általános iskolák programját felülvizsgálták. (1949).

* * *

1949. februárban a hatalmon lévő Köztársasági Néppárt (CHP) mérsékelt szárnyához tartozó Şemsettin Günaltay kormányfő, aki „civilben” muszlim jogtudós volt (ő mondta Atatürk halálakor egy magánjellegű gyászszertartáson s halotti imát¹⁶), engedélyezte, hogy az általános iskolák 4. és 5. osztályában ismét – választható tárgyként heti két órában – bevezessék a hittant. (Nem sokkal később, ugyancsak 1949-ben Ankarában teológiai kart létesítettek. Elődjét még Atatürk idején 1933-ban zárták be „érdeklődés hiányára” hivatkozva. Atatürk a vallást, az egyházat tartotta

a társadalmi felemelkedés egyik nagy akadályának, no meg az is hozzá tartozik az ügyhöz, hogy az új rendszernek kellett új embereket nevelniük, s az új berendezkedéshez pedig nem vallásos emberek kellettek.)

A társadalom vallásos részének 1951-ben további engedményeket tettek. Ekkor már a tragikus sorsú Adnan Menderes (1899-1961) volt a miniszterelnök. Lehetővé tették a vallási irodalom árusítását, továbbá engedélyezték, hogy az műezzin arabul is imára hívhatja a híveket, ill. a műezzinek választhattak az arab és a török nyelv között. (Manapság arab nyelven hívják imára a hívőket.) Továbbá ugyancsak 1951-ben, hét iskolában újra indult az imam-hatip-képzés. (A hatip szó az arab khatib szóból ered, jelentése: az az ember, aki a péntek esti imát, a khutbat celebrálja.) Ezek a szakközépiskolák képezték az államilag alkalmazott imámokat. (1970-ben 72, 1980-ban 334, 1996-ban már 464 volt ezen oktatási intézmények száma.) Hasonlóan más középiskolákhoz, szakiskolákhoz ezek tanrendjében is szerepeltek az oktatás túlnyomó részét kitevő vallásos tárgyak mellett művészeti és tudományos tantárgyak. Eredetileg az ott végzett diákok bármelyik török egyetem bármely fakultására mehettek.

1951-ben elfogadták azt a törvényt, amelyben bűncselekménynek nyilvánította Atatürk emlékének megsértését. (Ez nagymértékben akadályozza a tisztánlátást.) Megjegyzem, már 1934-től, tehát még Atatürk életében, az iskolákban és egyetemeken kötelező tantárgyként oktatták A török forradalom története című tantárgyat, amelynek központjába Atatürk alakját állították.¹⁷ Jelenleg is vásárolható bármely korosztály számára ilyen vagy hasonló tartalmú olvasókönyv. A legkisebbeknek verses formában mondja el a köztársaság történetét. A nagyobbakban, de főképpen még az általános iskolás korúakban az érzelmekre erősen ható forrásszemelvények, visszaemlékezések, fényképek teszik szorosabbá Atatürk személyéhez az érzelmi kötődést, ill. mondják el a köztársaság történetéről a fontosnak tartott ismereteket.

1953-ban ismét napirendre került az óvodák és az alapfokú oktatás problémája. A további esztendőben, hol önmagában, hol más képzésekkel összefüggésben a törvényeket időközönként átnézték, felülvizsgálták, ha szükségét látták, a szabályokon, a tanterveken igazítottak. (Pl. bővítették a tanítandó tárgyak körét.)

1973-ban oktatási törvény rendelkezett a nyolcosztályos oktatás általános bevezetéséről. A kísérleti oktatás az 1981/82-es tanévben indult el 200 iskolában. A következő tanévben már közel háromezer oktatási intézményben tanítottak az új forma szerint. Az alapoktatás, amely a nyolcosztályos (5 év+3év) iskolarendszert foglalja magába, a 6-14 éves korú gyermekek kötelező oktatására vonatkozik. A diákok az első öt év elvégzését követően általános iskolai bizonyítványt, majd a további három esztendő tanulmányainak befejezése után pedig középiskolai „diplomat” kaptak. Az ötödik osztály elvégzése után szakiskolákba is lehetett menni. Az 1997/98-as tanévtől kezdve azonban országsszerte kötelező lett a nyolcosztályos képzés.

1997-ben az államcsínyt követően ugyanis a katonai vezetés egy listát adott át a kormánynak, melyben az egyik legfeltűnőbb követelés az volt, hogy az állami isko-

lákban az addig ötosztályos rendszert mindenhol alakítsák át (bővítsék) nyolcosztályosra. (Megjegyzem, a hadsereg tisztikara – volt – a köztársasági eszmék egyik legelszántabb védelmezője.) Ezzel a követeléssel egyrészt eleget kívántak tenni az uniós csatlakozás feltételeinek, másrészt azt kívánták megakadályozni, hogy a szülők gyermekeiket az ötödik osztály elvégzése után tömegesen a muzulmán előimádkozók és prédikátorok képzését szolgáló hároméves iskolába adják. Ezek az iskolák elsősorban a szegényebb családok között szereztek népszerűséget, mivel ingyenesek voltak, és megbízhatóan készítették fel a gyerekeket a vallásos életre. Akik innen kikerültek, természetesen különféle típusú középiskolába, akár imámképzőbe is mehettek, aztán később egyetemeken is folytathatták tanulmányaikat. (A katonák tehát a középiskolába terelték az imámképzést, valamint ott is koedukálttá tették az oktatást.) Ugyanakkor megszigorították a felsőoktatásba jelentkezés feltételeit, azután már az imam-hatip középiskolákban végzett diákok csak a teológián folytathatták tanulmányaikat, ill., ha mégis egyetemen akartak tanulni, akkor nekik ehhez külön világi tanulmányokat kellett folytatni. 2004-ben próbálták egyszerűsíteni az eljárást, azonban a köztársasági elnök megvétózta a törvényt. Ezt követően jelentősen csökkent az imam-hatip iskolák népszerűsége, hiszen a fiatalok komoly elhelyezkedési gondoknak néztek elébe. 2007-ben ezen azonban változtattak: az imam-hatip iskolákból, valamint bármelyik szakközépiskolából közvetlenül lehet az egyetemekre jelentkezni.

TANTÁRGYAK

A nemzeti oktatási programban már a húszas évek első felében megfogalmazták: a hazának minden török gyermek számára biztosítani kell a feltételeket a tudás megszerzéséhez, a siker (előremenetel) eléréséhez, a megszokott viselkedési formák legyőzéséhez, a megfelelő erkölcsi neveléshez. Továbbá minden török gyermeknek biztosítani kell, hogy képességeinek megfelelően készülhessen fel az életre és a magasabb tanulmányokra.

A köztársaság korai időszakában a fiatal hatalom figyelemmel volt az átrendezésre. A történelem, a földrajz, a török nyelv és a honismeret oktatása mellett a vallásban is megmaradt a tanított tantárgyak között, mert ahogy fogalmaztak, esélyt akartak adni a vallás lényegének a megismerésére, a nyugati gondolatok óhajtására, téves nézetek elpusztítására. Úgy gondolták, az iszlám vallás ismerete és az iszlám nagyjainak megszerettetése serkentőleg hat a gondolkodásra. A vallásoktatás hol kevesebb, hol magasabb óraszámban, de mindenkor megmaradt. Azonban a legfontosabbnak azt tartották, hogy az életre készítsék fel a gyerekeket.

A sokat idézett Akyüz munkájában közli az 1981/82-es tanévre vonatkozó ötosztályos alapfokú iskola tantárgyait. Az első ciklusban (1-3 osztály) a következők szerepeltek: életvitel (5), matematika (5), török nyelv (10), ének (1), gyakorlati foglalkozás (elsősegélynyújtás, ifjúsági ismeretek, közlekedési ismeretek, tisztasági ismeretek

stb. (2), rajz és kézművesség (1), testnevelés (1). A második ciklusban (4-5. osztály) pedig matematika (4), török nyelv (6), ének (1), gyakorlati foglalkozás (2), rajz és kézművesség (2), testnevelés (1), természettudomány (4), társadalmi ismeretek (3), erkölcsi ismeretek (1), vallási ismeretek (2).¹⁸

A TÖRÖK ISKOLARENDSZER 1997-TŐL 2012 SZEPTEMBERÉIG

A fogalmaink szerinti közoktatás a jelzett időszakban a következők szerint működött: minden alapfokú iskolához kapcsolódott/kapcsolódik óvoda, az ún. *vagy anne* okulu. A gyermekek 5 éves korban – egész pontosan, ha betöltötték a 65. hónapot –, lépnek az óvodába, majd egy év után az általános iskola első osztályába. (Ez így is maradt.) Az általános iskola öt osztálya két ciklusra oszlott, de szoros egységet képezett, azaz, 3+2-es rendszerben volt. Az ötödik osztály elvégzése után, ugyanabban az iskolában maradva, a gyerekek átléptek a háromosztályos középiskolába, amit 14-15 éves korukra fejezhetnek be (5 év+3 év). Itt elágazott az útjuk. Voltak, akik a 3 osztályos gimnáziumban (*lise*) tanultak tovább, s voltak, akik szakmát adó szakközépiskolában folytatták tanulmányaikat, ezek közé tartozott a vallási iskola is. Tehát a rendszer 5+3+3-as volt. A gimnázium és a szakközépiskola elvégzése után diákok, a felvételi eljárást követően, egyetemen folytathatták tanulmányaikat.

AZ ÚJ OKTATÁSI TÖRVÉNY

„Abová a fej tart, oda megy a láb is.”

(Török közmondás)

2012 kora tavaszán a nemzetgyűlés nagy többséggel (295:91) elfogadta a közoktatás reformját. Az esemény régen nem látott tüntetéssorozatot váltott ki Törökország-szerte. Tanárok, szülők, diákok vonultak az utcára, s hol szenvedélyesen, hol kevésbé indulatosan követelték a törvény visszavonását. S nem csak az utcán csaptak magasra az indulatok, a különböző televíziós csatornák hírműsorai is rendszeresen beszámoltak arról, hogyan verekedtek kormánypárti és ellenzéki képviselők a parlamentben. Természetesen sem az ellenzék, sem az utcai megmozdulások nem tudták megakadályozni a jogszabály elfogadását, hiszen a kormánypárt (az AKP, az Igazság és Fejlődés Pártja) komoly, kétharmados többséggel rendelkezett, s ráadásul egyszerű többséggel megszavazható törvényről volt szó. (A vallási konzervatívok és a szekularizáció hívei között mindig is kemény küzdelmek folytak/folynak az oktatás kérdéseiről.)

Az új törvény értelmében az általános iskola négyosztályos lett, és négyosztályos lett a középiskola és a gimnázium is. Tehát bevezették a 4+4+4-es rendszert. Felléptek a koedukált oktatás ellen is.

A törvény az 1997 előtti (sőt egyesek szerint a még korábbi állapotokat) állította vissza. A diákok már 10 éves koruktól, tehát a negyedik osztály elvégzését követően tanulhatnak az úgynevezett imam-hatip fiúiskolákban, ahol államilag fizetett muzulmán hitszónokokká képezik őket. A törvény életbe lépésének esztendejében Törökországban kb. 540 imam-hatip iskola működött (2012), s a középiskolásoknak akkor csak töredékét (egy adatok szerint a 4,2 millió középiskolásból kb. 100 ezer tanulót) fogadta be. A törvény ellenzői attól tartottak, hogy a jogszabály gyakorlatba lépését követően megsokszorozódik az ott tanulók száma, mondván, a szülők szívesebben adják majd gyermekeiket a biztosan jövedelmező vallási pályára, mint a rosszul fizető munkahelyekre felkészítő szakiskolákba.

A jelenlegi miniszterelnök szerint a bevezetett törvény kedvezett az embereknek, hiszen nincs kényszerítés, a szabad iskolaválasztás joga mindenkinek biztosított. Az új rendszer pedig kielégíti azon családoknak az igényeit is, akik ragaszkodnak a hagyományokhoz, valamint több és mélyebb vallásos oktatást, nevelést akarnak gyermekeiknek. A kormánypárt politikai programjának egyik sokat hangoztatott eleme, hogy vallásos ifjúságot kell nevelni Törökországban. (A miniszterelnök maga és pártjának, kormányának szinte valamennyi vezetője ilyen imámképzőt végzett. Ugyancsak 2012-re vonatkozik e megjegyzés.)

A török oktatás valóban rászorul a reformra – mondták akkoriban az érintettek, de elsősorban azért, mert a tanulók teljesítményei messze elmarad a szükségestől. (Az osztályok a magas gyermeklétszám miatt zsúfoltak voltak, akadtak negyven feletti osztálylétszámok is. A tanítókat, tanárokat nagyon leterhelték, az általános iskolákban a fizetések alacsonyok maradtak. Kevesellték a közoktatásnak juttatott pénzt is.) Különösen az ország elmaradottabb, keleti vidékén nagy a lemaradás. (Ott a legmagasabb az analfabetizmus, különösen a nők körében. Az 1980-as években a nők közel 40%-a írástudatlan volt. Jelenleg is különböző programok működnek az analfabetizmus felszámolására. Hozzá kell tenni, ennek az állapotnak a fennmaradásában a keleti vidékek tradíciói – a nők társadalmi szerepének megítélése; szegény, ha a lány iskolába jár stb. – is közrejátszanak.) Kelet-Törökországban az oktatás színvonalát az is rontja, hogy az ott élő kurdok török nyelvtudása változó, kurd nyelvű általános iskolai oktatás pedig 2012-ben még nem volt.

2012 tavaszán szerepelt a hírekben, hogy szeptembertől a kurd területeken fakultatív tárgyként lehetővé teszik a kurd nyelv oktatását az iskolákban. Erről a kérdésről még néhány gondolat: az 1982-ben elfogadott török alkotmány csak a török nyelvű oktatást engedélyezi. 2000 óta egyre több nyelvi jogot kapnak a kisebbségek, bár a törökön kívül más oktatási nyelvet továbbra sem engedélyeznek. Fizetős magánnyelviskolák működhetnek, de azok látogatottsága alacsony, ill. különböző okokra hivatkozva bezárták azokat. Tapasztalatom szerint a kurd fiatalok egymást között az anyanyelvüket használják.

Különböző jogi szervezetek attól is tartottak, hogy a vallásos oktatás beindítása a gyermekházasságok számának gyors emelkedését hozza. (Ezzel kapcsolatos félelmek miatt egyes televíziós csatornák már 2012 májusától rendkívül szép, fájdalmas

és megrázó kisfilmlet – reklámfilmlet – vetítettek, így tiltakoztak a gyermekházasságok ellen.)

Az oktatás színvonalának alakulását (csökkenését) a jövőben nyilván az is erőteljesen befolyásolja majd, hogy a szülők 14 éves kor helyett már 10-11 éves kortól szakképző iskolákba küldhetik a gyerekeiket. Ugyancsak a korai pályaválasztásban sokan (ellenzéki politikusok, pedagógusok) a törvény életbelépését követően azt is vizionálták, hogy az új rendszer áttörhetetlen gátat emel a szegénycsaládokból származó fiatalok felemelkedése előtt, hiszen – mondták, az új rendszerben a negyedik osztály befejezését követően a szülők pályaválasztásra kényszeríthetik a gyermekeket, pontosabban pályát választhatnak gyermekeiknek. (Komoly félelme volt a pedagógusoknak, hogy a szülők ezt meg is teszik.) De nemcsak a gyermekkor elvesztésétől, az oktatás színvonalának további romlásától tartottak, hanem – és emiatt a gazdaság képviselői emeltek szót – a munkaerő-színvonal hanyatlásától is. (A gazdaság képviselőinek tiltakozását a népakaratra való hivatkozással visszautasították.)

Ugyancsak változás volt a megelőző évekhez képest, hogy törvénymódosításokkal – bár még nem kötelező formában – visszaállították a vallásoktatást a felső tagozaton és a középiskolákban.

Mit hoz a jövő? – kérdeztem. Majd a gyakorlat eldönti – válaszolták a megkérdezettek. Egy biztos: a vallásos életre utaló kendő és öltözékek viselete a nők körében gomba módra terjed(t). *„Az egyetemekre a mai napig nem engednek be fejkendőslányokat”* – olvasható a 2007-ben N. Rózsa Erzsébettel készült interjúbán. Ez mára már nem igaz. A fejkendőslők, a „beöltözöttek” ott vannak az élet minden területén, az egyetemek padsoraiban, minden rendű és rangú állami oktatási intézmény katedráján. Az állami egyetemeken pedig sorra alapítják a vallástudományi karokat.

S még egy nagy változás. Eddig a tankönyvek második vagy harmadik oldalán a köztársaság alapítójának fényképe volt látható, és az adott tantárgyhoz kötődő „üzenete” volt olvasható. Az újonnan nyomtatott tankönyvekből ezek már kimaradtak. Ám addig, amíg nagyobb változás, látványosabb fordulat nem lesz, minden kisiskolás lelkesen fújja: *„Ó, nagy Atatürk, az úton, amit megnyitottál, a cél felé, amit megmutattál, tévovázás nélkül baladunk! Mily boldogság törököknek lenni!”*¹⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Akyüz, Yahya (2011): *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000 – M. S. 2011*. Pegem Akademi, Ankara.
- Çağdaş Düşüncenin Işığında. Atatürk. Yayın hakkı: Dr. Nejat F. Eszacıbaşı Vakfı, 1983. (tanulmánykötet)
- Atatürk Yolu*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara, 1987. (tanulmánykötet)
- Çolak, Melek (2004): *Cumhuriyetin kuruluş yıllarında türk eğitim yaşamında Macar eğitimcilerin yeri*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt: XX, Sayı: 58'den ayrı basım. „K.G Saur Verlag München – Turkish Biographical Archive (TBA). „ABC – Clio Library”
- Erődi Béla: Nevelés- és tanügy a törököknél. *Vasárnapi Újság*, Pest, 1870. december 18. 654-655.
- Erkun, Vecdet (2004): Magyarországról és a magyarokról. Visszaemlékezés. Részletek. Fordította: Tasnádi Edit. (Eredeti címe: Budapesttől Ankaráig. Budapest, 2004.) *Magyar Tudomány*, 2011. április. 425-435. (Lelőhely: Internet)
- Flesch István (2007): *A Török Köztársaság története*. Corvina Tudástár. Budapest.
- Flesch István (2010): *Az isztambuli menedék. Törökország a vészorszakban* Corvina Kiadó, Budapest.
- Gentizon, Paul (2001): *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*. Istanbul, Bilgi Yayınevi
- Rásonyi László: Törökország: Az alsófokú oktatás mai állapota. *Köznevelés*. 1948. 4. sz. 61-63.
- Rossi, Ettore: Venticinque anni di rivoluzione dell'alfabeto e venti di riforma linguistica in Turchia. *Oriente Moderno*. 1953. január. 1. sz. 378-384.
- Tan, Niyazi (2008): *Tüm yönleriyle Atatürk*. Öğrencilere Kaynak Kitap. Özyürek Yayınevi, Istanbul, Európának szüksége van Törökországra. – Beszélgetés N. Rózsa Erzsébettel, A Magyar Külügyi Intézet tudományos főmunkatársával. *Európai Tükör*. (A Külügyminisztérium folyóirata) 2007. 6. sz. 3-9.
- Nyelv és Tudomány*. (Ismeretterjesztő hírportál) A török nyelvpolitika következményei. 2011. szeptember 20. Lelőhely: Internet.

JEGYZETEK

- ¹ A fejezet Flesch István: *A Török Köztársaság története* c. munkája 1. és 2. fejezete nyomán íródott.
- ² Nevelés- és tanügy a törököknél. *Vasárnapi Újság*, Pest, 1870, december 18. 654-655.
- ³ Akyüz, 268. Yahya Akyüz 1941-ben született a Canakkelehoz közeli Hamdibey városban. A gimnáziumot Isztambulban végezte (1959), diplomát az Ankarai Egyetem Politikatudományi Fakultásán szerzett (1963). Doktori fokozatát Franciaországban szerezte 1967-ben. Egy évvel később az Ankarai Egyetem oktatója. Vendégtanár volt a floridai Orlandóban és a Tokióban. Yahya Akyüz professzor egész tudományos működése során a török oktatás történetét kutatta. E témában megszámlálhatatlan publikációja született.
- ⁴ A török nyelv egy változata, amelyet az Oszmán Birodalomban használtak az adminisztráció és az irodalom nyelveként. Perzsa és arab szavakat és nyelvtani elemeket tartalmazott. A perzsa-arab írásrendszer egy változatát használták. Csak a felső rétegek ismerték, a beszélt nyelv a török maradt.
- ⁵ Çolak, 238.
- ⁶ Akyüz, 347.
- ⁷ Akyüz, 347.
- ⁸ *papírológia*: az ókori papiruszokon vagy egyéb felületeken fennmaradt emlékek elemzésével foglalkozó történeti segédtudomány. (Idegen szavak gyűjteménye)
- ⁹ Flesch István nyomán.
- ¹⁰ Kovács Nándor Erik: 75 éves az ankarai egyetem Hungarológiai Tanszéke. *Magyar Tudomány*. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. 2011. október, 1213.
- ¹¹ Çolak, 238-239.
- ¹² Rossi, 378.
- ¹³ Akyüz, 346.
- ¹⁴ Akyüz, 342.
- ¹⁵ Tasnádi Edit nyomán
- ¹⁶ Flesch: *A Török Köztársaság története*. 63.
- ¹⁷ Uo. 41.
- ¹⁸ Akyüz, 350.
- ¹⁹ Akyüz, 347.

FŐISKOLÁK ALAPÍTÁSI KÍSÉRLETE SZÉKESFEHÉRVÁRON (1841-1847)

FARKAS GÁBOR

Székesfehérvár polgárosodó társadalma igényelte a felsőfokú iskolákban végzett szakembereket. 1794-ben a választott polgárság nevében a szószóló kérte a városi tanácsot, forduljon az uralkodóhoz, hogy (más szabad királyi városok mintájára) a városnak engedélyezze egyetem vagy akadémia alapítását.

Még ez évben a kőszegi kerületi tábla (ítélőtábla) itteni elhelyezését kérelmezték, 1802-ben pedig a pécsi királyi akadémia Székesfehérvárra telepítését szorgalmazták.¹ Székesfehérváron az 1840-es években két kísérlet történt főiskola alapítására, de mindkettő a város alacsony anyagi ellátottsága következtében nem sikerült.

A város egyetlen középfokú tanintézete, a ciszterciek gimnáziuma volt, ahol a hat osztály elvégzése után a tanulók a pesti egyetemen, az ország jogakadémiáin, vagy a birodalom más felsőfokú intézményeiben folytathatták tanulmányaikat. A végzett hallgatók közül kevesen tértek vissza Székesfehérvárra.

A városi tanács a felsőfokú tanintézetek létesítésének szándékairól meghallgatta a kezdeményezéseket, és napirenden tartotta azokat. A tanácsi üléseken több ízben hoztak határozatot, bár csak addig tárgyaltak, ameddig nagyobb anyagi áldozatokat nem kellett hozniok. A kiadásokat ugyanis az adózó polgárságnak kellett volna fedeznie. Az előterjesztéseket a tanácsüléseken a választott polgárság (*electa communitas*) képviselője, a szószóló (*tribunus plebis*) tette meg. (A 18. század elején ez a 60 tagú testület lépett a városi összes választó polgárság helyébe.) A választott polgárság, de maga a tanács is, a főiskola működésével a városi közélet élénkülését vélte megvalósulni, s többször hangoztatták, hogy Pest-Buda közelsége nyomasztja a várost, a mezőgazdasági termékeknek, a kézművesek iparcikkeinek kevés a vásárló közönsége, a politikai és a kulturális rendezvények iránt a lakosság közömbös. Egy kormány szerv vagy főiskola feloldaná ezt a társadalmi depressziót.

A PÁPAI REFORMÁTUS FŐISKOLA ÉS KOLLÉGIUM ÁTHELYEZÉSÉNEK KÉRDÉSE

1840-ben a tanács tudomására jutott, hogy a dunántúli Református Főiskola és Kollégium működéséhez alkalmasabb helyet keresett, ugyanis a főiskolai vezetés a pápai mezővárosi miliót nem találta megfelelőnek. Feltétlenül nagyobb városban, lehetőleg szabad királyi státussal rendelkezőben vélték megtalálni a kollégium és a főiskola szabadabb működését, ahol a városi hatóság megfelelő anyagi támogatást nyújthat. Az 1840. május 4-i fehérvári tanácsülésen a szószóló okmányt mutatott

be, amely a pápai főiskola és kollégium áthelyezésével volt kapcsolatos. Az okmányt Bottlik János táblabíró szerkesztette, aki maga is kálvinista hitű, és kapcsolatban állt a tanintézettel. Bottlik szavahihető ember, 1818-tól ügyvéd Székesfehérváron, 1840-től táblabíró, 1836-tól sárkeresztúri birtokos.² A szószóló felolvasta az okmányt, amelynek tartalmából a tanácsi tagság megtudhatta, hogy a tanintézet komolyan keresi új működési helyét, sőt azt is, hogy Komárom szabad királyi város ígéretet tett fogadására. Bottlik táblabíró kifejtette, hogy a komáromi ajánlat nem végleges, még lehetőség van a tanintézet székesfehérvári elhelyezésére. A tanácsülés határozata: Bottlik táblabíró úr lépjen érintkezésbe székesfehérvári „hitsorsosaival”, és tőlük szerezzen információt a kálvinista intézmények fogadásáról, s a táblabíró a következő tanácsülésen jelenjék meg, tájékoztassa a tagságot a helyi kálvinisták állásfoglalásáról. Boros Imre városkapitány felszólalása módosította a határozatot: a tanács és a választott polgárság közösen tájékozódjék a helyi református hitközségi eljárásánál a kérdéses tárgyban.³ A június 9-i gyűlésen a helyi református gyülekezet elöljárói megjelentek, és kérdést intéztek a tanácsi vezetőkhez: a tanintézetek fogadása esetén mekkora lenne az anyagi támogatás. Ezt annál inkább is kérték megjelölni, mert június 30-án Veszprémben egyházkerületi gyűlést tartanak, ahol a tanintézetek áthelyezésének és fogadásának kérdését a fehérváriak fel fogják vetni.⁴ A fehérvári képviselők az intézetek fogadásáról mint eldöntött tényről beszéltek a szuperintendensnek (püspök), aki szintén az anyagi támogatásról érdeklődött, amit a városi tanácstól írásban kért.⁵ A következő tanácsülésen a tagság megszavazta az anyagi támogatást: a város új épület emelése esetén (az építés idejére) átengedi az egyik tégláégetőt, és szabad fejtést engedélyez a kőbányában. Felajánlott még 10 ezer ezüstforintot. Amennyiben új épületet nem kíván a főiskola létesíteni, abban az esetben a város átadja a belvárosi elemi tanoda épületét. (Ez a mai Hiemer-Font-ház Iskola utcai szárnya.) A város azonban fenntartja magának a tulajdonjogot az épületre, akár újat építene a főiskola és a kollégium, akár a belvárosi elemi tanodát kapja meg. Say István városi bíró (iudex urbanus) a tárgyalás végén kénytelen megjegyezni, hogy a „pápai oskolát szívesen látja”, de a város túlnyomó többségű pápista hitű lakossága idegenkedik a főiskolától... „nem helyes, ha egy katolikus nép elöljárója református főiskolát támogat”. Ezzel le is zárult a pápai tanintézetek fogadásának folyamata, de a helytartótanáctól sem érkezett meg a jóváhagyás. A pápaiak nemcsak az anyagiak elégtelen voltát kifogásolták, de érezték, hogy a katolikus többségű lakosság averziójával is számolniuk kell. Korabeli felfogás: egyáltalán hogyan gondolta a 100 fős fehérvári kálvinista gyülekezet, hogy a református főiskolát áthelyezik Székesfehérvárra?

Ezzel kapcsolatban megemlíthjük, hogy a városi vezetés korábban kitért a helyi kálvinista lakosság jogos követeléseire elől. 1786-ban országos rendelkezés folytán lehetőség adódott volna Székesfehérváron református templom építésére, prédikátor fogadására. A fennálló rendelkezés értelmében, ahol a református hiten élők száma meghaladja a 100 főt, fogadhatnak prédikátort. A városi tanács azonban a refor-

mátus lakosság számarányához csak az önálló egzisztenciával rendelkező családokat számította, és kizárta onnan a mesterlegényeket, szolgálkat, napszámosokat.⁶ Az önálló református gyülekezet a városban 1824-ben jött létre, ennek előtte a (Sár-)keresztesi egyház adminisztrálta a székesfehérváriakat.⁷

A reformátusok még ebben az évben temetőhelyet kértek a várostól. A tanács kikerlte a belvárosi (Puretits Ignác) és a felsővárosi (Mayer József) plébános véleményét, akik memorandumban tiltakoztak a temető kijelölése ellen. Amennyiben a katolikusok számára kijelölt temetőkben reformátusok temetkeznek papjaik szertartásai mellett, ez a város ősi szabadsága megsértése lenne, mely szabadságot a városi privilégiumlevélben rögzítették. A tanácsi végzés szerint nincs szükség külön temetőhelyre, egyébként is a temetők városi tulajdonúak, a tanács engedélyezi, hogy oda a reformátusok temetkezzenek papjaik szertartásai szerint, de szónoklatot nem tarthatnak.⁸ A reformátusok a tanácsi határozatot a helytartótanácsnál megfellebbezték, ahonnan utasították a várost, hogy a temetőt a reformátusok számára ki kell jelölni. 1825-ben a temetőt 400 négyszögöl területtel a sóstói országút mellett ki mérték.⁹ 1827-ben a gyülekezet előljárósága templom, lelkészlak és iskola számára kért telket. A tanács megbizonyosodott a gyülekezet anyagi erejéről, a telket kiadta, és hozzá az egyik tégláégetőt és a kőfejtőt is biztosította. A templom közadakozásból épült, akik között volt Barkóczi László, a katolikus klérus feje (megyés püspök), sőt a városi tanács is.¹⁰ A református gyülekezet a későbbi évtizedekben bebizonyította életképességét; példát szolgáltatott a város lakosságának hazafias érzelmeiről, a nemzeti kultúra ápolásában, játékonkodásban.¹¹

BÖLCSÉSZETI FŐISKOLA ALAPÍTÁSI KÍSÉRLETE

A pápai főiskola áttelepítésének sikertelensége után a város további lépéseket tett felsőfokú intézet létesítésére. 1840 szeptemberében delegációt küldött a megyéspüspökhöz, nyújtson támogatást líceum alapításához. A delegáció a püspöktől azt a választ kapta, hogy anyagi lehetőségei az intézmény alapítására jelenleg nincsenek, s amíg a líceum megvalósításra nem kerül, addig a ciszterci gimnázium lehetőséget biztosít a bölcsészeti stúdiumok tanítására.¹² A delegáció tagjai: Say István városbíró, Haáder Pál polgármester (magister civium), Boros Imre városkapitány (urbis praefectus), Baur György tanácsnok (consiliarius), Eischl János aljegyző (vice notarius), Katona András szószóló (deprecator).¹³

1842-ben egy katonatiszt úszóiskola létesítésére tett ajánlatot. Terve szerint a Kiszling-kertnél levő malomzúgónál építi ki az uszodát. A gyakorlásra lehetőséget adott volna arra, hogy a növendékek és a katonák naponta 1-1 órát gyakorolhatnak a malomzúgónál. A területet 25 évre bérben kérte a katonatiszt.¹⁴ 1845. január 21-én arról értesülünk, hogy a városi hatóság egy testgyakorló iskola létesítésére adott engedélyt. Weiss Ferdinánd, a katonai nevelőház testgyakorló oktatója, aki öt éven át eredményesen tanította a növendékeket, a városban szándékozott iskolát nyitni.

Weissnek meghagyták, hogy az épület kiválasztására adjon javaslatot a tanácsnak, az úszógyakorlatokat pedig a Malom-csatorna kiszélesített részében végezheti. Ez az iskola azonban nem jött létre.¹⁵

A nagyprépost (Farkas Ferenc) ígéretet tett a városi tanácsnak, hogy egy felsőfokú tanintézményt anyagi támogatásban részesít. Az 1845.évi januári tanácsülésen akadémia alapításáról beszélt, amely a tagság körében általános tetszést keltett. A tanács 30 ezer ezüstforint támogatást ajánlott meg a „tudományos nagyiskola” létesítésére. Kikötötte azonban, hogy a tanári státusok betöltésébe beleszólási joga legyen. A város küldöttséget menesztett az országos főméltóságokhoz: a nádorhoz, a tárnokmesterhez, a tanulmányi bizottság elnökéhez, és több helytartótanácsi hivatalnokkal értekeztek, akik az ügyet felkarolták. Közben a helytartótanácshoz eljutott az az információ, hogy a nagyprépost bölcsészeti főiskolát szándékozik alapítani. A tanulmányi bizottság szerint a bölcsészeti főiskola helyett Székesfehérvárnak inkább ipari tanodára van szüksége. A nagyprépost azonban megmaradt eredeti szándéka mellett, de ígérte, ipariskolára is juttat megfelelő összeget.

A nagyprépost a tanácsülésen koncepciózus tájékoztatást adott a bölcsészeti főiskola alapításáról, szervezéséről. A többi között kijelentette, a városi nőnevelő intézetre szánt összeget a bölcsészeti főiskolára fogja fordítani. (A nőnevelő intézet 1842-ben nyílt meg. Az alapítványt a nagyprépost tette 35 ezer forint tőkével és a Rózsa utcai házának adományozásával. A ház értéke 20 ezer forint volt. Az intézet 1847-ig működött. Fenntartója a fehérvári püspökség volt.)

A bölcsészeti főiskola épületének a kaszárnya melletti katonai kórházat szemelte ki, amelyhez a nagyprépost halála után a saját házát csatolja. Ez az ún. Farkas-ház a Megyeház téren. Az átalakítás költségeit a városi pénztárnak kell fedeznie. Szükséges az épületben két tanterem, „múzeum“ (fizikai kísérletek céljaira), fenyítőterem, pedelluslakás. Házának átépítése során szintén kialakítható az emeleten két tanterem, az udvari földszintes épületek (csűr, istálló, takarmányos helyiség, cselédség lakásai) helyén további termeket lehet létesíteni.

A nagyprépost leszögezte: a főiskola professzori karát a székesfehérvári egyházmegyéből kell kiválasztani, mert ez alapítói jog, és a kinevezést a mindenkori megyés püspökre ruházta. Az intézmény igazgatójának kinevezése viszont felségjog (ius summi imperii), de javaslattevő ebben az esetben is a megyés püspök. A prodirektori (helyettes igazgató) státust a nagyprépost magának vindikálta, halála után pedig a káptalan egy kanonokja töltse be ezt a tisztséget. A főiskolán a következő tárgyakat oktassák: matematika, építészet, vízműtan, fizika, gazdaszattan, természettudomány, logika, metafizika, egyetemes és hazai történelem, szónoklattan, hittudomány, szépirodalom. Két professzor évi fizetése 500-500 forint, kettőé 300-300 forint, a papnevelő intézeti filozófiaprofesszor 50 forintot kapjon, a pedellus évi 30 forintot. Két professzor és a pedellus szolgálati lakást az intézetben kapnak, a többi professzor a papnevelőben lakjon. Kikötötte még, hogy a filozófiát és a történelmet a papnevelő intézeti tanárok latin és magyar nyelven oktassák.

Az alapítványi tőke 28 ezer pengőforint, melynek kamataiból (6, ill. 5%) a fizetéseket a városi pénztár fedezi (1680 pengő forint.) A város a költségekhez 680 pengő forintot ígért, az intézet működéséhez évente kétezret fizetett volna. A városi tanács a kiadásokat és az épületátalakításokat elfogadta, de a jelenlevő népnevelési bizottság vezetőjének információjára a városbíró megjegyezte, ragaszkodik ahhoz, hogy a tanárok és a direktorok kinevezéséhez a városi hatóság javaslattevő szerepe érvényesüljön, és ezért az egyházi hatóság mellett meg kell hallgatni a várost is. További megjegyzésük: „az egyházi férfiakon kívül a professzorok között helye legyen világi személyeknek”.

Az 1845. május 13-i tanácsülésen, ahol Miskey Ferenc polgármester elnökölt, az alapítványból a városra eső terheket elfogadták, bár kritikai felszólalások is elhangzottak. Itt mindenekelőtt a szószóló kijelentései voltak súlyosak. Tsida János szerint a város nagy költségekbe veri magát a bölcsészeti főiskola alapításával, mert a nagyprépost által adott tőkét nem az épület átalakítására és berendezésére fordítják, hanem azzal csak a működést biztosítják. A városnak a mindennapi kiadásokat fedeznie kell, amelyek tetemesek, és az adózókat terhelik az épület átalakítása, a professzori szolgálati lakások berendezése 4200, a fizikai kísérleti eszközök beszerzése 200, az épületkarbantartás évi 50, a professzorok 5 éven át tartó fizetésekiegészítése 2800 pengő forintot igényel. Köztudomású, hogy a városi alsó fokú tanodák alacsony színvonalúak, az épületek rozogák, a tanítók száma kevés, és még mindig vannak olyan városrészek, amelyekben a szegény sorsú lakosság fiai egyáltalán nem részesülnek elemi oktatásban. A szószóló megjegyezte, hogy a városi költségekre a felettes hatóság felfigyel, és valószínű, hogy a főiskolai működésre az engedélyt nem adja meg. (A két felsővárosi és a tóvárosi fiókiskolák kétosztályosok és magyar nyelven oktattak. A normáliskolákra viszont annál inkább szükség volt, mert iparostanoncokat a 3. osztály elvégzése után vehették fel a céhek.)

Say István és Baur György tanácsnokok az átalakítási munkák magas költségeit kifogásolták. Mesteremberek kiküldését javasolták, akiknek konkrét számokkal igazolniuk kellett a munkák utáni költségtérítést. A polgármester jelentéséből értesülünk arról, hogy az iratokat felterjesztették a helytartótanácshoz. Az alapítványi okmány egyes pontjaival a tanácsvezetés nem értett egyet. A kórházépületet nem tartották alkalmasnak intézeti célokra. Ezt a kiküldött mesteremberek szakvélményéből szűrték le. A városvezetés kijelentette, hogy más alkalmasabb házat is tudnak ajánlani erre a célra. Az alapítványi okmány nem rendelkezett a professzori szolgálati lakások felszereléséről, a kiszolgáló személyzetről, a cselédségről, amelyek szükségesek az intézet működéséhez.

Megállapították, hogy a város kiadásai megközelítik a nagyprépost által letett tőke összegét. A nagyprépost belátta, hogy a városi költségek magasak, ezért 5 éven keresztül 2-2 ezer forintos részletekben 10 ezer ezüstforintot ajánlott meg az alapítványi tőkéhez. Az alapítványi tőke kezelését a káptalani pénztár 20 évre vállalta el. Ez azt is jelentette, hogy az évi 6%-os kamatot a káptalan fizesse ki a professzoroknak,

a cselédségnek. Ebben az időben az a hír járta, hogy a kamatokat országos rendelkezésre 5%-ra leszállítják. Ebben az esetben a tőkekamat nem elegendő a fizetésekre. A kamathány pótlására a városi tanácsot kötelezte volna az alapító, ami évi 50 ezüstforint, melyet 32 esztendőn át kellett volna fizetni. A főbíró kijött a sodrából az újabb és újabb követelések kapcsán. Kijelentette: semmiféle további terhet nem hajlandó vállalni, bár az eddigieket teljesíteni fogják.¹⁶

Az alapítással kapcsolatos tárgyalások elhúzódtak, s korrekciókkal lépett fel a tanács, de az alapító is. Az alapító okirat négy példányban elkészült, és azt 1846 elején Budára, a helytartótanácsához küldöttség vitte, amely tárgyalta a nádorral, a tárnokmesterrel, a Tanulmányi Bizottság elnökével és több főhivatalnokkal, akik valamennyien támogatásukról biztosították a várost. A helytartótanácsból érkezett válaszban ismételt felszólították a nagyprépostot, hogy bölcsészeti főiskola helyett ipartanoda alapítására lehetne fordítani a pénzt, amely „a kor igényeinek, s e hon szükségének” inkább megfelel. A nagyprépost azonban ragaszkodott a bölcsészeti főiskolához, de ígérte, hogy a jövőben lesz alkalma ipartanoda alapításra.

A választópolgárság visszatért az elemi iskolák fejlesztésére, amely feltétlen megoldást kívánt. Egyelőre a négy fiókiskolát javasolták normáliskolává fejleszteni.¹⁷ A tanács ezt az előterjesztést elfogadta, a főiskola megnyitását pedig az 1848-1849-es tanév kezdetére tervezte, melyet a nagyprépost támogatott.¹⁸ A bölcsészeti főiskola a nemzeti függetlenségi küzdelem közepette nem jött létre; az alapító császárpárti tevékenysége pedig nem szolgálta az alapítólevélben lefektetett elveket.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a székesfehérvári alapítványi bölcsészeti főiskola szervezését tárgyalja. A városi vezetés a tőkés fejlődés első évtizedeiben hiányát érezte a felsőfokú szakembereknek. Ezt a hiányt helyi főiskola alapításával kívánta volna megoldani, de szóba került más városokban működő felsőfokú iskola vagy intézmény városba történő telepítése is. Ezek a kísérletek sikertelennek bizonyultak. A városban élő nagyprépost, aki magas jövedelemmel rendelkezett, indítványozta a felsőfokú intézmény létrehozását, melynek berendezését, fenntartását elvállalta, saját házáat ajánlotta fel a felállítandó intézmény számára, a városnak az átalakítási költségeket kellett volna vállalni. Hosszas tárgyalások után az alapítási okirat elkészült, melyet Budára küldtek a tanulmányi feladatokat ellátó hivatalba. Kifogást a helytartótanács emelt, szerinte nem bölcsészeti fakultásra lenne szükség a városban, hanem ipari szakképesítést adó középfokú iskolára. Az alapítványt tevő nagyprépost megígérte, hogy a szakiskolát is megszervezi, és ragaszkodott a bölcsészeti fakultáshoz. A városi vezetés az engedélyt megkapta. Közbe jött azonban az 1848-1849-i nemzeti fellángolás, melyhez a nagyprépost ellenségesen viszonyult, így a tervezett fakultás nem valósulhatott meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Prot. sess. (Protocollum sessionale= Tanácsülési jegyzőkönyv.) Székesfehérvár város Levéltára.
(SzVL)

FMTÉ VIII, 1974 (*Fejér Megyei Történeti Évkönyv*)

Lauschmann Gyula (1899): *Székesfehérvár története, III.*

Farkas Gábor (1980): *Politikai viszonyok Fejér megyében, 1919-1945.* Akadémiai Kladó, Bp.
(Jelzetben: Farkas G.)

JEGYZETEK

- 1 Prot. sess. A.,1794. 596., 1065.; A.1802. 503.
- 2 FMTÉ VIII, 1974. 116.
- 3 Prot. sess. A. 1840. 984.
- 4 Uo.1278.
- 5 Uo. 284.
- 6 Uo. A.1786. 272.
- 7 Farkas G., 21-22.
- 8 Prot. sess. A.1840. 925.
- 9 Uo. A. 1825. 1325.
- 10 Uo. A.1827. 1351., 1522., 1523.
- 11 Lauschmann, III. 79.
- 12 Prot. sess. A.1840. 2076; A.1841. 962.
- 13 Uo. A.1840. 2075.
- 14 Uo. A.1842. 904.
- 15 Uo. A.1845. 217.
- 16 Uo. A.1845. 205., 209., 252., 608., 801., 2479., 3914., 4256.
- 17 Uo. A.1846. 336., 919., 950.
- 18 Uo. A.1847. 3059.

ELFELEDETT HAGYOMÁNY? MŰVÉSZETI NEVELÉS (AZ ÉNEK-ZENE PEDAGÓGIÁJA) A SZENTLŐRINCI ISKOLAKÍSÉRLETBEN

MAKAI ÉVA

Ez az írás a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen az Európai Unió Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával megvalósult *Liszt Ferenc Zeneakadémiája, az európai felsőfokú zenei oktatás megújuló központja Budapesten* címmel támogatott átfogó fejlesztési projekt keretében végzett Zenei nevelési koncepciók az alternatív iskolamodellekben c. kutatásomra támaszkodik. Miközben az oktatáspolitikai legújabb elképzelései hovatovább újra a „neveléstörténet adattárába” archiválják az alternatív pedagógiák legújabb kori magyarországi történetét is, aközben a múlt század hatvanas éveiben – különleges történeti pillanatban – elindult szentlőrinci iskolakísérlet is egyre kevésbé van jelen szakmánk kollektív emlékeztében. Írásomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam: túl a „szentlőrinci modell” (akár vitatott, akár elfeledett, akár utópiaként vágyott) egészén, a szentlőrinci iskolakísérlet a művészeti nevelés vonatkozásában, jelesül a zenei nevelés területén is hozott létre annyi értéket, újdonságot, mely méltó napjaink közfigyelmére – akár a zenei nevelés megújításáról szóló viták során is.

Bár a Szentlőrinci Kísérleti Iskola bemutatásához jelenkori – élő – mintát nem tudunk mutatni, de megkerülhetetlen szólni róla, mint a legújabbkori hazai alternatív pedagógiák úttörő kezdeményezéséről. S önmagában azért is, mert mértékadó méltatói – sőt vitapartnerai szerint is¹ –, az első „alternatívnak” tekinthető, a hatvanas évek közepétől kiformalódó koncepció alapjaiban tagadta a „létező szocializmusnak” a „tartalmában kommunista, formájában – rejtett tantervében – konzervatív iskola” poroszosan herbartianus képét és szellemiségét.

A teljes társadalmi tevékenységet (Gáspár felfogásában: a tanulás-művelődést; a termelés-gazdálkodást; a közeleti tevékenységet és a szervezett szabadidőt) egységben átfogó iskolai keretek, a tanulási-tanítási folyamatban érvényesülő tantárgyi integráció mind-mind olyan elemek, melyek megkerülhetetlenek az alternatív pedagógiák elemzésében.²

Méltó a figyelmünkre a szentlőrinci kísérlet azért is, mert nevelési-képzési rendszerében a művészeti nevelés igen hangsúlyos volt. Csalog Judit „exportálta” az akkor még hazánkban fiatal drámapedagógiát, ötvözte az irodalomtanítással, Gesztesy Zsuzsa pedig a vizuális kultúra tanítása köré szervezett intenzív és gazdag komplexet. Az ének-zenei nevelési program kidolgozása az iskolában korábban is ott dolgozó

ének-zene szakos kollégák feladata volt. A tanterv értékelésében az emelendő ki, hogy képes volt – autonómiáját őrizve – illeszkedni a művészeti nevelés átfogóan megújított programjához.

A kísérlet 1969-ben – hovatovább több mint négy évtizede – indult. Küzdelmes évek során vívta ki magának az elismerést. Gáspár László és utóda, Kocsis József, még beszámoltak róla a változó társadalmi-politikai kontextusban 1990-ben a Pannonhalmán szervezett első országos innovációs konferencián. A 80-as években – különösen Békés megyében (Békéscsabán, Geszten, Mezőgyánban és Sarkadkeresztúron), illetve Dombóváron, a kaposvári Toldi Iskolában – voltak az örökséget vállaló, az anyaiskolával együttműködő követői, s a modell bűvópatakaként jelent meg más intézményekben is.

Az alapító igazgató ezenközben igényes nevelésfilozófiai kutatásokat is folytatott, orientációját az újmarxizmusban-újbaloldalban jelölhetjük meg. Alapítója volt a nevelőiskolai koncepciót disszemináló Kemény Gábor Iskolaszövetségnek, az Embernevelés című folyóiratnak. Tanszéket alapított, vezetett Pécsen, Békéscsabán. A szentlőrincihez hasonló elven középiskolai fejlesztéseket is kezdeményezett (Pécsen, Szentlőrincen, Sarkadon). A kísérletet adoptálta az országos háttérintézet, az Országos Pedagógiai Intézet megbízásából működő ún. Pedagógiai Kísérletek Felügyelő/Szaktanácsadó Bizottság. Ennek megfelelően a kísérlet jól dokumentált. (*Trencsényi*, 2011.)

Gáspár László korán meghalt. Egykori munkatársai, hagyatékának őrizői vállalkoztak arra, hogy a kísérleti tantervet az 1996-ban elfogadott Nemzeti Alaptanterv követelményeihez „szinkronizálják”. Ez a fejlesztő munka akkreditációt kapott, s a tanterv az Országos Közoktatási Intézet tantervi adatbankjában szereplő minősített tanterv.³ E minősítéssel az Országos Közoktatási Intézet felelősséget vállalt azért, hogy ez a tanterv az általa megjelölt NAT követelményeknek megfeleljen.

A szentlőrinci program alkotói a teljességre törő tevékenységi rendszert tekintik, tekintették a kísérlet lényegének (nevelésként az „össztársadalmi folyamat pedagógiai reprodukcióját” tételezve). Gáspár a kísérlet történetében leírja, hogy e teljesség megvalósításához kellett „időt nyernie”, ezért látott hozzá a tantervi reformhoz. (*Gáspár*, 1984.)

Bár ugyan a metodikában sok eleme kimutatható egy, a demokratizálás, gyermeki-jog-tisztelet irányában mozduló tanítási kultúrának, a kísérletből – különösen művészeti nevelési, zenei nevelési szempontból –, elsősorban. a tantervi újdonságok emelendők ki. Alapvető, hogy a más műveltségi területekből létrehozott tantárgyakhoz hasonlóan a Művészetek műveltségterülethez is készült invenciózus *komplex tantárgy* (ill. hozzátartozó tananyag-, követelmény- és tevékenységi rendszer). E tanterv kifejlesztése több éven át megannyi belső továbbképzéssel egybefűzve zajlott, taneszközök rendelődtek hozzá, éveken át alkalmazták a pedagógusok. Esztétikai nevelési alapelve korszerűnek mondható: az iskolában meg kell – és lehet – szervezni a *gyerekek és a művészet találkozásait*. Az élményközpontúság – nem kizárva a tuda-

tosságot –, ebben a kifejezésben, a *találkozás* szóban összpontosul. (A fenti fogalmat Csalog Judit vezette be a szakmába.)

A NAT Művészetek műveltségi területéhez tartozó részműveltségi területeire fordítandó óraszámok összevontan adják a Művészet komplex tantárgy tanulására-tanítására felhasználható időt. Megállapíthatjuk, hogy effektíve az óraszám változatlan a mainstream-iskolákhoz képest, az „időnyereség” a komplexitásban rejtezik.

Évfolyam	1	2	3	4	5	6
<i>Ének-zene</i>						
Heti óraszám	1+1	1+1	1+1	2	1+1	1+1
Évi óraszám	37+37	37+37	37+37	74	37+37	37+37
<i>Vizuális kultúra</i>						
Heti óraszám	1+1	1+1	1,5+0,5	2	2	2
Évi óraszám	37+37	37+37	55,5+18,5 74	74	74	
<i>Tánc és dráma</i>						
Heti óraszám	1+0,5	1+0,5	1+0,5	1+0,5	1+0,5	1+0,5
Évi óraszám	37+18,5	37+18,5	37+18,5	37+18,5	37+18,5	37+18,5
Évi óraszám összesen	203,5	203,5	203,5	203,5	203,5	213,5

Az időkeretek felhasználásának módjáról, illetve a komplex tantárgy innovatív – az alternativitás irányába törő – specifikumairól idézzük a tantervszerzőket.

„Míg az időkeretek megállapításánál a NAT Művészetek műveltségi terület számára ajánlott százalékos arányokat vesszük figyelembe, az idő felhasználása a Művészet komplex tantárgy speciális igényei szerint alakul.

Tantervünk sajátossága, hogy a kötelező órák mintegy 70%-a tantervileg kötött, mintegy 30%-a pedig tantervileg kötetlen óra: a program kiegészítésére, elágazó programokra, különböző projektekre használható fel, illetve a tanulók sajátos érdeklődése érvényesül.

Az időtáblázat a NAT-hoz igazodva tünteti fel a műveltségi területek óraszámait. A komplex tantárgy keretei között is érvényesülnek ezek az arányok, de a tanítás-tanulás folyamatában nem drámaórák, rajzórák és táncórák stb. követik egymást, hanem művészet-órák, amelyeken feldolgozzuk a dráma-programot, a vizuális programot, a tánc programot stb. az aktuálisan legjobbnak ítélt időrendben, s igen gyakran komplex feladatsorok keretében.

A komplex tantárgy alkotói folyamatokra is alapozott tevékenységrendszer, a választhatóság elvének érvényesítése szükségessé teszi, hogy a kötelező órák sávjába tartozó órák mellett a foglalkozásoknak, stúdiumoknak (kézművesség, bábozás, szabad-műhely, drámajáték stb.) további időt biztosítsunk. E bővítésre a választható órák sávjában találunk lehetőséget, s az idő-táblázatban „+” jellel tüntetjük fel.

A mozgás-tánc, illetve a pszichodramatikus gyakorlatok számára a testnevelés órákból használunk fel heti 1 órát, míg ugyanezekre a tevékenységekre 0,5 órát a választható órák sávjában helyezzük el, akárcsak a többi táblázatunkban feltüntetett „+” órát.

Általános elv a „teraszos-spirális” tananyagszervezés. A teraszképzés lényege, hogy nem egyenletesen, hanem tudatosan egyenetlenül rendezi el a tananyagot (ez elsősorban a 2. tantárgy-szakaszban érvényes): nagy lépésekben követ bizonyos fejlődésvonalakat és egy-egy csomópontnál összefoglal, előre és visszatekint. Ezzel feloldható a lineáris építkezés merevsége. A spirális elrendezés több vonatkozást is kifejez: a nagy összefüggések tartalmi elsőbbségét, ezeknek a folyamat minden szakaszában való megjelenését, és a közvetítésnek a tanulók teljesítő képességéhez mért formáját.”⁴

A tananyag tartalmát illetően a szerzők a tudományosan megszerzett-minőségbiztosított kísérlet alapján az alábbiakat fogalmazzák meg felhívva a figyelmet arra is, hogy az alkalmazó intézmények gazdagíthatják, bővíthetik – nyilván sajátosságaikhoz igazítják – az adaptáció során e tartalmakat. Az 1. tantárgyszakaszban (1-4. évf.) a művészeti nevelés középpontjában az esztétikai tevékenységek állnak, s a foglalkozások alapja a játékos önkifejezés. A 2. tantárgyszakaszban a Művészet a valósághoz fűződő esztétikai viszonyok, az esztétikai objektívációk (művészetek, művek) közötti kapcsolatokat tárja fel.

„A komplex tantárgyat egyrészt azok a tevékenységformák és konkrét esztétikai tevékenységek, kifejezési formák alkotják, melyek a művészet alapelemeinek megismeréséhez, megértéséhez elvezetnek, emellett – mint az önmegismerés eszközei, lehetőségei -, szellemi, érzelmi stb. értéknövekedést eredményeznek, másrészt az a valóságismereti tartalom, amely a művészet keletkezésére, kibontakozására, történetére vonatkozó tudnivalókat foglalja magában.

E tanterv, emellett, hogy megfelel a Nemzeti Alaptanterv az adott műveltségi területre vonatkozó követelményeinek, feltétlenül tartalmaz, és megvalósítása esetén eredményez olyan sajátos többletet, amely értelmét, létjogosultságát adja.

Többlettartalom: A tanterv többlettartalma magában a tantárgy komplexitásában van, s ami ebből következik: a tantárgyat a komplexitásnak az a módja jellemzi, ahol a művészetek egymásra vonatkoztatott vizsgálata egyben az anyagformálás tevékeny, a művészet praktikus oldalát jelenti, tehát az aktív művészeti gyakorlat komplexitása. Ennek eredménye pedig az alakítókézség a gyakorlati agyagismeret és formaérzék komplexitása.”⁵

A célrendszer is NAT-konform, miközben kifejeződik benne a kísérleti célok lényege is.

Idézzük: „A művészeti nevelés a művészet komplex tantárgy keretei között valósítja meg céljait. A komplex tantárgy szoros kapcsolatban van az ének-zene-tánc tantárggyal. Részterületei: a vizuális nevelés, az irodalom (mint befogadás és alkotás), a színbáz, a dramatikus játékok, a művészetek története (a korok

művészete), s ezzel összefüggésben kultúratörténet. Ennek megfelelően komplex művészeti nevelésünk egyik legfőbb célja alkalmat és módot találni, hogy a művészet területei (a művészeti ágak) átjárhatóak legyenek, a különböző művészi kifejezési formák egymást inspirálják, elősegítve ezzel ugyanazon valóság-részek más-más szempontú megközelítését. A művészeti nevelés célja a személyiség formálása, a 6-12 éves tanulók világképének megalapozása az esztétikai képességek alakításával, az egyetemes és nemzetközi művészet értékeinek közvetítésével.

Olyan pedagógiai intézkedéssorozat megszervezése, mely a tanulókat önépítő és önkifejező tevékenységeik révén szellemi-fizikai-pszichikai-erkölcsi értéknövekedéshez juttatja.

A komplex tantárgy célja az is, hogy az egyes művészeti ágak között úgy alakítsa a kapcsolatokat, hogy a tanulók a múlt és a jelen művészetének legáltalánosabb tendenciáit megértsék, egymásra vonatkoztassák.

A tantervnek biztosítania kell, hogy a tanulók a művészetet – annak alapvető kifejezőeszközeit – mint az emberi kommunikáció sajátos formáját és lehetőségét birtokolják.

A természettel való azonosulás, a természet dolgai iránti empátia kialakítása, megőrzése, erősítése kérdését a tanterv minden szinten kiemelten kezeli.

Művészeti nevelésünk célja a kreativitás fejlesztése, az eredeti gondolatok, a fantázia bátorítása, mely a tanulás más területein is az alkotó gondolkodás megjelenítését, a személyes vélemény szabadságát eredményezi.

Az általános célok mellett az egyes rész-területekre vonatkozó célok:

A nyelvi képzés: a nyelvi kifejezőeszközökkel való bánni tudás megalapozása és fejlesztése – a tapasztalatok megszerzésétől, a gondolatok megfogalmazásától a nyelvi alkotások átéléséig, az okosan és szépen használt nyelv birtokosaként az önálló kifejezés és alkotás tapasztalatáig;

A mozgáskultúra fejlesztése – a zenével összekapcsolva. A test esztétikai ki-művelése, a torna, sport, tánc, viselkedés, mozgás egységének kialakítása;

A rajzolási-festési-mintázási készségek fejlesztése. A sík és térrendszerek megismertetése, az arányérzék, formaérzék kialakítása;

A színjátszási készségek fejlesztése, a színház kifejezőeszközeinek megismertetése a művészetterápiás mozgásgyakorlatoktól a dramatikus játékokon és bábozáson át a szorosabb értelemben vett színházig;

A kézműves mesterségek megismertetése kiválasztott kézműves mesterségek alapjainak megtanítása (szövés, agyagozás, könyvkötészet). A kézzelfogható eredményeket is felmutató tárgyalkotó tevékenységek segítése;

A művészeti nevelés a művészet komplex tantárgy keretei között valósítja meg céljait.”

A komplex tantárgy szoros kapcsolatban van az ének-zene-tánc tantárggyal. Ezt a

tételt többször hangsúlyozzák a tantervfejlesztők. A fenti célok érdekében fogalmaz-
zák meg a követelményeket is.

„Ismerjék az egyetemes és a nemzeti művészet kiválasztott és teljes tanári szakmai kompetenciával közvetített reprezentatív alkotásait;

Alkotó tevékenységeikben szabadon használják a megismert kifejezési formákat és technikákat;

*A művészetet eszközként is, a kommunikáció sajátos lehetőségeként értékel-
jék;*

*Fogalmazzák meg feladataikban az ember és a természet kapcsolatát, egy-
másra utaltságát, szilárdítsák meg a természettel való kapcsolatukat, ismeret-
rendszerüket, legyenek fogékonyak és nyitottak a természet jelenségeiben meg-
nyilvánuló esztétikum iránt;*

*A felvetett problémákhoz (feladatokhoz) ne sémák szerint, hanem egyéni ta-
pasztalataik, élményanyaguk felől közelítsenek, nyilvánítsák ki szabadon egyé-
ni véleményüket, a feladatokban mozgósítsák fantáziájukat, merjenek eredeti
megoldásokat produkálni.*

Szerezzenek jártasságot az improvizációban;

*A csoportos produkciókban teljes figyelemmel a társak iránti figyelemmel ve-
gyenek részt;*

*Fogalmazzák meg véleményüket társaik feladatmegoldásairól, művészeti él-
ményeikről, saját munkájukról.⁶*

Világosan érzékelhető, hogy az alternativitás itt is a nevelő-személyiségfejlesztő
hatások felerősítésében jelenik meg, összefüggésben a személyiség és közösség köl-
csönösségen alapuló harmóniájának társadalomképéről szóló hitvallással.

Ez a cél- és követelménystruktúra árnyalt, differenciált értékelési rendszert is igé-
nyel. Ezt követhetjük az alábbiakban:

*„A művészet tantárgy felépítése, komplexitása és a készségfejlesztés közép-
pontba állítása indokolják az értékelési formák differenciálását.*

Ájánlott értékelési formák az 1. (1-4. évf.) tantárgyi szakaszban:

– Szóbeli értékelés a tanórán: elsősorban a csoport együttes teljesítményére
vonatkozik. Megerősíti a pozitív tendenciákat. A sikertelenebb próbálkozásokat
is együttesen említi.⁷ Az értékelés bátorítja az egyéni mondanivaló, a sa-
ját élmény kifejezését.

– Írásbeli szöveges értékelés: negyedévenként a szülők számára. Kevésbé minő-
síti az egyes munkákat, inkább arra vonatkozik, a tanuló milyen munkakedv-
vel dolgozik a foglalkozásokon, mennyire tartós és erős érdeklődése a feladatok
iránt, milyen rendben tartja elkészült munkáit, milyen az együttműködési kész-
sége, mennyire önálló, kezdeményező, segíti-e társait stb.

– Átfogó értékelés: a tantárgyi szakasz végén a tanuló követelményeknek való
megfeleléséről

– Érdemjeggyel való értékelés: tantestületi vagy munkaközösségi megegyezés szerint (a 2., a 3., a 4. évfolyam végén).

Ajánlott értékelési formák a 2. (5-6. évf.) tantárgyi szakaszban:

Az 5. évfolyam tananyag és munkastílus szempontjából átmenetet jelent. Ez az értékelésben is megjelenik. Az 5.-es tanuló „értékelő lapja” lehetőséget ad a tanuló mindenfajta megnyilvánulásának produktumának megjelenítésére. A jelzések a foglalkozásokon való részvételre, a feladatmegoldásokra, az otthoni feladatok teljesítésére, a szorgalomra, a munkák esztétikus, a gondos kivitelezésére, a fizikai ügyességre, a megoldások eredetiségére, a fantázia teljesítményére, az együttműködésre, az ismeretek alkalmazására vonatkoznak. A jelek megállapításában a tanár és a társak véleménye egyaránt döntő.

– *Tanári feljegyzések (pontozás v. más szisztéma):*

A tanulók valamennyi feladatára, munkájára kiterjed. Fokozatokat is kifejez. A feljegyzésekből (pl. pontozó táblázat) visszaolvasható, hogy a tanuló mely téma mely feladatát milyen eredményességgel végezte el. A rendszer nyitva hagyja a későbbi javítás pótlás lehetőségét, és objektívvé teszi az érdemjeggyel való értékelést a félév vagy a tanév végén.

– *Témazáró felmérés (feladatlapos):*

A követelmények maximumát tartalmazza. Értékelése pontszámok alapján kiszámított %. Tanévenként 3-4 alkalommal – a tananyagtól függően. Elfogadási határ: 50 % (vagy a tanárok megegyezése szerint).

– *Minimum-felmérés (feladatlapos):*

A követelményeknek minimumát tartalmazza. A tantárgyi szakasz végén. Információt ad a követelményeknek való megfelelésről vagy meg nem felelésről. Értékelése: a pontszámok alapján kiszámított %. Elfogadási határ 90-95% (a tanárok megegyezése szerint).

– *Szöveges értékelés:*

Negyedévenként a szülőknek. A tanári feljegyzések és a témazárók eredménye alapján.

– *Spontán értékelés:*

A tanár és a csoport közös megbeszélése.

– *Érdemjeggyel való értékelés:*

A tanári feljegyzések és a témazárók eredménye alapján félévkor és a tanév végén.

– *Vizsga:*

A tanár és a csoport közösen kialakított elképzelése szerint. Az elsajátított tudás és az elkészült munkák, produkciók reprezentatív bemutatása. Befolyásolja a tanév végi érdemjegy alakulását.”

A tanterv tanításának speciális helyiség- és felszerelés/berendezés igénye: a számos audiovizuális eszközökkel felszerelt szaktanterem, melynek méretei lehetővé

teszik 20-25 fő mozgatóját és eszközhasználatát. A programhoz saját fejlesztésű taneszközök, tankönyvek, munkafüzetek, tanári kézikönyvek készültek, az ének-zene tantárgyra kiemelten az alábbiak szerint: *Móder Anikó: Zene-Tánc – tanári kézikönyv. Kézirat, 1987; Studer Lászlóné: Ének-zene – tanári kézikönyv. Kézirat, 1995; Gesztesy Zsuzsanna (szerk.): Művészet munkafüzetek 1., 2., 3. 1988; Studer Lászlóné (szerk.): Ének-zene munkafüzetek 1., 2., 3., 4. 1995.*

A fenti, az általános, a műveltségterületre vonatkozó, kísérleti tapasztalatokból leszűrt megfogalmazások után a tanterv külön kifejti az ének-zene (ill. tánc) tanítási specifikumait. Idézzük: *„Az ének-zene tanítása-tanulása elkülönül a komplex rendszerű művészeti foglalkozásoktól. A fenti táblázat ezt nem tünteti fel. A táblázatban megadott óraszámokból tebát az ének-zene órák az 1-4. évfolyamon beti 1+1, órával részesednek”⁸*

A célrendszer megfogalmazása utal a kapcsolódásokra: *„kialakítani az esztétikai alapkészségeket (a vizuális nevelés, a pszichodramatikus játékok, az ének, a zeneballgatás, a mozgás- és tánc tanítás pedagógiai folyamataival és rendszeres összekapcsolásával)”*.

Az ének-zene tanítás céljai szorosan következnek a programnak „egységes világkép” kialakítására vonatkozó fő szándékaival.⁹

„Az ének-zene-tánc, amikor a valóság folyamatszerű, dinamikus oldalát mutatja be, mozgósítva az érzelmeket, sajátos módon járul hozzá a gyermeki világkép alakításához.

A tantárgy a zenei hallás-nevelés aktív gyakorlatára épül, s ebben mindekelőtt az énekbangra támaszkodik, zenei anyagában pedig a magyar népdalra.

A hallásnevelés szélesítését jelzi, hogy foglalkozik a nem művészi zaj- és zörejtűségekkel, hangvilággal, környezeti hangeffektusokkal.

A művészet tantárgy jelentős részterülete a zenei befogadás, konkrét művek bemutatása és elemzése, a korstílusok, formák, műfajok megtanítása, a zene és más művészetek egymásra vonatkoztatása, a komplex feladatsorokban, projektekben a zene alkalmazása (kísérő zenék és zörejkompozíciók, improvizáció, a zene szimbolizálása stb.).

Az ének-zene-tánc tantárgy célja, hogy a zene sajátos eszközeivel járuljon hozzá a világ esztétikai megismerésének megalapozásához.

Azokat az ismereteket közvetítse és azokat a készségeket fejlessze, amelyeket a tanulók fel tudnak használni önmaguk és a világ megváltoztatására, amelyek hozzásegítik őket ahhoz, hogy örömet leljenek a művészi kifejezés lehetőségeiben, amelyek személyiségük, érzelmi világuk harmonikus fejlődését szolgálják, amelyeket fel tudnak használni későbbi tanulmányaik során.

A tantárgy közvetlen célja, hogy hozzásegítse a növendékeket a zene birtokba vételéhez, hogy a gyerekek felszabadultan és örömmel énekeljenek, szívesen hallgassanak esztétikai élményt nyújtó zenét, hogy a tanulók legyenek

*képesek mozgásukkal, táncukkal zenéhez való viszonyukat közvetíteni, mozgásukat, táncukat egyéniségüknek megfelelő felszabadult természetesség és a zenei anyagból is következő formai kötöttségek betartása tegye harmontkussá.*¹⁰

E célrendszerrel konzisztens a követelményrendszer is.

„Zenehallgatás során éljék át a tanulók a zenei mozgásfolyamatokat, az ezek által keltett érzelmeket, legyenek képesek koncentráltan hallgatni adott műveket, műrészleteket.

Birtokolják és alkalmazzák a zenei kifejezés alapelemeit (ritmus, tempó, metrum, hangsúly, hangközök, hangkészlet, hangnem valamint dinamika, hangszín, egy- és többszólamúság) kifejező éneklésükben.

Énekeljenek alkalmazkodó ritmusban régi stílusú népdalokat, és egyetlenes lüktetésű feszes ritmusú dalokat.

Alkalmazkodjanak a csoport énekéhez.

*Szerezzenek készséget a zeneírásban – zeneolvasásban – a tantárgyszakasz-
nak megfelelő fokon (B 3.).*

Improvizációs feladatokban – hangszeres, énekes és táncos rögtönzéseikben – fejezzék ki zenei képzeletüket, formaérzéküket, zenei emlékezetüket.

Zenei karaktereket fejezzenek ki mozgással, táncsal.

Zenei élményüket fogalmazzák meg szóban és írásban.

*Zeneértő képességeikről adjanak számot: ismerjék fel a tantárgyszakaszban tanult zenei formákat, műfajokat, állapítsák meg a hallgatott zeneművek korát a tanult stílusjegyek alapján, állapítsák meg a kiválasztott művek előadói apparátusát.*¹¹

Ezután következik a tartalom kifejtése, melyben a társadalmi nyitottság jegyében kiemelkedik *„táncos produkciók, néptánc-bemutatók, mozgásszínházi előadások látogatása évente 1-2 alkalommal a lebetőségek szerint. Együttműködés a zeneiskolával. Az együttműködés kiterjedhet a tanórára (zenei formák, hangszerek, kiségyüttesek bemutatása), a növendékkoncerteken való részvételre, tanári hangverseny meghallgatására stb., Rendszeres hangverseny-látogatás a második tantárgyszakasztól*”.¹²

A tanítás-tanulás formái, módszerei közül kiemelik a kísérletező szerzők, hogy megőrzik az osztályrendszert. Az osztálykeretben történő tanítás-tanulás a leggyakoribb forma – állítják. Mindenképpen szerencsés helyzet, ha kis létszámú osztályban dolgozhat tanár és gyerekek – teszik hozzá. Ugyanekkor felkínálják az osztályrendszer felbontását is. Évfolyszintű vagy vertikálisan szerveződő foglalkozások lehetségesek hangverseny-látogatások alkalmával, vagy helyi bemutatók, zeneiskolai produkciók meghallgatása, megtekintése esetén, vagy a Művészet tantárggyal közösen szervezett programok, projektek alkalmával. Az osztályrendszer felbontása csoportokra abban az esetben lehetséges – teszik hozzá ajánlásukban az immár közkincsnek szánt alternatív tantervet –, ha az iskola egyidejűleg biztosítani tudja a két

csoport vezetőjét. Ebben az esetben alkalma nyílna a tanulóknak arra, hogy azokon a foglalkozásokon, amelyeken a mozgás, játék, tánc dominál, nagyobb intenzitással vegyenek részt, képességeik harmonikusabban fejlődjenek.

A munkaformákról külön szólnak. A frontális munkaformát reálpedagógusként nem utasítják el, de hangsúlyozzák, hogy az Ének-zene-tánc tantárgyban a tanári-tanulói kommunikáción-kooperáción túl fontos szerep jut a tanulók egymás közötti kapcsolatának. Ide sorolódnak: a közös játék, közös éneklés, együttes tánc, zeneelemzési, zenélési gyakorlatok, az egyéni alkotások közös meghallgatása, megtekintése és megbeszélése, játékok közös előadása stb.

A csoportos munkaforma változó létszámú csoportokat jelent. Alakulhatnak csoportok előadások, játékok, táncok, zenei produkciók szerint. Csoportalakítási szempont lehet az érdeklődési azonosság, vagy a képességirányokban megmutatkozó hasonlóságok.

A differenciált munkaforma az egyéni érdeklődés szerinti továbbhaladásra és a felzárkóztatásra szolgálhat – fejtik ki álláspontjukat.

A tantervileg kötött foglalkozások (a kötelező óraszám mintegy 70%-a) a művelődési anyag elsajátítására szolgálnak. A tantervileg kötetlen foglalkozások (az óraszám mintegy 30%-a) elsősorban az iskolán kívüli rendezvények látogatására illetve felszabadultabb játékokra, alkotásra adnak lehetőséget, időkeretet.

Az Ének-zene-tánc tantárgy eszköztandszere kiegészíti az általános művészeti nevelés eszközi világát. A felsorolás szerint ezek nem haladják meg a 90-es évek *jó hagyományos* iskolájának eszközigényét. Szembeszökő viszont a tánc téri szükségleteinek hangsúlyos elismerése. Az Ének-zene-tánc tantárgy táncos mozgásos tevékenységei feltételezik – írták az ajánlott, a kísérlet tapasztalatait összefoglaló tantervben –, egy olyan nem tanterem jellegű terem használatát, ahol az audiovizuális eszközök mindig rendelkezésre állnak, de rendelkezésre áll a szabad mozgáshoz, haladó mozgáshoz, térformák kialakításához, kreatív játékokhoz alkalmas tér is.

Tankönyvek: alapkönyvként az általános iskola 1-4., illetve 5. és 6. osztályos tankönyvei – az akkori Tankönyvkiadó kiadványairól van szó –, továbbá Kodály Zoltán 333 olvasógyakorlata. Az ajánlott könyvek iskolai könyvtárakban általában megtalálhatók.

Nézzük részleteiben, mit tartalmaz az egyes évfolyamok részletező tanterve!

Az első szakaszban (hagyományosan és ma újra az „alsó tagozatban”): daléneklés; zenei ismeretek – ritmikai elemek; zenei ismeretek–dallami elemek; a zenei közlés eszközei.

A heti egy órában készülő terv specifikus fejlesztési célokat rendel a tananyaghoz, tevékenységekhez.

Ebben a gazdagságban már érezni a szentlőrinci kísérleti iskola ethosát! Idézzük!

Az alapelvek világosan megjelenítik a „szentlőrinciség” nővumait, ezek ma is szembeszökőek: „*A tevékenységcentrikus tanítás-tanulás indokoltta teszi az idő nagyobb részét – mintegy 50%-át a III. témára fordítani (a zenei közlés eszkö-*

zeinek használatára és gyakorlására). A témák párbuzamos elrendezése és fel-
dolgozása nem teszi szükségessé az időkeretek pontos meghatározását. Az idő
kezelésének kritériuma a tantárgyi szakaszra megállapított követelmények tel-
jesítése.¹³

Nézzük a részleteket, az altémák tartalmait!

Daléneklés

*„Válogatott gyermekdalok, mondókák, gyermekjátékok, népdalok, ünnepi da-
lok és műdalok illetve más népek dalainak megtanítása.*

Játékok:

*Egy-két gyerek (egyszemélyes dalok, mondókák, páros játékok, csúfolók, kö-
szöntők).*

*Egyik a másik helyébe (szerepjátszó váltójátékok, mozdulatutánzó, kendős
körjátékok, fogócskák, párcserélő játékok, táncok, versengő váltás).*

*Egyik a másik mellé (fogó-gyarapodó játékok, leánykérő játékok, várkör-
járás, sorjátékok, hidas játékok, ludas játékok).*

*Egyik a másik mellett – a felnőttek világának határán (sokféle vonulás, tán-
cok).*

Zenei ismeretek, ritmikai ismeretek

Megfigyeltetni a mindennapi élet egyenletes ritmusait.

Kialakítani az egyenletes löktetés reprodukálásának készségét.

*A negyed értékű hang, a negyed értékű szünet és a páros nyolcad, azután a
fél értékű hang és fél értékű szünet, majd az egész és a nyolcad értékű hang és
szünet, később a szinkópa és a pontozott értékek felismertetése, lejegyzésének
és hangoztatásának megtanítása.*

*Jártasságot kialakítani a ritmusmotívumok folyamatos olvasásában és han-
goztatásában.*

Fejlesztetni az improvizációs készségeket.

Megismertetni és a ritmikai kétszólamúság lehetőségeit.

*Felismertetni és gyakoroltatni a mérsékelt, a gyors és a lassú tempót – ének-
ben, táncban.*

Kialakítani a tempóválasztás biztonságát.

Megfigyeltetni a tempó árnyalatait – zenében, táncban.

Felismertetni az ütemet, a hangsúlyt.

Megtanítani a kettes, a négyes majd a hármass ütemezést.

*Megfigyeltetni és elsajátíttatni a hangsúlyos és hangsúlytalan hangok válta-
kozását a zenében és a táncban.*

Zenei ismeretek – dallami elemek

A vonalrendszer megismertetése.

Énekeltetés előbb oktáv, majd 9-10 hang terjedelemben.

Kialakítani a szolmizációs éneklés készségét, megérteni a szolmizációs hangok és a vonalrendszer összefüggéseit.

Folyamatosan fejleszteni a kézjelekről éneklés és a kottáról éneklés készségét.

Bemutatni természeti hangforrások és hangkeltő eszközök hangszínét.

Megismertetni az emberi hang, a hangszerek hangszíneit.

Kialakítani a dinamikai különbségek iránti érzékenységet, az árnyalás, a hangsúlyok, az ellentétek iránti fogékonyságot.

Pentaton hangkészletű dalok tanítása.

Hétfokú hangsorú dalok tanítása.

Hozzászoktatni a szokatlan hangzásokhoz.

Kialakítani a jártasságot ismert dalok osztinató kísérésében, tartott hang melletti éneklésben, többszólamú éneklésben, dallam és kísérő szólamok elkülönítésében (a hangszeres többszólamú művekben).

A zenei közlés eszközei

Sokféle lehetőséget biztosítani a gyerekek zenei képességeinek kibontakoztatásához – az egyéni fejlesztéstől az együttes élményt adó közös produkciókig. Felhasználni a zenei tevékenységek, az éneklés, a játék, a tánc oldó és frissítő hatását.

A zene- és mozgásérzékelés, emlékezet, fantázia fejlesztése.

Lehetőséget biztosítani az improvizatív kifejezési módokra (éneklésre, táncra, mozgásra, zenélésre).

Zeneművek, műrészletek színvonalas bemutatása (élő zene, gépzene, videó stb.).

Megismertetni és megtanítani a magyar népdalkincs legjavát, ízelítőt adni más népek folklórkincséből.

Változatos zenei anyaggal segíteni a finomabb zenei hangulatok megérzését, ez a zenei anyag segítse a táncgyakorlatokat is.

Elsajátíttatni a néptánc alapmozdulatait, alapvető lépésfajtaikat és néhány egyszerűbb kollektív táncot (karikázó, ugrós, csárdás).

A tanulók megismertetése a zenei írás-olvasás alapjaival.

Segíteni a tanulókat zenei élményeik megfogalmazásában, kifejezésében.

Képessé tenni a tanulókat a követelményekben felsorolt zenei ismeretek elsajátítására, reprodukálására, alkotó alkalmazására.”

Sajátosnak mondható, hogy ezek után a követelmények lényegében megegyeznek a NAT (1995-ös variációja) követelményrendszerével. A *hozzávezető útban* mutatható ki az innovatív eredetiség, s az, hogy a követelmények világában nincs eltérés.¹⁴ Újdonságnak annyi tekinthető, hogy rendre megjelent az utalás a Művészet nevű komplex tárggyal való kapcsolatra. Így éppen az utóbbi „altéma” célrendszerre gazdagodott:

Megtanítani a kiválasztott dalanyagot.

Megtanítani az éneklés fiziológiáját (légzés, artikuláció, hangképzés).

A bátor, felszabadult éneklésre szoktatás.

Keresni az alkalmat a tanórán kívüli éneklésre.

Együttműködni a Művészet komplex tantárgy kínálta lehetőségekben.

Kialakítani – a tanulók adottságainak figyelembe vételével – a tiszta intonáció, a pontos ritmus, az egységes szövegmondás, a társakhoz való alkalmazkodó készségeit.

Megtanítani az egyszerű ritmus-bangszerek használatát.

Ösztönözni saját készítésű hangszerek kivitelezésére és használatára.

Megtanítani a tánc alapelemeit, alaplépéseit, térformáit és néhány táncot.

Ösztönözni és minél több lehetőséget biztosítani a rögtönzésekre, zenében, táncban.

Gondosan válogatott hangfelvételekkel bemutatni zenei stílusokat, formákat, műfajokat, bangulatokat, karaktereket, hangszíneket stb.”

Minderre épül a 2. szakasz, a közreadott tantervben az 5-6. évfolyamnak szentelt tanterv. Részei erőteljesen csatlakoznak mintegy hangzó illusztrációként a Társadalomismeret tantárgy kronológiájához, voltaképpen egy művelődéstörténeti aspektusú énektanítási szériával találkozhatunk (népdal, népballada, a kolostorok zenéje, a gregorián ének, Carmina Burana – a középkori világi zene, változatok a többszólamúságra, zene a várakban és a palotákban stb.) Kiemeljük, hogy a „korstílust”, pontosabban a kort megjelenítő első olvasásra zenetörténeti tematizálásban nagyon erős hangsúlyt kapott a tánc és a kor (nép)szokás világa.

A követelményrendszer és az értékelési ajánlás nem tért el a 90-es években, ill. a NAT-ban uralkodó formáktól és tartalmaktól. A szentlőrinci kísérleti hagyományból „öröklődött” a tanulókat kísérő, általuk őrzött ún. „értékelő lap”.

Alighanem még érdekesebb, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a komplex Művészet tantárgy – mely lényegében tematikus projektsor¹⁵ –, miképpen hívta elő, idézte fel a párhuzamosan tanult ének-zenei-táncos kompetenciákat. Több ilyen projekttema található benne, melyek az alapvető esztétikai kategóriák rendjét követik.¹⁶ Ezekben a zenei motívumok különösen jelentős szerepet kapnak – akár a ritmusra, akár a szimmetriára, akár a motívum fogalmára, hangszínre keresünk rá a tantervben.

Összefoglalásul elmondhatjuk: a szentlőrinci iskolakísérlet az újkori magyarországi iskolavilágban elsőként vállalta politikai-oktatáspolitikai tabuk döntögetését. Kapcsolatot teremtett a századelő többször lefejezett reformpedagógiai tradíciói és a korszerű törekvések között. Az intenzív klubélet módot adott művészetek gyakorlására, a tantervi koncepcióban a művészet személyiség- és közösségformáló erejének felismerése érvényesült, kimondva-kimondatlanul megjelent a projektmódszer is. Ugyan a művészetpedagógiai innovációk „zászlóshajója” a dráma és a vizuális neve-

lés volt, a zenei nevelés (integrálva a táncsal, néptáncsal) értően követte e törekvéseket, igazodott a nagystruktúrába.

A bevételekre vonatkozó eredmények igazolták: a szentlőrinci diákok dinamikusnak vették a középiskolák (köztük pécsi elitiskolák) akadályait, s elsősorban kreativitásuk tűnt fel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Báthory Zoltán – Junghaus Ibolya (1989): *A szentlőrinci iskolakísérelt értékelése*. Tájékoztató a közoktatási kutatásokról, 13. Közoktatási Kutatások Titkársága, Budapest.

Gáspár László (1981): *Komplex tananyag – egységes világlép*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Gáspár László (1984): *A szentlőrinci iskolakísérelt*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Gesztesy Zsuzsanna-Martin László (1985): *A tanítás-tanulás programja. Művészetismeret tantárgyból az 5-8. osztály számára*. Szentlőrinc.

Gesztesy Zsuzsa (1994). Lengyel „import” pedagógia adaptálása a szentlőrinci művészeti nevelés programjába. *Drámapedagógiai Magazin*, 2.

Gesztesy Zsuzsa (1995). *Átjárás a köznapi gondolkodás és az esztétikum között*. Szentlőrinc.

Gesztesy Zsuzsa (1997). Komplexitás, alternativitás, kreativitás Szentlőrincen. *Embernevelés*, 1.

Gesztesy Zsuzsa – Kocsis József (2001). *Szentlőrinci pedagógiai technikák gyűjteménye*. Kemény Gábor Iskolaszövetség, Szentlőrinc.

Géczi János (2006): A Gáspár László-vita. In. Géczi János: *Az iskola kultúrája: nevelés és tudomány*. Pécs: Iskolakultúra Könyvek, Pécs. 58-59.

Hegedűs Gábor (2007): *Szentlőrinc, a jövő iskolája*. Kecskeméti Főiskola, Tanítóképző Főiskolai Kar, Kecskemét.

Kasza Szabolcs (2008): A tanulás szabadsága. A szentlőrinci iskolakísérelt. (Interjú Gesztesy Zsuzsával) *Tani-tani*, 3. sz. 46. <http://www.tani-tani.info/083kasza>

Kocsis József (1984): *A szentlőrinci iskolakísérelt II*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kocsis József (szerk., 2003): *Gáspár László öröksége, aktualitása*. Országos konferencia Békéscsabán. *Embernevelés* (Különszám).

Martin László (1985): *A tanítás-tanulás programja. Művészeti szakkör tantárgyból az 2-4. osztály számára*. Szentlőrinc.

Mihály Ottó (1983): Gáspár László nagy alkotása: a „szentlőrinci pedagógiai konstrukció”. *Embernevelés*, 3.sz.

Pappné Balogh Ilona – Szilágyi Tiborné – Porkoláb Dezsőné (1985): *A tanítás-tanulás programja. Ének-zene-tánc tantárgyból az 1-4. osztály számára*. Szentlőrinc.

Trencsényi László (2011): A kísérletezés történelmi szerepe az iskolafejlesztésekben 1982-1989. In: uő. : *A Maraton sereg*. Önkonet, Budapest, 75-89.

www.ofi.tudastar.

<http://www.oki.hu/tanterv/első.lap/11xxxx15.htm> Utolsó letöltés:2011. 08.02.

OKI96SZLMŰVI-6.

OKI96SZLÉZTI-6.

JEGYZETEK

- ¹ A szentlőrinci iskolakísérlet körül máig nem csitulnak a viták. Ezek alapvetően politikai típusúak. Elindulása idején a „kincstári” oktatáspolitikai hívei vélték túlságosan radikálisnak, kibontakozása során és utókorában vállalt szocialista elkötelezettségét érte kritika. Ez utóbbiakban kevesebb figyelmet kapott a programnak a társadalmi esélyegyenlőségre, a belső működés finom hangolására ügyelő, alapvető demokratikus alapelve. A Balázs Béla Stúdió dokumentumfilmje is a kritikára helyezte a figyelmet, hasonlóképpen az Iskolakultúra harcias kedvű megszólalói (Géczi, 2006). Megjegyezzük, hogy a kísérlet idején, majd húsz évvel a folyamatok lezárulta után végzett szolid empirikus vizsgálatok a „társadalmi gyakorlat iskolája” kitűzött céljainak magas szintű eredményességéről szóltak, szólnak (Hegedűs, 2007). Nem feladatunk e tanulmányban a kísérlet körüli viták elemzése.
- ² Gáspár kiterjedt tudományos munkásságában ugyan nem hivatkozta az érintkezéseket, de John Dewey pragmatikus iskolaképével, illetve Peter Petersen Jena Plan iskolájával egészen kísérteties a hasonlóság. A programját „szocialista nevelőiskolának” nevező szerző elsősorban a ma szintén vitatott-elfelejtett szovjet-orosz Makarenkóra hivatkozott. Megjegyezzük, hogy az oroszországi polgárháború viharában deviánssá vált, érzelmileg is sérült fiatalok rehabilitációjában sikeres és mintaadóként híressé vált Gorkij-telepen a zenei nevelés fontos, szerves eleme volt a nevelőmunkának. Elsősorban a funkcionális feladatokat vállaló fúvószenekar működése volt kiemelten személyiségformáló.
- ³ <http://www.oki.hu/tanterv/elseo.lap/11xxxx15.htm>
- ⁴ <http://www.oki.hu/tanterv/elseo.lap/11xxxx15.htm>
- ⁵ Uo.
- ⁶ Uo.
- ⁷ A fogalmazás kissé leegyszerűsítve azt jelenti, hogy az árnyalt értékelés során a kritika ágyazódik bele az erősségeket, sikereket, fejlődést kereső értékelő-minősítő megnyilatkozás struktúrájába, ne különüljön el megszegyenítő, kudarcélményt kiváltó „leminősítésként”.
- ⁸ Uo. OKI 96SZLÉZTD1-6.
- ⁹ Félreértés ne essék, az alkotók nem az egyes tanulók közti egységességre gondolnak! Egyértelműen arra, hogy az alapozó – általános – iskolának az a feladata, hogy kinek-kinek a maga világnézete szerint koherens világgéppé rendezze a valóságról különböző csatornákon szerzett tudásokat. Látható, hogy az esztétikai alapvetésben elsősorban Lukács György esztétikája játszik szerepet. Az ének-zene alapvetésében a kodályi örökség vállalása kétségbenvonhatatlan és kétségre vonatlan. A befogadásra vonatkozó hangsúlyban vélelmezzük az ebben az időben zajló, Csillag Judit irányította zenehallgatási kísérletek befolyását (ez utóbbira alapozva egyébként Laczó Zoltán is épített ebben az időben NAT-konform Ének-zene tantervet az OKI adatbankja számára). Nem kizárt a híres pécsi műhely, a Lantos Ferenc-Apagyi Mária által kidolgozott koncepció elemeinek érvényesítése sem. (Utóbbiak jól hozzáférhető összefoglaló vallomása 2006 novemberében jelent meg az Iskolakultúra c. szaklapban *Bartók éve* címmel.)
- ¹⁰ Uo. OKI 96SZLÉZTD1-6.
- ¹¹ Uo.

- 12 Uo.
- 13 Uo.
- 14 Megjegyezzük ezúttal is, hogy a NAT-konform, az OKI tantervi adatbankjába pályázott tanterv voltaképpen retrospektív. Hiszen az eredeti innováció idején – 70-es évek – még messze nem volt hatályos a NAT, a gondolata sem vetődött fel, tehát a kísérlet éppen kísérleti jellege miatt vállalható akár alternatív célokat is. Az 1998-ban készített „natos tanterv” készítői – Gáspár szentlőrinci utódai – úgy vélték, hogy a NAT kifejezi az ő korábbi alternatív céljaikat is.
- 15 Filológiai összefüggés nem mutatható ki, de a projekt témák sora nagyban emlékeztet a szintén e korban dajkálódott Arató-Pála-féle magyartanítás ún. „kétfókuszú” megközelítéséhez. Mint munkáikban olvasható, ez a megközelítés meghaladva szintetizálja az irodalomtanítási konvenciók többjét. Egyszerre érvényesül benne a „tematikus” (az adott életkor pszichológiai-szociálpszichológiai konfliktusaiból adódó) „fókusz”, és a klasszikus „poétikai”. Hasonló koncepciót jelenített meg az OKI egykor készült, de ma is látogatható internetes adatbankjában a *Kútbanézők* művészeti tanterv, melynek szerzői tudatosan utalnak Gáspárra, mint elődre.
- 16 A projektek ötletei, témái eredetiek, leginkább Gesztesy Zsuzsához köthetők. Az is igaz, hogy ugyanebben az időben hasonló megközelítésekkel többen is próbálkoztak (Varga Balázs – Dimény Judit – Loparics Éva: *Nyelv-Zene-Matematika*, Boda Edit – Kecskés András: *Tengertánc* stb.) Ezt az utat folytatta a Loránd Ferenc vezette Komp-csoport a Művészetek építőkockái c. komplex tanterv kidolgozásakor. Vö. Trencsényi László (2000): *Művészetpedagógia – elmélet, tanterv, módszer*. OKKER, Budapest.

AZ INTÉZMÉNYTÖRTÉNET KUTATÁSA, A JELEN DOKUMENTÁLÁSA VESZPRÉM MEGYE ISKOLÁIBAN

NÉMETH ANDRÁSNÉ FARKAS GABRIELLA

BEVEZETÉS

Az iskola nemcsak a jelenével, hanem a múltjával is hat, és nem csupán az intézményben dolgozó személyekre, hanem a szűkebb-szélesebb környezetre is. Ezért nem elhanyagolható, hogy az adott iskola története mennyire föltárt (mélységben, kiterjedtségben, szakszerűségben), mennyire nyilvános (milyen módon teszi publikussá az intézmény), és mennyire élő (milyen szerepet tölt be a mindennapi nevelés, a tanítás-tanulás folyamatában, illetve mennyire vált a helyi identitás részévé). (Horváth; Németh, 2010)

Céлом, hogy PhD-kutatásom részeként, amely az iskolatörténeti kutatásokat vizsgálja a 20. második felében Veszprém megye alapfokú és középfokú iskoláiban, választ adjon a következő kérdésekre: Mit tesz az iskola és vezetője az iskola múltjának feltárása, megőrzése, dokumentálása érdekében, mindezzel mennyire segíti a jelen és a jövőbeni iskolakutatási munkát? Mennyire használja ki a mai technikai eszközöket (digitalizálás, kép-, hang-, videórögzítés, internetes megjelenés) e cél érdekében? Fontosnak tartja-e, hogy tanulói megismerjék iskolájuk múltját, bevonja-e őket a jelen eseményeinek dokumentálásába? Milyen módszertani eszközökkel, milyen keretek között érdemes ezt véghez vinni?

A válaszok megtalálásához a releváns szakirodalom tanulmányozása mellett kérdőíves felmérést végeztünk Veszprém megye alap- és középfokú iskoláiban, támaszkodunk az iskolák honlapjának intézménytörténeti részeit elemző tanulmányunkra, továbbá a munkahelyünkön alkalmazott módszerek vizsgálatára is.

Írásom második részében olyan lehetőségeket, módszereket, ötleteket mutatok be, amelyek már kipróbált eszközökkel adnak választ a gyakorlati kérdésekre: hogyan mutathatjuk be tanulóinknak iskolájuk múltját; hogyan vonhatók be a diákok az iskola életének, jelenének dokumentálásába; az intézménytörténet feltárása és a jelen dokumentálása milyen tantárgyközi lehetőségeket rejt; az informatikai eszközök bevonása milyen motivációs erővel rendelkeznek.

A KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT BEMUTATÁSA

A MINTA ÉS AZ ADATFELVÉTEL

Elsőként magyarázatra szorul kutatásunk tárgya, pontosítani kell, mit értünk iskola alatt. Az elmúlt húsz évben a hazai iskolaszervezet átalakulása jelentős változásokat hozott az iskolák feladataiban, szerkezetében, a fenntartás módjában. Mi azokat az intézményeket vizsgáltuk, amelynek feladatai között szerepel alapfokú vagy középfokú képzés. A Közoktatási Információs Iroda tanügyigazgatási szakportáljáról gyűjtöttük ki a Veszprém megye területén működő alapfokú és középfokú intézmények alapadatait. (www.kir.hu; A kigyűjtés időpontja: 2010. március 15. – március 20.) Ezen információk alapján a megyében 144 ilyen intézmény működik. Az iskolák több mint fele (58,3%-a) nemcsak egy közoktatási feladatot lát el. Van olyan, amelyik alap- és középfokú oktatást is végez, és akad olyan, amelyik pedagógiai szakszolgálattal is foglalkozik. Az intézmények kb. 20%-ához tartozik óvoda, és ugyancsak 20% körül van azoknak a száma, ahol alapfokú művészetoktatás is folyik. Tíz intézmény ellát egyéb, nem közoktatási feladatot is.

Az iskolák megkeresése két csatornán keresztül történt 2010 áprilisában. Egyrészt postai úton küldtük el az iskolák hivatalos címére a kérdőívet és kísérőlevelünket, másrészt az interneten keresztül is eljuttattuk kérdőívünket az intézményvezetők e-mail címére. A visszaküldés módja háromféle volt: levélben, faxon, e-mailben. Az iskolák vezetői mindhárom lehetőséggel éltek. Azokhoz az iskolákhoz, amelyek első körben nem reagáltak, még egy e-mail-es megkereséssel fordultunk.

A mintába olyan iskolák is kerültek, amelyek – az intézmények összevonása következtében – azonos szinten oktató tagintézményeket „tömörítenek”. Több város vonta közös igazgatás alá intézményeit, akár három iskolából kreált egyet. Kérdőíves vizsgálatunk nem ment a tagintézmények szintjére, csak a székhelyintézmények vezetőit kérdeztük.

Összesen 82 iskola (56,94%) küldött vissza kitöltött kérdőívet. A válaszoló iskolák 73,2%-ában (60) folyik alapfokú oktatás, közel egyharmadában (29,2%; 24) pedig középfokú oktatás. A székhely szerinti arányokat mutatja be a 1. táblázat. A kérdőívet kitöltő iskolák kétharmada (63,4%, 52) városban működik, egyharmada (36,6%, 30) községi intézmény. Középfokú oktatási intézmény a megyeszékhelyen és a városokban van.

1. táblázat: A válaszoló iskolák aránya oktatási szint és székhely szerint

Az iskola székhelye	Alapfokú oktatás (is) folyik az iskolában		Középfokú oktatás (is) folyik az iskolában		Összes válaszoló iskola	
	n	%	n	%	n	%
Megyeszékhely	11*	18,3	6*	25,0	16	19,5
Város	21**	35,0	17**	70,8	36	43,9
Község	28	46,7	1	4,2	30	36,6
Összesen	60**	100,0	24**	100,0	82	100,0

* Egy intézményt mindkét típusnál feltüntettünk.

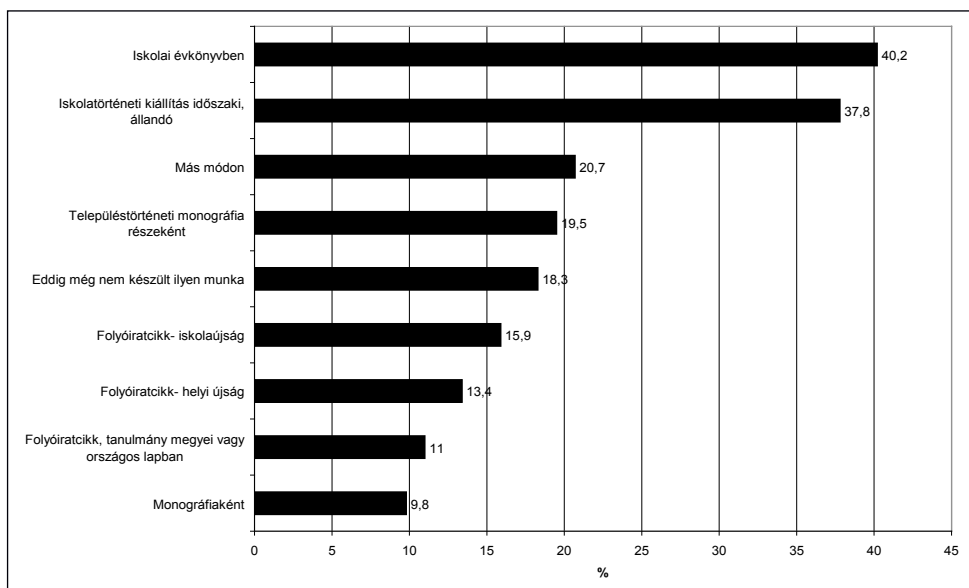
** Két intézményt mindkét típusnál feltüntettünk.

A MÉRŐESZKÖZ

A kérdőíves felmérés az iskola alapadatainak összegyűjtése mellett három fő kérdéscsoporthoz kapcsolódott: az intézmény történetének, az iskola múltjának feltárásában eddig végzett munkájához; az iskola a jelen eseményeinek, az iskola életének dokumentálásához, illetve az intézménytörténet kutatás megítéléséhez. A kérdések típusukat tekintve többségében zárt, feleletválasztók voltak, de a legtöbb helyen lehetőség volt a feltüntetett kategóriák mellett saját szempont megadására is.

AZ ISKOLA TÖRTÉNETÉNEK FELDOLGOZÁSA

A kérdőív első kérdéscsoportja arra keresett választ, hogy az intézmény eddig milyen munkák keretében dolgozta fel múltját. Ezekre a kérdésekre 76 iskola válaszolt. Az adatgyűjtés hasznos információkkal szolgált, hiszen a monográfiákon és az országos vagy megyei lapokban megjelenő munkákon kívül nem minden dokumentum kerül ki az iskola falain kívül. A feltüntetett dokumentumtípusok mellett továbbiak is felsorolásra kerültek az esetek 20,7%-ában. Ezek közül a legtöbb valamilyen felsőoktatási intézményben elkészített szakdolgozat volt az adott iskola múltjához kapcsolódóan. Az 1. ábrából kiderül, hogy a dokumentálás egyik fő eszköze az évkönyv kiadása, amellyel eddig az iskolák 40,25%-a (33 iskola) élt. Hasonlóan népszerű az iskolatörténeti kiállítás: 31 iskola (37,8%) mutatta, mutatja be intézménye múltját. Feltűnően kevés a monográfia (9,8%, 8) és a tanulmány (11,0%, 9). Az iskolák közel ötöde (18,3%-a) a múltjáról még nem készített semmilyen kiadványt.

1. ábra: Az iskolák eddig megjelent intézménytörténeti dokumentumai típusuk szerint

A megjelent feldolgozások kétharmada (69,6%-a) valamilyen alkalomhoz, évfordulóhoz, legtöbbször az iskolaalapítás jubileumához kötődött. Szerzőként az intézmény pedagógusai járnak az élen (88,5%), de bekapcsolódtak a munkába a diákok is (23,1%). A megjelent dokumentumok 13,5%-ánál találunk külsős kutatót illetve hasonló arányban szülőt is.

Módszertani szempontból is fontos, hogy ezek a visszatekintések hogyan használhatók forrásként, mennyire hozzáférhetőek, nyilvánosak. Az eredmény azt támasztja alá, hogy az iskolatörténeti dokumentumok nem kapnak kellő nyilvánosságot. Ugyan a munkák fele megvásárolható, de csak 15,4%-uk érhető el az iskola saját honlapján, és az iskolai könyvtárban is csak 86,3%-uk olvasható. Ezzel az iskolák megnehezítik a jelen és jövő kutatójának munkáját is.

Azok az iskolák, ahol még nem jelent meg iskolatörténeti munka, 82,4%-ban hasznosnak tartanak egy szakszerű összefoglaló megjelenését. A késedelem okát a legtöbbször a szakember és a pénz hiányában látják.

Az intézményi múlt feltárása, feldolgozása mellett minden iskolának hangsúlyt kell fektetnie arra, hogy az iskolatörténeti emlékeket, tárgyakat megőrizze. Ezzel egyrészt lehetővé válna az iskola diákjai, pedagógusai és külső szakemberek számára is a kutatás, de megfelelő elhelyezéssel az emlékek bemutatása is.

A 2. táblázatban foglaltuk össze a válaszoló iskolákban őrzött dokumentumok, tárgyi emlékek tárolásának módját. Ebből kitűnik a hozzáférés lehetősége is, hiszen a kiállított, illetve könyvtárban őrzött anyagok a tanulóknak is elérhetővé válnak. Az iskola eredményeire utaló emlékek (oklevelek, érmek, kupák) majdnem minden is-

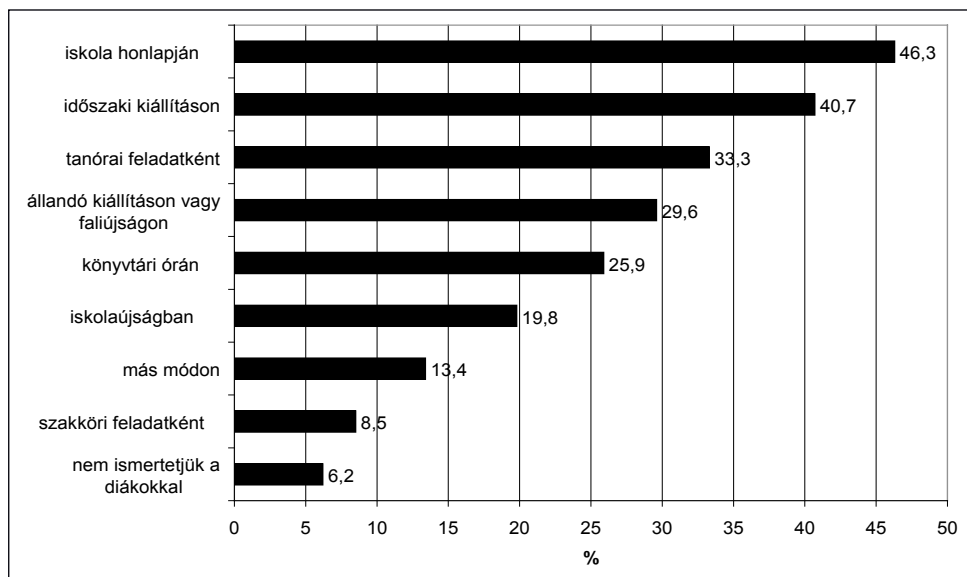
kolában megtalálhatóak, az iskolák kétharmada (65,9%) ki is állítja ezeket. További kiállítási dokumentumok az esetek 39,0%-ában régi fényképek, tablók. Ha megőrzik a régi tankönyveket, a krónikákhoz hasonlóan (24,4%) ezeket leginkább (26,8%) az iskolai könyvtárban helyezik el.

2. táblázat: Az iskolatörténeti emlékek tárolási módja

Az iskolatörténeti emlék típusa	Nincs ilyen dokumentum %	Van ilyen dokumentum, és így tárolják:			
		kiállítva %	iskolai könyvtárban %	irattárban %	raktárban %
Régi fényképek	11,0	39,0	18,3	14,6	15,9
Régi tankönyvek	20,7	14,9	26,8	4,9	17,1
Régi taneszközök	23,2	18,3	3,7	3,7	31,1
Oklevelek, érmek, kupák	8,5	65,9	3,7	3,7	13,4
Naplók, szakköri naplók	22,0	3,7	9,8	22,0	17,1
Feljegyzések, krónikák	23,2	11,0	24,4	20,7	7,3

Ha valaki további dokumentumok, iskolatörténeti források után kutakodik, az intézményvezetők szerint a levéltár, a települési könyvtár, a helytörténeti gyűjtemény felé kell fordulnia. Érdeemes megjegyeznünk, hogy a vezetők 13,4%-a nem tudja, hol található további dokumentumok, emlékek intézményének múltjáról.

A következő fontos kérdésünk volt, hogy az előzőekben feltérképezett anyagok kapcsolatba kerülnek-e az iskola diákjaival, milyen eszközöket választ az iskola a múltjának bemutatására tanulói körében. Erre a kérdésre 81 iskola válaszolt.

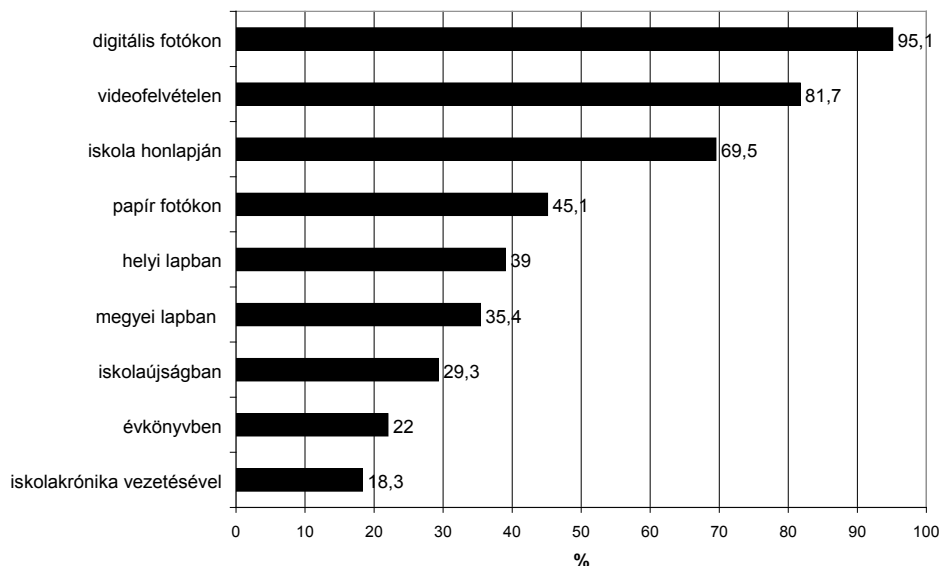
2. ábra: Az iskola múltjának megismertetési módjai a tanulók körében

A 2. ábrán láthatjuk, hogy a legtöbb esetben (46,3%) az iskola honlapját használják fel az iskolatörténet bemutatására. Ezeket a bejegyzéseket egy külön tanulmányban (Horváth; Németh, 2010) vizsgáltuk a minta internetes felületein. Megállapítottuk, hogy a vizsgált intézménytörténeti bejegyzések töredéke felel meg a szakmai-formai elvárásoknak. A karakterszámok igazolják azt – Lengyel Rózsa (Lengyel, 2004) vizsgálatához hasonlóan –, hogy vannak iskolák, amelyek nem fordítottak kellő figyelmet történetük bemutatására, az írásuk túl rövid, formális. (Horváth; Németh, 2010) Így elmondhatjuk, hogy ez a megismertetési mód ugyan beleillik a mai diákság érdeklődési körébe, hiszen sok időt töltenek a számítógép mellett, de a honlapok tartalma nem felel meg minden esetben a hatékony és megfelelő színvonalú ismeretátadásnak.

Az időszaki kiállítást, amely legtöbbször egy jubileumhoz kötődik, szintén sok iskola (40,7%) használja múltjának megismertetésére. Ennek egyetlen hátránya, hogy legtöbbször a kiállítás végeztével nem kerülnek megfelelő dokumentálásra a kiállított anyagok. Az állandó kiállítás, a faliújság előnye a folyamatosságon kívül az, hogy az iskolai környezet esztétikus, hasznos kialakításában is segít. Az iskolák egyharmada (33,3%) tanórán, illetve könyvtári órán (25,9%) foglalkozik ezzel a témával, de a szakkeri tevékenységbe is beilleszthető a múlt megismertetése (8,5%). További lehetőségként jelölték meg az iskolák a nyílt napokat, iskolanapokat, vetélkedőket.

AZ ISKOLA JELENÉNEK DOKUMENTÁLÁSA

Az iskola történéseinek, eseményeinek megörökítése a jövőbeni neveléstörténeti kutatások forrásait jelenthetik, de ehhez elengedhetetlen a kötelező iratkezelésen és adminisztráción túl is a sok szempontú, megfelelő módon történő archiválás. Ez részben technikai, de legfőbbképpen szemléleti kérdés. Ha az intézmény fontosnak látja önmagát, a munkáját, akkor a mindennapi eseményeket is igyekszik számon tartani, rendszerezni és (a lényeges elemeket) megőrizni. Így válhat elemezhetővé, hogy az intézmény napi munkájában hogyan jelennek meg a saját értékei, s hogy teheti ezt mások számára is jól láthatóvá. Az intézménnyel kapcsolatos adatok, események szakszerű dokumentálása nemcsak a jövőbeni kutatás számára fontos, hanem minőségfejlesztési megközelítésből is. A szervezet az önmaga tevékenységére történő figyellel, reflektálással nagyobb figyelmet fordít a hogyan lehet jobban működni kérdésére is, amihez elengedhetetlen a saját tevékenység elemzése, a lezajlott események, folyamatok újbóli analizálása. Az iskolatörténeti és a minőségfejlesztési szempont összekapcsolása segítheti az intézmény történetéhez kapcsolódó tartalmak szakszerűbb kezelését és megőrzését. (Horváth; Németh, 2010)

3.ábra: A jelen dokumentálásának módszerei az iskolákban

Az iskolai élet dokumentálására sokféle lehetőséget, módszert alkalmaznak az iskolák (3.ábra). A legtöbb esetben (95,1%) digitális fényképeket és videofelvételt (81,7) készítenek. A harmadik helyen is digitális lehetőség, az iskolai honlap szerepel (69,5%). Látszik, hogy az iskolákban természetessé vált az IKT-eszközök használata. Ezen eszközök esetében nagy gondot kell fordítani az elkészült anyagok dokumentálására: ki készítette, mikor, hol, kik szerepelnek rajta, milyen eseményt örökít meg. Ugyanez érvényes a honlapon megjelenő tartalmak megfelelő archiválására, ha azok már nem „aktuálisak”, akkor hová kerülnek. A hagyományos adathordozók kisebb arányban használatosak, pedig időállóságuk jobb, és rendszerezésük, használatuk könnyebb, „kézzel foghatóbb”, mint a digitális emlékeké. Az iskolák közel fele (45,1%) papírfotókat is készít. A folyóiratokban való megjelenéssel az iskolák egy harmada él, cikkek szólnak az intézményről a helyi lapban (39,0%), az iskolaújságban (29,3%) és a megyei lapokban (35,4%). Az évkönyv készítése utolsó előtti a sorban (22,0%), pedig az egykor kötelezően és meghatározott tartalommal megjelentetett értesítők sok fontos információval szolgálnak sok év elteltével is.

Jó hír, hogy találunk még iskolát, ahol krónikát vezetnek (18,3%), amellyel egy nagyon hasznos és színes módját választják az iskolai élet megörökítésének.

Az előzőekben ismertetett tevékenységeket az iskolákban közösen végzik. A legtöbb esetben (64,6%) több pedagógus dolgozik együtt, de az iskolák közel felében az igazgató (47,6%) vagy a könyvtáros (42,7%) is részt vesz a munkában, de szerepet

kap az iskolatitkár, az igazgató-helyettes és a rendszergazda is. Fontos megjegyez-
nünk, hogy a diákok csak egyötöde (22,0%) kap ilyen feladatot.

Az iskolai élet megörökítésének rendszerességére is rákérdeztünk. Azt tapasztal-
tuk, hogy minden esetben igyekeznek megörökíteni az ünnepeket, rendezvénye-
ket, a diákok versenyeredményeit és a tudományos munkákat. Majdnem minden
esetben dokumentálják a kirándulásokat, sporteseményeket. Kevésbé fontos téma a
tanórai és a szakköri tevékenységek ilyen jellegű rögzítése.

AZ INTÉZMÉNYTÖRTÉNET KUTATÁSÁNAK MEGÍTÉLÉSE

A vizsgálatban nem a kutató, hanem egy adott intézmény vezetőjének szempont-
jából voltunk kíváncsiak az intézménytörténet kutatásának megítélésére. Az igazga-
tók többsége (62,1%) fontos feladatként tekint az iskolatörténet feltárására, az iskolai
élet dokumentálására. Nagyon fontosnak 25,3% gondolja, és kevésbé fontos kategó-
riába a vezetők 12,7%-a sorolta. A választ az igazgatók 82,3%-a szövegesen is megin-
dokolta. A válaszok több helyen összezsengtek. Aki kevésbé tartja fontosnak, ott idő,
pénz, szakember hiánya, a létbizonytalanság, a folyamatos fenntartóváltás került ki
okként. Ahol fontos az intézmény múltja, ott is találkoztunk elnagyolt válaszokkal.
Azonban egyik iskola válaszában összefoglaló indoklást kaptunk:

„Az iskola történetének dokumentálása és feltárása révén:

- reprezentálni tudjuk iskolánk értékközvetítő tevékenységét,*
- segíti az oktató-nevelő munkát,*
- a fenntartó kérésére gyors adatgyűjtést tudunk végezni,*
- pályázatok írásakor is gyakran hívjuk segítségül helyismereti gyűjtemé-
nyünk anyagait,*
- sikerünk záloga: örömmel hallgatjuk, nézzük vissza rendezvényeink anya-
gait.”*

Fontos volt megismernünk azt is, hogy mi tartja vissza, mi nehezíti az iskolák ez
irányú munkáját. Milyen kezdeményezésekhez kapcsolódna szívesen az intézményt,
mi jelentene segítséget munkájukhoz?

A legnépszerűbb kezdeményezés a megye iskoláinak múltját bemutató adatbázis
létrehozása az interneten, szorosán mögötte áll egy kiinduló közös honlap ötlete,
melyről az iskolák életét, jelenét is bemutató honlapok elérhetőek. Kevésbé volt nép-
szerű, de még sokan csatlakoznának az évkönyvkészítéshez, csak a kötelező jelle-
get mellőznék. Legkevésbé tartanak fontosnak az iskolaújságok közös honlapon va-
ló megjelentetését.

Egy iskolatörténeti monográfia elkészítéséhez a legtöbb iskolában a pénz hiány-
zik, de további segítséget jelent egy kézikönyv, amely segít tudományosan megalap-
ozott eszközökkel végezni az iskolatörténet feltárását, az iskolai élet dokumentá-
lását. A külső szakember segítsége, vagy előadás, tréning a tantestületnek az iskola

életének, múltjának dokumentálási, publikálási módszereiről kevésbé jelentene segítséget.

A publikációs lehetőségek közül az iskola vezetőinek a három legfontosabb az iskolai honlap, az iskolai évkönyv és a kiállítás lehetősége.

MÓDSZERTANI LEHETŐSÉGEK AZ INTÉZMÉNYTÖRTÉNET MEGISMERTETÉSÉRE

Tanórai tevékenység

Az egyes tantárgyak alkalmasak arra, hogy egy-egy kapcsolódási pontot találjunk a tananyag és az iskola múltja között. Az iskola híres diákjai, tanárai szaktantárgyhoz kapcsolódó tevékenység felidézésével utalhatunk az intézmény történetére. A történelem, hon- és népismeret tárgyakba pedig részletesebb tematikával beilleszthető ez az ismeretanyag.

Szakköri tevékenység

Indulhat hagyományörző szakkör kifejezetten erre a célra, de a honlap és az iskolaújság szerkesztésére is találunk érdeklődő gyerekeket, akik vezethetik az iskola-krónikát, és sajtófigyelést is végezhetnek.

Rendezvények

Az intézmény történetének megismertetésére többféle esemény is tervezhető, amely kapcsolódhat egy iskolanaphoz, vagy önálló rendezvény is lehet. Ilyen lehet egy múltidéző nap, amikor egy adott időszak ruháiban (pl. köpeny) tanulnak, tanítanak, korabeli eszközöket használnak a tanulók. Lehet egy akadályjáték, egy vetélkedő témája is az iskola múltja.

Pályázatok

Mikrokutatások meghirdetésével a diákok körében olyan részleteket is napvilágra hozhatunk, melyek addig rejtve voltak. A produktumok közzétehető írásban vagy az iskolai honlapon, illetve kiállítás anyagai lehetnek.

Gyűjtemények létrehozása

Adjuk ki feladatnak az iskolát ábrázoló képek, képeslapok összegyűjtését. Szervezzünk régi tanszerek, taneszközök gyűjtését: „Mutasd az ellenőrződ, apu!”. Az összegyűjtött anyagokból szintén kiállítás rendezhető.

ÖSSZEGRZÉS

A vizsgálat új szempontokból világította meg egy intézmény történetének megismerését, annak megítélését. Az igazgatók ugyan fontosnak tartják iskolájuk múltját, de a kérdőív kiértékelése alátámasztotta azt a feltevésünket, hogy az iskolák többségében nem kapott és ma sem kap kellő figyelmet az iskola múltja. A Veszprém megyei iskolatörténeti kutatások nem teljesekek. A tudományosan megalapozott publikáláshoz és dokumentáláshoz az iskoláknak módszertani segítségre is szükségük van. A pedagógusok a tanulókat nem vonják be a munkába, az iskola múltjának megismertetéséhez nem használják fel a módszertani lehetőségek tárházát.

IRODALOM

- Horváth H. Attila – Németh Andrásné Farkas Gabriella (2010): Intézménytörténetek vizsgálata Veszprém megye alapfokú és középfokú iskoláinak honlapjain. *Új Pedagógiai Szemle*, 8-9. sz. 11-24.
- Lengyel Rózsa (2004): *Bebálózva – Középiskolák honlapjainak állapota*. Raabe Kiadó, Budapest.
- Mészáros István (1998): Az iskolatörténet-írás forrásai. In: Mezei Zsolt, Tungli Gyula (szerk). *Iskola és polgárság*. Pápa, 6-13.
- Pukánszky Béla (szerk., 2008): *A neveléstörténet-írás új útjai*. Gondolat Kiadó, Budapest.

A POLGÁRI ISKOLAI OKTATÁS SZÉKESFEHÉRVÁRON (1868-1948)

SURÁNYI ISTVÁN

BEVEZETŐ

A polgári iskolát az 1868. évi 38. törvény (67.§-79.§) hívta életre, ahová a tanulók az elemi népiskola négy osztályának elvégzését követően kérhették felvételüket. A fiúk részére a hat, a lányok részére négy éves iskola célja a „gyakorlati műveltség” nyújtása volt. A törvény által felsorolt (74.§.) tantárgyak oktatásával kapcsolatban ugyancsak a törvény 76. §-a kimondta, hogy: „...*a fiúgyermek számára alkotott polgári iskolákban a tanterv úgy állapítandó meg, hogy a polgári iskola első négy évfolyama alatt, ha bár kimerítőbben, ugyanazok a tárgyak tanítassanak, amelyek a középtanoda (reáliskola, gimnázium) négy alsó osztályában taníttatnak a latin nyelv kivételével. A többi tantárgyat a tanfolyam első négy évében esetleg megkezdhetik, s főleg a polgári iskola két utolsó év folyamában adható elő.*”

A polgári fiú- és leányiskolák első tantervét *Eötvös József* adta ki 1869-ben. Az akkor még hat évfolyamos polgári fiúiskolák tantárgyai között szerepelt: a *bittan, nyelvtan* és más *bazai nyelv, számtan* és *mértan, történelem, földrajz, természetrajz, fizika, kémia, statisztika, könyvvitel, mezőgazdasági- és ipartan, jog, rajz, szépírás, ének* és *testgyakorlás*. A lányok négy év alatt – a fiúkéval megegyező tantárgyak mellett –, női kézimunkát, kertészetet és háztartástant is tanultak. *Rendkívüli tárgyak* is szerepeltek a leány- és fiú polgári iskola tantervében: *latin, francia* és *angol nyelv*, valamint *zene*.

A rendkívüli tárgyként tanult latin nyelv szükséges volt azok számára, akik középiskolában kívánták folytatni tanulmányaikat. A gimnáziumok első négy osztályának tananyaga ugyan jelentősen eltért a polgári iskoláétól, a negyedik polgári iskolai osztály elvégzése után tett sikeres *különbözeti vizsgával* lehetőség nyílt a gimnázium ötödik osztályába való átlépésre.

A századfordulón polgári iskolát végzett mintegy négyezer fiú 60%-a tanult tovább, a közel félezer polgári iskolát végzett leány 40%-a folytatta tanulmányait (elsősorban tanítóképző, tanítónőképző intézetben). A lányok többsége otthon maradt, „*művelt háziasszonyként*” készült a feleség- és családanya-szerepre.

Az 1868. évi tc. alapján (59.§-64.§.) létesített *felsőbb népiskolák* fokozatosan el-sorvadtak, átadták helyüket a polgári iskolának. Időközben bebizonyosodott az is, hogy a fiú polgári iskola 5. és 6. osztálya nem életképes.

A polgári iskola *egységes négyosztályos* formában a századfordulót követően terjedt el, egyben bizonyítva, hogy az iparral, kereskedelemmel, mezőgazdasággal foglalkozó jobb módú lakosság számára megfelelő módon biztosította a „*különböző gyakorlati életpályára*” történő felkészítést. Ez idő alatt alakult ki a polgári iskolai oktatás azon *reformtervezete*, ami a négy tanév befejezését követően *oklevelet* adott, de ugyanakkor továbbképzésre (tanítóképző, ipari és kereskedelmi iskolák) is lehetőséget nyújtó iskolatípus volt.

1918 áprilisában jelent meg a négyosztályos polgári iskola új tanterve. A tantervi utasítás alapján a *magyar nyelv* témaköreit irodalmi *olvasmányok*, és már az I. osztálytól bevezetett *fogalmazási gyakorlat* adta. A *német nyelvi* tantervi anyag feldolgozásakor elsőbbséget kaptak a *beszédgyakorlat*, a *szókinccs gyarapítása* és a *gazdasági élet* köreit tartalmazó olvasmányok. A *történelem* tantárgy ismeretanyaga a *magyar históriához* kapcsolta a *világtörténeti* eseményeket. A *számítan-mértan* tantárgy a III. osztályban kezdte az *algebrai* ismereteket. A IV. osztály témakörei a *gyökvonás* és az *elsőfokú egyenletek* ismereteinek elsajátításával zárultak.

Az új tanterv a *földrajz* oktatásában számtalan újat vezetett be: a III. osztályban a *tengerek földrajzát*, a IV. osztályban a *térképolvasást* és a *statisztikát* gyakorolták. A *természetrajzi*, *természettani* és *vegytani* ismeretanyag feldolgozásánál szintén a gyakorlati megoldásokra törekedtek. Új tantárgyként szerepelt a *közgazdaságtan*. Új elvekre épült a *rajz* tanítása is. E tárgyon belül tanították az *ábrázoló geometria* elemeit. A rajzoktatás gyakorlati jellegét a *szerkesztő* és *tervező rajz* biztosította.

A '20-as években, a népiskolai oktatáshoz hasonlóan – csak magasabb szinten –, a Klebelsberg által vezetett oktatáspolitikai „*a gyakorlatias jelleg*” további erősítését kívánta érvényre juttatni a polgári iskolák tananyagában. A kultuszminiszter minden, legalább ötezer fős községben *polgári iskolát* kívánt létesíteni, azért, hogy a műveltségnek ne csak kimagasló „*gócai*”, hanem helyi „*kulturális*” is legyenek.

Az 1927. július 23-án kihirdetett 12. törvény, amely módosította a magyar közoktatás rendszerét, a polgárit már véglegesen mint négyosztályos iskolát iktatta be a hazai iskolatípusok közé. Tehát a polgári iskolát *középfokú iskolává minősítette*. Ez a tanító- és óvónőképzőkbe, s egyéb szakiskolákba nyitotta meg az utat a továbbtanuló fiatalok számára. A polgári iskola, mint ahogyan a nevében is szerepel, nagymértékben hozzájárult hazánk iparral, kereskedelemmel és mezőgazdasággal foglalkozó *tehetősebb lakosságának* polgárosodásához.

A megjelent új Tanterv- és utasítás a polgári iskola céljául tűzte ki, hogy „...*a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez jutassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészítse*”. A polgári leányiskoláknak ezen kívül még az is feladata volt, hogy „*művelt polgári leányasszonyt*” neveljenek tanulóikból.

A polgári iskolák számára a tanítók két éves képzése 1873-ban kezdődött a *Gyertyánffy István* vezette budapesti tanítóképző intézet *Pedagogium* tanfolyamán. A polgári iskolai tanítónők képzését a pesti tanítónőképző intézet (a később-

bi Erzsébet Nőiskola) végezte. A képzést 1879-től gyakorló polgári iskola segítette. Gyertyánffy, majd az őt követő igazgatók (többek között Imre Sándor) több éven át harcoltak a *főiskolai cím elnyeréséért*, illetve azért, hogy az itt képzettek *tanári besorolást* kapjanak. 1881-ben a képzést 3 évre emelték. 1918-ban mindkét intézet főiskolai rangot kapott.

A polgári iskolai oktatás hazai elterjedése gyors ütemű volt: 1869-ben 3, 1872-ben már 40, a századfordulón 300, az I. világháború végén 550 működött. A trianoni békekötést követően 253 maradt az országban. Számuk ezt követően tovább emelkedett. 1932-ben az országban 392 polgári iskola működött, csaknem négy és félezer tanárral és 88 530 tanulóval.

1938 őszén valamivel kevesebb, 360 (135 állami, 97 községi, 32 társulati és magán, 77 római katolikus, 13 református, 1 evangélikus, 5 izraelita) polgári iskola működött hazánkban 4 088 tanárral és 83 577 tanulóval.

A polgári iskolák száma az 1940/41-es tanévben az előző évi 473-ról 515-re emelkedett. (Az iskolák 33,5%-a fiú, 47,4%-a leány, 19,1%-a közös – koedukált – polgári iskola volt.) A polgári iskolai tanulók száma összesen 131 399 fő volt, ebből fiú 65 350 (49,7%), leány 66 049 (50,3%). Az oktatást 5309 tanár (2173 férfi és 3136 nő), és 1566 hitoktató látta el. (Az adatokban szerepel a visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi terület 35 iskolával, 255 tanárral és 3252 tanulóval.)

Fejér megye és Székesfehérvár thj. város területén a polgári iskolai oktatás szintén nagyarányú fejlődést mutat. Az 1936/1937-es tanévben Fejér megyében 9, Székesfehérvárott 2 polgári iskola volt. Az ekkor működő megyei th. iskolái közül az első 1894-ben Móron nyílt meg, majd 1918-ban Bicskén létesült polgári fiú- és leányiskola, a többi 7 pedig a húszas éveket követően. (Az iskolák közül 3 fiú-, 2 leány-, és 4 közös iskola volt. Az iskolák fenntartói szerint: 3 fiúiskola és 2 leányiskola állami, a közös iskolák közül pedig egy községi, 1 társulati és 2 magánjellegű.)

Székesfehérvár első polgári iskolája, a *Községi Polgári Leányiskola*, 1876 szeptemberében egy 45 fős első osztállyal kezdte meg működését. Az intézmény 1905-től Felsőbb Leányiskola, 1917-ben Leánygimnázium, 1927-től Leányliceum, 1932-től Leánygimnáziumként működött. A város második *polgári leányiskolája* 1893-ban kezdete meg működést a Székesfehérvári Ferenc József Nőnevelő Intézetben. 1920 szeptemberében nyílt meg a Székesfehérvári *Gróf Klebelsberg Kunó Állami Polgári Fiúiskola*, majd 1943-ban az *Állami Polgári Fiú- és Leányiskola*.

A polgári iskolák tanulóinak száma 1900 és 1936 között a Fejér megyei th. területén 157-ről (99 fiú és 58 leány) 1335-re, Székesfehérvárott pedig 164-ről (mind leánytanuló) 939-re emelkedett. Az 1937/37-es tanév végén a Fejér megyei polgári iskolákban 61%, Székesfehérvárott 53,4% volt a fiú. Az általános iskola létrejöttével 1945-1948 között a polgári iskolai oktatás folyamatosan megszűnt.

A VÁROSI ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT POLGÁRI LEÁNYISKOLA (1876-1905)

Az 1868. évi 38. törvény szellemében, *Kolozsváry Miklós* királyi tanfelügyelő a községi iskolaszékhez intézett alábbi levelében sürgette a polgári leányiskola felállítását: „*Megbocsáthatatlan hibának tartanám, ha a várost csupán gazdasági célokból olyan intézkedésre nem figyelmeztetném, melynek elmulasztása, de már halasztása is, a jövőre nézve majdnem pótolhatatlan hiányosságokat vonna maga után - ez a leányok számára felállítandó polgári iskola. . . Azt hiszem, nem leszek méltánytalan igényeimmel, s meggondolva a városnak fentebb ecsetelt anyagi viszonyait, éppen most említett intézetet nem egy költséges nagy épületben, hanem egyenlőre egész szerényen, legalább annak első osztályát mielőbb berendezve óhajtanám látni, - biztosnak érezném magamat az iránt, hogy a város áldozatkészsége nem késik majd, ezt a körülményekhez képest kiegészíteni.*”¹

A város a javaslattal egyetértett, de „anyagi nehézségekre” hivatkozva a polgári leányiskola felállítását elnapolta. A VKM 1874. július 15-én kelt rendeletére, ami szerint: „Legfeljebb egy év alatt polgári iskolát állíttassanak”, csak annyit tettek, hogy a négy osztályos Belvárosi Községi Leány Népiskolában létrehozták az V. és VI. osztályt.

A VKM 1876. július 5-én kelt leiratában újból utasította a várost a polgári leányiskola I. osztályának az 1876/77. tanév elején történő megnyitására. A helyi hatóság és az iskolaszék ezt tudomásul véve úgy döntött, hogy 1876 szeptemberében a belvárosi leányiskolában egy első osztályos (45 fős) leány polgári iskolai tanulócsoportot indít.

Janny Józsefet, a községi elemi iskolák felügyelő igazgatóját bízták meg a szervezési, majd a vezetési feladattal. *Nemessányi Adél* és *Alföldi Lipót* községi iskolai tanítók tanították a tantárgyakat, kivéve az éneket és a rajzot. E két tantárgyat tanító „fizetség nélkül” vállalta. A következő, az 1877/78-as tanévben megnyílt a II. osztály is 35 fővel.

1877 szeptemberétől az oktatás az evangélikus egyházközösség tulajdonát képező Megyeház utcai bérleményben folyt. A város támogatási kérelmét – merthogy a törvény értelmében az iskola fenntartása a község feladata –, a miniszter megtagadta. Az 1878/79-es tanévben a III. évfolyam megindítása anyagi feltételek hiánya miatt csak *Say Rudolf* iskolaszéki elnök „saját felelőségével vállalt hozzájárulásával” történt meg.

A gazdasági nehézségek miatt az intézet tanulóinak száma a következő tanévben 84-ről 62-re csökkent. A negyedik osztály megszervezésére is csak 1881/82-ben került sor. A tanulók száma ekkora 99 főre növekedett, ami miatt a Belvárosi Községi Leányiskolába helyezték el az I-II., a szomszéd Lőrincz-féle házban pedig a III. és IV. évfolyamot.

1881 szeptemberében *Göbel János György* a városi községi iskolák új felügyelő igazgatója vette át az intézet vezetését.

A városi hatóság 1882. december 18-án tartott közgyűlésén véglegesítette a polgá-

ri iskola jogállását abban a reményben, hogy így a szaktárcától az államsegélyt sikerül kiharcolni. Az iskola a továbbiakban is igen kedvezőtlen körülmények között dolgozott. A szegény sorsú tanulók megsegítése céljából 1882-ben hozták létre az iskolai *Segélyező Egyesületet*.²

Az 1884/85-ös tanévben már elfogadható változás történt, amikor *Szögyény-Marich Géza* országgyűlési képviselő közbenjárására megkapták az államsegélyt, ami biztosította az intézet gazdasági önállóságát.

Az intézmény végleges elhelyezése azonban csak az 1892/93-as tanév kezdetére oldódott meg. Ekkor adták át a községi reáliskola új épületét, az általuk eddig használt tantermeket a leány polgári iskola kapta meg. Itt már udvaruk is volt a tanórai szünetben szükséges szabad mozgáshoz. Ugyanebben az épületben volt a Belvárosi Községi Elemi Fiúiskola, a Belvárosi Községi Elemi Leányiskola, az Inasiskola, később a Gazdasági Iskola.

Az 1883/84-es tanévtől az iskola tananyagterve eltért a központi tantervtől. A II. és a III. osztályban magyar, a IV. osztályban pedig világtörténelmet tanítottak. A VKM felé javasolták ennek egységes bevezetését. Ajánlásukat a következőkkel indokolták: *„Sokan nem végzik el a leány polgári iskola 4 osztályát, s a tantestület szerint inkább legyenek a saját történelmükben s a haza alkotmányában otthonosak, mint a reájuk nézve bár hasznos, de kevésbé lényeges világtörténelemben.”*

A hatályos tantervtől eltérve növelték a kézimunka tantárgy tanítására előírt óraszámot is, amit a következőkkel indokoltak: *„Mivel sok tanulónál a jó és szép kézimunka kereseti forrás lesz tanulmányaik után, ezért addig kell több időráfordítás, amíg állami segéllyel fel nem tudunk állítani egy nőipari tanműhelyt.”* Az 1900-ban kelt miniszteri leirat elutasította az iskola javaslatát, és előírta a központi tanterv szigorú betartását.

A községi leány polgári iskola, majd Szent Margit gimnázium épülete 1932-ig, ezt követően városi zeneiskola

A 90-es évek közepére létrejött az iskola önálló tantestülete, és ezzel megvalósult a szakrendszerű oktatás. Az intézetben folyó oktatás színvonala a tárgyi és személyi feltételek javulásával fokozatosan növekedett. A korabeli leírások szerint a községi leány polgári iskola a város közönsége által egyre elismertebb lett. Ezt igazolják a következő statisztikai adatok is: az 1876/77-es tanév és az 1900/01-es tanév között a polgári iskola I. osztályába 1199, a II. osztályába 917, a III. osztályába 761, a IV. osztályába 519, összesen 3396 tanuló iratkozott be.³

A vizsgált időszakban a nevelés célja *etikai* jellegű volt, az erkölcsi feladat megvalósítását *nemzeti* és *történelmi* alapon képzelték el. A Tanterv, és a később kiadott Rendtartás (1885) igyekezett végérvényesen felszámolni a feudalizmus iskoláira jellemző elavult módszereket. A tananyag elrendezésével szoros kapcsolatot létesített az egyes tantárgyak között. Nagyobb szerepet kaptak a természettudományok is.⁴

Az iskola tanári kara az oktatás során bemutatott kísérleteken és a természetben való megfigyelésen kívül 1903-tól az Uránia egyesület vidéki osztálya a városi színházban vetített előadásokat a tananyaghoz, pl. a Tátráról, az Al-Dunáról, Spanyolországról.

Az intézet országos kiállításokon is szerepelt, és nem egyszer szép eredménnyel. 1881-ben pl. a budapesti országos női kiállításon bronzéremet nyertek. Az ezredéves kiállítás anyaga: magyar és német nyelvi, számtani írásbeli gyakorlatok és rajzfüzetek 2-2 példányban (1 kitűnő és egy közepesen jó példán). Bemutatták a tanítandó tantárgyak anyagának havi és tanóra-ra történő lebontását, s az intézet 20 éves történetét felelevenítő tablót. A kiállítás anyagát ezüst-, bronzéremmel és elismerő oklevéllel jutalmazták.

Az iskola tantestületi értekezletein *módszertani, fegyvelmezési és a tanulók előmenetelével* kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztak. Itt tárgyalták meg a szülőkkel való kapcsolat kiépítésének szerepét és lehetőségeit. Rendszeresen tartottak szülői értekezleteket, ahol az otthoni jó példamutatást kérték: a *munkaszeretben, az egészség ápolásában, a rendben, a tisztaságban*. A nevelőmunka segítéseként a megjelenő évkönyvek egy-egy cikkében nevelési kérdésekkel foglalkoztak. Pl. Néhány nevelési elv tekintettel a gyermek fejlődésére, Hogyan neveljük leányainkat, A nőnevelés hajdan és most, A testgyakorlásról.

A VÁROSI ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT POLGÁRI LEÁNYISKOLA TAKARÉKPÉNZTÁRA (1880-1905)

Az iskolai takarékpénztárak létesítését a népoktatási intézményekben (az iskola ekkor a polgári iskola népoktatási intézményeinek sorába tartozott), a tanügyi hatóság 1882-ben tette kötelezővé azzal a céllal, hogy a gyermekeket már kiskoruktól fogva takarékosagra szoktassa. Az indokok között megemlítték azt is, hogy „*A takarékpénztár módot nyújt a gyermeknek arra, hogy pénzét jobb célra összegyűjtse. Az apróbb összegek megtakarítása főleg a leányokra nézve fontos, mert a házvezetés helyessége igen sokszor azon fordul meg, hogy a gazdaasszony a kicsiségeket sem tudja elhanyagolható mennyiségnek. Sok kicsi sokra megy, s nincs az a sok, ami pazarlással el ne fogyna.*”

Ezeknek az elgondolásoknak a szellemében az 1880/81-es tanévben hozták létre a Leány Polgári Iskola Ifjúsági Takarékpénztárát. A takarékbba tett pénzek kamatait a betevő nem kapta meg, hanem azokat az intézmény jótékonyági célra ajánlotta fel. 1887. január 20-án a községi iskolaszék úgy döntött, hogy a belvárosi elemi és polgári leányiskolában működő takarékpénztár bevételeit, kamatait további intézkedésig a Say Rudolf-féle alapítvány növelésére használják.

Az 1895. július 27-én hozott iskolaszéki határozat értelmében a takarékpénztár kamatait a „Polgári leányiskolai takarékpénztár ösztöndíj alapítvány” céljaira hasz-

nálták fel. Az iskolai takarékpénztár 25 éves működését követően az 1904/05-ös tanévben megszűnt.

A takarékpénztár pénztárosai Nemessányi Adél, Szombati Teréz, Zolnainé Szladits Ilona, Matskássy Rózsa, Alföldi Lipót tanárok voltak.

A VÁROSI ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT POLGÁRI LEÁNYISKOLA,
MAJD ÁRPÁDHÁZI BOLDOG MARGIT
LEÁNYGIMNÁZIUM SEGÍTŐ EGYESÜLETE (1883-1945)

A községi leánygimnázium Segítő Egyesülete Alaghy Dezső ciszterci főgimnáziumi tanár, a városi iskolák iskolaszéki elnökének kezdeményezésére 1883-ban alakult. Az indulás alaptőkéjét e nemes szándék megvalósítása érdekében 1883-ban a városi színházban rendezett *jótékonysági bangverseny* bevétele biztosította. Ennek 240 forint tiszta bevételét *Göbel János György*, az intézet igazgatója *A polgári leányiskola segélyegyletének alaptőkéje* címmel a városi takarékpénztárban helyezte el, a pénztárkönyvet, illetve annak összegét *Havranek József* polgármesternél helyezte letétbe.

Az alaptőke az 1884. február 18-án megalakult Segítő Egyesület tulajdonába került. Az egyesület a 11057/1884. sz. VKM miniszteri záradékkal jóváhagyott alapszabályának 20.§-a értelmében a rendes és pártoló tagsági díjnak felét, az alaptőke-díjak egészét az alaptőke gyarapítására kellett fordítani, amíg az alaptőke a 10 ezer forintot nem érte el.

Az egyesület 1910-ben úgy módosította alapszabályának 20.§-át, hogy az összes tagsági díjat, pénzadományokat és egyéb jövedelmeket mindaddig az alaptőkéhez kellett csatolni, amíg az 20 ezer koronára nem emelkedik. E meghatározott értéket az 1915/16-os tanévben érte el az egyesület vagyona, ami akkor 20 987 forint és 48 fillér volt.

Az akkor már felső leányiskola tantestülete 1914 októberében úgy döntött, hogy az egyesület vagyonát 1914. évi 6%-os *magyar királyi adómentes járadékkölcsön* (hadikölcsön) kötvénybe fekteti. A tantestület határozatát a városi tanács nagy örömmel fogadta. A kötvényeket a városi Közigazgatási Letétpénztár kezelte, s a szelvénykamatokat évente az egyesületnek átutalta.

Az intézet segélyegylete az alaptőke mindenkori kamatait az intézet szegény tanulóinak segélyezésére, és az 1918-ban megalakult *Segítőegyesületi Könyvtár* könyvállományának bővítésére, illetve a szegény tanulók iskolai könyvekkel történő ellátására fordította. Ugyanerre a célra fordították 1918-tól a rendes és pártoló tagsági és könyvhasználati díjból évenként befolyt összeget, továbbá a VKM 113240/1920. sz. rendelettel kiadott középiskolai Rendtartás 6.§-a értelmében a beíráskor szedett ún. „*vegyes iskolai díjnak*” egy részét, a magántanulók javítóvizsgáinak díjait, és egyéb pénzbeli adományt.

A fentiek értelmében az intézeti Segítő Egyesület alaptőkéjét nem alapítványi, ha-

nem az egyesületalapító, rendes és pártoló tagsági díjak, továbbá pénzüzetek és magánosok adományai képezték. Az egyesület évente tartott közgyűlésen számolt be munkájáról. Ekkor választotta meg ifjúsági tisztségviselőit. A vezetőtanári feladatok ellátására az iskola igazgatója tett javaslatot.

Az egyesület alapító tagjai voltak: Alaghy Dezső iskolaszéki elnök, *Alföldi Lipót* intézeti tanár, *Beczkői Szombathy Teréz* intézeti tanár, *Bezóky József* intézeti hitoktató, *Dettrich Zsigmond* földbirtokos, *Deutsch Ignác* kerekedő, *Felmayer István* gyáros, *Felmayer Júlia*, *Göbel János György* intézeti igazgató, *Hauptmann Anna* tanító, *Keresztes Zsigmond*, *Klein József* földbirtokos, *Kovács Lujza*, *Krécsy Károly* intézeti hitoktató, *Matskássy Rózsa* intézeti tanár, *Nemessányi Adolf* intézeti tanár, *Pálffy Károly* ügyvéd, *Podhorszky K. Vendel* intézeti tanár, *dr. Say József* orvos, *Say Rudolf* gyógyszerész, *Sladits Ilona* intézeti tanár, *Számmer Imvréné*, *Szepesi Géza* intézeti tanár, *Vértessy József* ügyvéd, *Wertheim S. Lipót* földbirtokos.

Az egyesületet 1883 és 1945 között nagyobb adományokkal segítették: Göbel János György intézeti igazgató, *Nemessányi Adél*, *Hauptmann Anna*, *Maron István*, *Perényi Gizella*, *dr. Szarka Géza*, *Szepesi Géza* intézeti tanárok, a *Tanári Egyesület*, *Farkas Vilma*, *Farnády Gizella*, *Klein Vilma*, *Lánczos Gizella*, *Vértessy Aranka* az intézet tanulói, *Dolinay Gyula* lapszerkesztő, *Augusztia főhercegasszony*, *Frank Károly* gabonakereskedő, *Pfinn István* és neje, *Marossy Lajos*, *Burg Hermann* kereskedő, *dr. Zavaros Aladár* polgármester, a *Székesfehérvári Takarékpénztár*, a *Fejér Megyei Takarékpénztár*, *Mancz János* uradalmi gazdatiszt.

**A VÁROSI ÁLLAMILAG SEGÉLYEZETT POLGÁRI LEÁNYISKOLA
TANULÓINAK SZÁMA (1876-1905)**

Tanév	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összes	Magántanulók	Tanulók száma összesen
	tanulók száma										
I. POLGÁRI LEÁNYISKOLA 1976-1905											
1876/1877	45	-	-	-	-	-	-	-	45	-	45
1883/1884	40	34	26	15					115	-	115
1890/1891	63	56	40	20	-	-	-	-	179	-	179
1900/1901	58	39	47	34	-	-	-	-	178	-	178
1904/1905	48	44	24	31	-	-	-	-	147	-	147

A SZÉKESFEHÉRVÁRI FERENC JÓZSEF NŐNEVELŐ INTÉZET POLGÁRI LEÁNYISKOLÁJA (1893-1948)

Az 1893/94-es tanévben két első és egy második osztállyal (összesen 83 növendékkal) nyílt meg a *Nőnevelő Intézet Polgári Leányiskolája*.⁵ Ekkor az elemi iskola 5. és 6. osztályát megszüntették, azok a leánytanulók, akik a polgári iskolát nem kívánták elvégezni, a város bármelyik elemi iskolájában folytathatták tanulmányaikat. Az 1895/96-os tanévben az I. osztályába 57, a II. osztályba 38, a III. osztályba 32, a IV. osztályba 18 tanuló iratkozott be. E tanévben kapott első alkalommal *polgári iskolai oklevelet* 18 végzős növendék.

Az intézet polgári iskolájában folyó oktatás az 1868. évi 38. tc. (67.§-79.§), az 1927. évi 12. tc. és a VKM által kiadott Tanterv és Utasítás alapján folyt, azzal a fő céllal, hogy „...*a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez jutassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészítse*”. A polgári leányiskolák előtt ezen kívül még az a feladat is állt, hogy „*művelt polgári leányasszonyt*” neveljenek tanulóikból.⁶

A nőnevelő intézet polgári leányiskolája néhány év alatt ismertté lett a városban, sőt megszerezte is. Az 1900/01-es tanévben 157, az 1905/06-os tanévben 167, az 1910/11-es tanévben 240, az 1915/18-as tanévben pedig már 307 polgári iskolai növendéke volt a polgári iskolának. A megnövekedett tanulólétszám miatt az egyes évfolyamokon párhuzamos osztályokat kellett indítani.

1921. szeptember 1-től a polgári iskolára épülő 3 évfolyamos *ipari továbbképző tanfolyammal* indítottak, ami 1923-tól mint *Nőiipariskola* működött.⁷

A már *három iskolatípus* (elemi, polgári iskola, nőipariskola) korszerű oktatására, az *externátus*, az *internátus* és az oktatást ellátó nővérek elhelyezésére a Farkas-féle alapítványi ház már nem volt alkalmas. Szükségessé vált új tantermek és szertárok létesítése, az internátus férőhelyeinek bővítése, egyrészt a *vidéki növendékek*, másrészt a *szervesnők* lakóhelyének biztosítása számára. Új helyiségekre volt szükség.

A gondok enyhítését célozta, hogy az elemi iskola osztályait az 1925/26-os tanévben a római katolikus szemináriumban helyezték el. Az első fejlesztést a káptalan 1926-ban tett azon adománya biztosította, amely a szomszédos *Zuber-féle alapítványi házat* a szatmári irgalmas nővérek rendjének „örökös használatára” átengedte. Az épület átalakításával lehetővé vált az internátus fejlesztése és a tanító nővérek megfelelő elhelyezése.

A további bővítést az intézet a szomszédságában lévő két telek egyikén történő építkezéssel lehetett biztosítani. Az egyikre, a *Zuber-féle* ház telkére *dr. Fábián Gáspár* budapesti műépítésszel el is készítették a beépítési tervet. Az iskola elképzelését gróf *Klebensberg Kuno* vkm-miniszter támogatta. Ő azonban – mivel személyesen is megtekintette az iskola beépítési elképzelését –, az intézet kertjének dél-

nyugati végén lévő *Zsigray-féle* teleket találta alkalmasabbnak az új iskolaépület létesítésére. A 636 négyszögölnyi telek *Pick András* tulajdonát képezte, amit hosszas alkudozás után a 680 millió papírkoronáért a város megvett az intézet által tervezett iskolaépület számára.

1926. április 29-én a VKM kiküldöttei helyszíni bejáráson megegyeztek az újonnan épülő polgári iskola terveiben, amelynek költségei 3-4 milliárd koronát tettek ki, amihez a *minisztérium 4 milliárd koronát* meg is szavazott. Ugyancsak a *dr. Fábián Gáspár* budapesti műépítész tervei alapján létesítendő iskolaépület kivitelezésére pályázat útján *Radó Gábor* és *Süveges* építő vállalkozók, és legnagyobbbrészt székesfehérvári vállalkozók kaptak megbízást.

Az épület alapkövét ünnepélyes ceremónia közepette 1926. november 17-én helyezték el. Az alapkövet beszentelését *dr. Probászka Ottokár* megyéspüspök végezte, amelyen *Magdics István* egyházmegyei főtanfelügyelő és *dr. Viszota Alajos* kanonok segédletével *Klaucz György* nagyprépost, az egyházmegyei kanonokok, a klérus, az intézet tanári kara, ifjúsága, és nagyszámú meghívott vendég vett részt. A kultuszminisztériumot *dr. Fábián Gáspár* képviselte. Az alapkövet elhelyezett okmányokat *dr. Kaposy Endre*, az intézet igazgatója szerkesztette, és azt az elhelyezés előtt felolvasta. Az okmányt a megyéspüspök, a város polgármestere, az igazgató, főnöknő, a tervező, és a vállalkozók írták alá.

Az ünnepélyes alkalomból *dr. Probászka Ottokár* megyés püspök a jelenlévőket köszöntötte, majd a következőket mondta: „Az az ima – úgymond –, amelyet elmondani fogok, igen rövid, de az értelme annál mélyebb. Ezt a mély értelmet meg kell értenünk, át kell éreznünk ebben az ünnepélyes percben. Ez a hely, ahol az új palota állni fog évszázadokon keresztül, lóp és mocsár volt. Ez a mocsár ugyan kapott élővizet a fölséges bodajki tóból, de ez az élővíz ideérve halottá, sőt halálhozóvá vált.

A mocsár azonban fölszikkadt, halálvize kiszáradt, s most itt állunk a telken, hogy palotát építsünk rajta.

Mi akar lenni az új épület? Otthon akar lenni, a szeretet és a béke otthona, vár akar lenni, a vallásosság, erkölcs és hazafiság vára. A mocsár helyén olyan intézményt akarunk emelni, amely nem a halott vizek miazmáitól fertőzött, hanem az élővizekből táplálkozik. Az élővíz azonban nem a mocsárból, hanem a krisztusi hit szikráiból fakad.

Áldás legyen a telken, ezen az épületen, a munkások szorgos kezén, a kiváló építész gyönyörű gondolatán. Áldott legyen ez a ház, amely nem olyan, mint sok más. Ház a kórház is, a fegyház is; de ez a jövő Magyarország vára legyen. Adj a Isten, hogy ti kedves növendékek, anyák és nagyapák lesztek, ettől az áldástól megrendített szívvel örüljete a boldogabb Nagymagyarországnak.”

A hosszú ősz és az enyhe tél lehetővé tette külső munkálatokat is, így 1927. február 5-én megtartották az ún. *bokréta-ünnepet*. Az új iskola átadását az 1927/28-as tanév kezdetére várták.

A *polgári iskola* új épületét 1927. november 5-én avatták fel. A díszes ünnepség délelőtt 10 órakor a szemináriumi templomba tartott misével kezdődött. A korabeli leírások szerint a templom aajtájában a káptalan tagjai, a papság és a papnövénydekék fogadták a vendégeket. Az első autóval jött *gróf Klebelsberg Kunó* kultuszminiszter és *gróf Széchenyi Viktor* főispán, a második autóval *Zavaros Aladár* polgármester, *Simon Sándor* helyettes polgármester és *dr. Kisteleki Károly* tiszti főügyész. Harangzúgás közepette érkezett meg a *Shvoy Lajos* megyés püspök díszhintója *Potyondy Imre* irodaigazgató és *dr. Büttner Ferenc* kíséretében.⁸

A szentmise után a tanulók egyházi énekeket énekelve a Várkörúton át *körmenetszerűen* vonultak az új iskolaépülethez, majd annak árkados bejárata előtt félkört alkotva várták a vendégek megérkezését. Ezt követően a püspök úr megkezdte a *megáldás szertartását*.

A szertartás befejezése után az új épület tornatermében megkezdődött az iskolaavató ünnepély. A műsort a zárdanővendékek énekkara nyitotta meg, akik *Jámbor Zsigmond* karnagy tanár vezényletével elénekelték a *Hiszekegyet*, majd *Harza Etelka* tanuló magyar ruhában elszavalta *B. Szabó István* ez alkalomra írt versét, amelynek utolsó versszaka a következő:

„Áldott keze műve e most épített hajlék:
A magyar kultúra újabb fellegvára,
Erős sáncai közt magyar leánysereg,
Új Dobó Katicák készülnek csatára,
Tiszta új források, hitben megedzenek,
Ragyogó virágok, kiknek terméseként
A földből nőnek ki vitéz regimentek
Régi vitézséggel, győző izmos karral
S nem bír majd a világ újra a magyarral,
A most rab magyarral!”

Ezt követően *dr. Kapossy Endre*, az intézet igazgatója üdvözölte a vendégeket, külön a minisztert, a püspököt és a polgármestert, és ismertette az építkezés történetét az alapkőletételtől a felavatás pillanatáig.

Az igazgató beszéde után *Shvoy Lajos* megyés püspök emelkedett szólásra és többek között a következőket mondta: „A *báborús és forradalmi időszak* után, azt hiszem, az egész Európának, kivált Magyarországnak legnagyobb problémája a *leánykérdés, a nőnevelés. Mi lesz azokkal a leányokkal, akiket az élet kidobott a régi keretek közül anélkül, hogy a nőnek járó, és a nőt isteni joggal megillető, úgy egyéni, mint társadalmi külön tisztelet a régi formában megmaradt volna?*

Édesanyák, pedagógusok reszketve gondolnak arra, hogy mi lesz a leányaikkal, ha felnőnek? A fiút valahogy védi egész temperamentuma, mert az élet harcaira született, de mi lesz a leányokkal, ha beáll az élet harcaiba egyedül, tá-

masz nélkül. A régi otthon, a régi lovagias tisztelet megfogyatkozott, és az élet a leány elé áll a maga durva, kemény öklével, a maga mit sem tisztelő békőznapi munkájával. Bizony, aggódom látjuk, hogy a leányok új probléma elé kerültek, és pedig a legnagyobb probléma, az élet problémája elé. Ez azt jelenti, hogy minden komoly pedagógus ma a leánynevelésnek kérdését szívén-lelkén viseli.

Amint, hogy halljuk minduntalan komoly pedagógusoktól, hogy a fiuk nevelését valahogy megoldottuk. A magyar cserkész, a magyar levente állja a maga helyét, elfogadta a magyar történelmi pozícióját, de mi lesz a leányokkal? A mai ünnepnek a jelentőségét, gyönyörű, isteni jelentőségét ez a gondolat adja meg.

A jó Isten áldja meg a miniszter urat, aki a nagy Ottokár püspök kérésére Székesfehérvárnak ezt az intézetet megépíttette, ahol a Szentlélek Isten kegyelme, remélem, megibletti majd az ide járó magyar leányok szívét, hogy saját értékük tudatára ébredjenek, saját fenséges hivatásukat megsejtve – mert hiszen nem értetik, még leányok –, teljes erővel méltók iparkodnak lenni ehhez a fejlődési intézethez. Miután az én tisztem nemcsak az, hogy beszéljek, hanem mint főpásztor áldást, és kegyelmet kérjek ehhez a munkához, a mai szentmisében imádkoztam egész lelkemből, hiszen olyan szép misénk volt ma Szent Imre ünnepén, Szent Imre városában, hogy a jó Isten áldása kísérje a kultuszminiszter önagyméltóságát, ne fáradjon ki alkotó munkájában, ne engedje eltántorítani magát nagyszerű nemzetvédő munkájában, amellyel a jövőnek épített intézményekkel biztosítani akarja a magyar férfiaknak és elsősorban a magyar nőknek a jobb sorsát.

Imádkoztam ennek az intézetnek a vezetőiért, a derék, jó, kedves nővérekért. Azért a csendes, szorgos munkáért, mellyel annyit fáradtak, dolgoztak, hogy úgy rendezzék be az intézetet, hogy a miniszter úr nagyméltóságának öröme teljék benne. De imádkoztam leányok azért is, hogy ide ne csak iskolába járjatok, ne csak játszatok, hanem megértsétek, akik nektek ilyen szép intézetet épített, azok tőletek valami nagyot, egész újat várnak. Várjuk tőletek az öntudatos, komoly magyar leányt, azt a magyar leányt, aki új utakat vág ezen a ködön új lélekkel, új szellemmel, az ő tiszta szép lelkének fényes szép mosolyával végig megy rajta mint egy új világot hirdető angyal, és segít minket, hogy bízassunk a jövőben, és hittel és bizalommal tudjunk dolgozni a jövőnkért.”

A püspök beszéde után dr. Zavaros Aladár polgármester beszélt a város nevében. Meleg szavakkal köszönte meg Klebelsberg Kunó kultuszminiszter nevelő városának nyújtott áldozatos segítségét, hol szüleinek hamvai nyugszanak, ezzel a pazar intézettel megajándékozta.

Ezután Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter emelkedett szólásra. „Méltóságos püspök úr, kedves gyermekeim! – kezdte a miniszter. Mikor én diákkoromban itt éltem, volt egy templom, amely ritkán nyitotta meg kapuit. Ma őszinte örömmel töltött el, hogy mi – kedves gyermekeim –, ebben a szép Mária-templomban összegyülekeztünk, és régi magyar szokás szerint az Isten áldást

kértük erre az intézményre, amelyet hivatalosan ma adtuk át rendeltetésének. Ha ti abba a templomba bementek, látni fogtok gyönyörű freskókat, gyönyörű falfestményeket, köztük a 18. század nagy mesterének, Maulpertschnek műveit. Láttok ott művészi falfaragványokat is, de ne az ragadja meg figyelmeteket, hanem vessétek ártatlan tekinteteket a kármelbegyi Máriának régi képére, amely ott van a főoltár fölött. Látni fogjátok ebben a templomban Szent Teréznek, Istenes Jánosnak, a karmeliták szentjeinek képeit és szobrait. Lássátok: valaha ott karmeliták működtek, akiket aztán II. József, aki a magyarokat és a karmelitákat egyáltalán gyűlölte, megszüntetett és destruált. És hosszú ideig kellett várakozni más, áldást hozó rendeknek is, amíg visszaállították őket. Megkezdték újra működésüket Magyarországon is a bencések, a ciszterciek, a premonstreiek, akik a férfinevelés közt a katolikus szellemet és a nemzeti érzést ápolják olyan nyira, hogy mi, magyarok, büszkén elmondhatjuk, kevés nemzet rendelkezik a baza nagy eszményei és az istenfélelmet olyan nagy mértékben megtettesítő tanító rendek felett mint mi.

És amikor látjuk ezeknek az áldást hozó működését, amely beleszívódik a nemzetbe, le kell szögezniünk azt is, hogy e nagy rendek mellett szerényen, csendesen, de annál nagyobb sikerrel működtek apácarendek is. Nekem, aki áttekintem az egész magyar közoktatás ügyét, kötelességem megemlíteni, hogy mi a nagy férfitrendekkel erkölcsileg egyenértékű organizációt bírnak az apácarendekben.

Kedves tartományi főnöknő, aki ma egyelőre még idegen földön él, eljött a magyar leányainak ünnepére, hogy lássa: Magyarország méltányolja a becsületes munkát, amelyet a magyar apácák az iskolákban végeznek.

Iskolákban, intézményekben dolgoznak, s nekünk magyaroknak semmire sincs nagyobb szükségünk, mint intézményekre, mert ezek segítséget, vigasztalást hoznak azoknak, akiknek ilyen intézményekre szükségük van.

A 19. és a 20. század elején olyan individuális korszak volt, amelyben az egyén erősnek képezte magát. Az egyén pedig addig erős, amíg a jó Isten meg nem próbálja. Olyan gyengék vagyunk, még az első sorscsapásban is, sőt még a mindennapi élet forgatagában is egyenkint, egyéneként. A munkába menő házaspár kénytelen becsukni kisgyermekét, ha nincs óvodánk, amelyek a gyermekeket befogadják. Szükség van az árvaházakra, ha elhalnak a szülők, szükség van az iskolákra. Mert ki bírná a házi-tanítás költségeit.

Azt szeretném hirdetni, hogy bárhol járunk, létesítünk intézményeket, olyanokat, amelyek a legelső rendű szükségletek kielégítését vannak hivatva biztosítani, mert különben a nemzet elszegényedésének jelen éveibe kétségbeesés válik úrrá.

Segíteni kell intézmények alapítása és fenntartása révén azokat, akik nehez helyzetben vannak. Az ország rekonstrukciós munkájában éppen azokra az intézményekre és pedig a vallásos szellemben vezetett intézményekre van szükség.

Nagy volt – nem lehet tagadni –, a kiegyezéstől 1918-ig tartó építőmunka, de azután 1918-ban és 19-ben láttuk, hogy magas volt a felépítmény, valabogy gyengék voltak az alapok. Repedések, beszakadások mutatkoztak, és ha ezeknek az okát keressük, nem találjuk másban, minthogy nem fektettek elég gondot a kiegyezés korában a valláserkölcsi alapra.

Mi történelmi nemzet vagyunk, okulnunk kell a történelemből, és vissza kell térni arra az útra, amelyen őseink 900 éven keresztül tapostak, a nemzet és a vallásos gondolat összekapcsolásának útján.

Vagy két héttel ezelőtt a méltóságos püspök úrral voltunk a budakeszi zárda és iskola felavatásán, és délután nemcsak őméltósága áldotta meg a pestbidegkúti állami iskolát. Hogy így az egyház és az állam emberei együtt működtek a zárda és az iskola felavatásán, mit jelent, mit szimbolizál ez a körülmény? Azt, hogy a konzervatív férfiak, akik a magyar nemzet sorsát ma intézik, a maguk elgondolásában úgy látják, hogy az állam és a történelmi egyházak egységes, de különböző szervezeti formák, és egy nagy célra, a nemzeti feltámadásra kell törekedniük, akár egyházi, akár felekezeti, akár állami iskola, egyenlő politika, a nemzeti tartalom, a nemzeti gondolat töltse be.

És hol találhatóznak ezek az eszmék termékenyebb talajra, mind itt, Székesfehérvárott, ahol Szent István élt és működött, aki egyszerre építette meg a magyar államot, s a magyar katolikus egyházat.

Ma iskolát avatunk. Iskolát, amelyet nagy szeretet hozott létre. Sobasem fogom elfelejteni, hogy amikor – vagy másfél évvel ezelőtt –, ezt az intézetet meglátogattam, akkor Ön kedves főnöknő megmutatta nekem az iskolát, bejártuk a szobákat, s azok tiszták voltak, ragyogók olyanok, mint egy jól vezetett apácaintézmény. De valabogy szomorúságot olvastam ki a maga szeméből és azt mondta: Csak jóakarattal a falakat szélesebbre tolni, telkeket nagyobbá tenni itt nem lehet.

És mégis! A maga imádsága, a jóakarata, becsületes, katolikus magyar lelkéből fakadt kérése széttolta a falakat.

Másfél évvel ezelőtt Franciaországban betöltötte a közszolgálatában a hatvanadik évet egy apáca, és amikor ezt a jubileumot nem ő, hanem az állami tényezők megülették, akkor Párizs helyőrségének parancsnoka hat ezredet vezetett a jubiláns elé, s azok meghajtották előtte a nemzet háromszínű lobogóját. Így hozták kifejezésre a szerény és alázatos szerzetes munka előtt a modern Franciaország megbecsülését.

Súlyt helyezek arra, hogy ebben az országban mindig megbecsültsék a becsületes munka. Ennek az iskolának a felavatási ünnepén meghajtom Ön előtt a magyar közművelődés lobogóját.

Kedves leányaim! Mi elvégeztük a munkát, most rajtatok a sor. Ti ezt csak azazal az eggyel hálálhatjátok meg, hogy a hazának, az egyháznak istenfélő gyermekei lesztek, s jól tanultok s majdan a hazának olyan újabb nemzedéket nevel-

tek, amely a békében a hazáért dolgozni, a háborúban – ha kell –, mint az apák és nagyapák, megbalni tud. Ez a szellem töltse be e házat, amelyre az Isten áldását kérem.”⁹

Ezután a leányok énekára egy üdvözlő dalt énekelt el. A katonazenekar Gruber *Te Deum*-át intonálta, és a növendékek *Thurzó Gerő* tanár által koreografált és betanított művészi mozdulatokkal kísérték a villanyfényből alkotott kereszt alatt a csodálatos zenét. Mozdulatukban megjelenik az „*ábitat, az imádság, a bánat, a remény, a szeretet, majd befejezésül megnyugvás következik a kereszt tövében*”. Az ünnepség a Himnusz hangjaival ért véget.

Az új iskolaépület átadásakor, az 1927/28-as tanévében, 750 tanuló kezdte meg tanulmányait az intézet iskoláiban. 324 nappali és 44 magántanuló polgári iskolai növendék iratkozott be. Az I.-III. évfolyamokon párhuzamos osztályokat szerveztek. 60 tanuló részesült internátusi ellátásban. A végzős IV. osztály tanulóinak száma nagyon magas, 66 fő volt. A tanév végén 30 jó, 23 elégséges rendű növendék kapott polgári iskolai oklevelet. Javítóvizsgálatot tehetett 2 tanuló.

A 357 polgári iskolai tanuló a *szülők lakbely* szerint: helyben 245, Fejér megye községekben 69, Csonka-Magyarország más megyéiből 41, román uralom alatt lévő elszakított területről való 1, osztrák uralom alatt lévő elszakított területről 1 növendék.

Vallás szerint: római katolikus 321, görög katolikus 1, görög keleti 1, református 28, evangélikus volt 6.

A szülők foglalkozása, társadalmi állás szerint: Nagybirtokos nagybérelő 1; Középbirtokos és bérelő 3; Kisbirtokos kisbérelő 25; Kisbirtokos-napszámos (kisbérelő-napszámos) 3; Egyéb őstermelő (feles, majoros, kertész, halász) 2; Gazdasági tisztviselő 5; Egyéb gazdasági segédszemély (gazdasági cseléd) 2; Földművelési munkás, napszámos 7; Kisiparos, bánya-kisvállalkozó 86; Ipari v. bányászati tisztviselő 1, egyéb ipari vagy bányászati segédszemély 7; Ipari v. bányászati napszámos 3; Kiskereskedő, közlekedési kisvállalkozó 16; Kereskedelmi v. közlekedési (vasút, posta tisztviselő) 34; Egyéb kereskedő v. közlekedési segédszemély (altiszt, segéd, szolgál) 56; Kereskedelemben és közlekedésnél munkás napszámos 6; Köztisztviselő és közhivatalban alkalmazott, díjnok 15; Pap, tanár, tanító 10; Másféle értelmiségi és ilyeneknél alkalmazott segéd, írnok 19; Közhivatali alkalmazott, altiszt v. szolgál 10; Katonatiszt, csendőrtiszt 14; Nyugdíjas tisztviselő 11; Nyugdíjas altiszt, szolgál, munkás 8; Magánzó v. eltartásos 12; Árvaházi, szeretetházi tanuló 1.

Az iskola régi épülete

A Ferenc József Nőnevelő Intézet új épülete az 1930-as évek elején

Ugyanebben a tanévben a *polgári leányiskola és a női ipariskola közös tantesztületének* tagjai voltak:

- *Dr. Kapossy Endre* igazgató, középiskolai tanár, végezte az igazgatói teendőket, tanította a gyorsírást. Működési éve 38, az intézetnél 9 év.

- *Stupiczky M. Raineria* irg. nővér, intézeti főnöknő, igazgató helyettes, okl. polg. isk. tanár; tanította a mennyiségtant a polg. III.b osztályban és könyvvitelt a női ipariskola I., II., III., évfolyamában heti 5 órában. Működési éve 31, az intézetnél 9 év.
- *Auerbach Margit* világi, okl. polg. isk. kézimunkatanár, női szabó, művezető, tanította a felsőruha szabás-varrást és a műhímzést a női ipariskola III. osztályában heti 26 órában. Működik az intézetnél 6 éve.
- *Berveiler Ilona* világi, művezető, tanította a felsőruhavarrást és szakrajzolvast a női ipariskola II. osztályában heti 18 órában. Működik az intézetnél 2 éve.
- *Borsodi M. Erzsébet* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár; a VI. osztály főnöke, a természettudományi szertár őre, tanította a mennyiségtant a II. b, IV. a természetrajzot a II.b, vegytant III.a, III.b, fizika és egészségtan a IV. osztályban heti 19 órában. Működési éve 35, az intézetnél 6.
- *Goricsky M. Salvatoris* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár; a polgári II.b és a női ipariskola II. osztályának főnöke, az Önképzőkör vezetője a női ipariskolában, ünnepségek rendezője, a tanári könyvtár őre; tanította a magyart a polgári II.b, III.a, a női ipariskola I., II., III. osztályában, írást a II.b osztályban, történelmet a polgári III.a és a női ipariskola II., III., osztályában heti 18 órában. Működési éve 23, az intézetnél 4.
- *Gosztbony Mária* világi, okl. polg. isk. tanár; tanította a német nyelvet az I.b és II.a osztályban, számtant a II.a osztályban, éneket az I.a, I.b, II.a, II.b osztályban heti 4 órában. Működik az intézetnél 6 éve.
- *Jámbor Zsigmond* világi, óraadó, okl. zene és énektanár, a városi zeneiskola h. igazgatója, tanította az iskolai éneket, karéneket a polgári iskola III.a, III.b és IV. osztályában heti 4 órában. Működik az intézetnél 6 éve.
- *Nagy M. Agréda* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár, az internátus vezetője, a III. osztály főnöke; tanította a magyart a III.b és IV. osztályban, történelmet és kézimunkát a III.b osztályban, számtant az I.b osztályban, természetrajzot az I.a osztályban. Működési éve 17, az intézetnél 9.
- *Németh M. Stilla* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár, az I. b osztály főnöke, a magántanulók ügykezelője, a Szívárdá vezetője a polgári I., II. osztályban, tanította a magyart, természetrajzot az I.b, III.a és III.b osztályban, háztartástant a IV. osztályban heti 19 órában. Működési éve 23, az intézetnél 4.
- *Osvald M. Aquina* irg. nővér, okl. rajz és kézimunka tanárnő, a polgári iskolai kézimunka és rajzszerár őre; tanította a rajzolást az I.a, II., III.a és III.b és IV. osztályban, kézimunkát az I.b, II.b és III.a osztályban, IV. osztályban heti 24 órában. Működési éve 18, az intézetnél 4.
- *Pischl M. Sigisberta* irg. nővér, okl. munkamesternő, a női ipariskola fehérvárosi osztályának főnöke, a női ipariskolai kézimunka és rajzszerár őre; tanította a fehérnemű szabás-varrást, a fehér hímzést, szak- és díszítőrajzot, az I., II., fehérvárosi osztályban, heti 26 órában. Működési éve 35, az intézetnél 7.

- *Rasztovich M. Aquila* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár, a polgári iskola III. a és a női ipariskola III. osztályának főnöke, az Ifj. Vöröskereszt Egyesület tanárelnöke, tanította a német nyelvet a polg. II.b, III.a osztályban, a számtan-mértant a III.a osztályban, anyag és stílusismeretet a női ipariskola I., II., III., és egészség-tant a II. osztályban; kézimunkát az Ifj. Vöröskereszt Egyesület foglalkozásain heti 17 órában. Működési éve 25, az intézetnél 6.
- *Scholtz János* intézeti hitoktató, a Tanítók Háza Fiúnevelő Intézet igazgatója, a Mária Kongregáció prézese, tanította a hittant a polgári és a női ipariskola összes osztályaiban, heti 17 órában. Működési éve 13, az intézetnél 5.
- *Skorka M. Klára* irg. nővér, ipariskolai tanítónő, tanította a díszítőrajzot és a díszítő-hímzést a női ipariskola II. osztályában heti 8 órában. Működési éve 1 év.
- *Thurzó Gerő* városi tisztviselő, okl. torna és tánc tanár, tanította a tornát a polgári és a női ipariskola összes osztályaiban.
- *Zambelli M. Bernadette* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár, az I.a osztályfőnöke, tanárértekezleti jegyző, a Szívárdá vezetője a polg. III. és IV. osztályban; tanította a német nyelvet I.a, III.b és IV. osztályban, a földrajzot, mennyiség-tant, kézimunkát, szénírást az I.a osztályban heti 19 órában. Működési éve 21, az intézetnél 7.
- *Zsamba M. Doloris* irg. nővér, okl. polg. isk. tanár, az II. a osztályfőnöke, a földrajzi szertár és az ifjúsági könyvtár óra, az Önképzőkör vezetője a polgári iskolában; tanította a magyar nyelvet az I.a, II.a osztályban, történelmet a IV. osztályban heti 20 órában. Működési éve 23, az intézetnél 4.¹⁰

Az intézet polgári iskolai tanulóinak száma az 1930/31-es tanévben 409 fő volt, majd tovább emelkedett. Az 1935/36-os tanévet már 429 nappali és 9 polgári iskolai magántanuló kezdte meg. Mind a négy évfolyamon párhuzamos osztályokat szerveztek. A tanév végén 99 növendék kapott polgári iskolai oklevelet.

A 426 polgári iskolai tanuló a *szülők lakbely* szerint: helyben 332; Fejér megye községeiben 66; Más törvényhatóságú városban és vármegyében: Budapest 4, Szeged 1, Csongrád vármegye 1, Győr vármegye 2, Komárom vármegye 2, Pest vármegye 2, Somogy vármegye 4, Tolna vármegye 1, Veszprém vármegye 10; Román uralom alatt lévő elszakított területről való 1. (Az iskola székhelyét vonattal és busszal elérhető bejáró tanulók száma meghaladta a 31 főt.)

Vallás szerint: római katolikus 381, görög katolikus 3, görög keleti 1, református 39, evangélikus 2 volt.

A szülők foglalkozása, társadalmi állás szerint: Középbirtokos és középbérlő 5; Kisbirtokos 19; Kisbirtokos-napszámos 4; Egyéb őstermelő 10; Gazdasági tisztviselő 7; Egyéb gazdasági segédszemély 5; Kisiparos 71; Ipari, bányászati tisztviselő 3; Egyéb ipari segédszemély 9; Kiskereskedő 27; Kereskedelmi tisztviselő 2; Egyéb kereskedelmi segédszemély 5; Közlekedési kisvállalkozó 1; Közlekedési tisztviselő 12; Egyéb közlekedési segédszemély 93; Köztisztviselő 21; Pap, tanár, tanító 7; Másféle értelmiségi 18; Közhivatalban alkalmazott altiszt 17; Katonatiszt, csendőrtiszt 7;

Katonaaltiszt, csendőraltiszt 43; Nyugdíjas köztisztviselő 5; Egyéb nyugdíjas tisztviselő 6; Nyugdíjas altiszt 12; Tőkés háztulajdonos 1; Házi cseléd 1; Ismeretlen foglalkozású 5.

1938 szeptemberétől a Nőnevelő Intézet 73. éven át működő szervezeti formáját megváltoztatták, az iskolák élére önálló *pedagógiai vezetőt* neveztek ki. A Polgári Iskola igazgatói teendőit *Borz M. Lerina* irgalmas nővér, okleveles polgári iskolai tanár látta el.

Ugyanekkor a polgári leányiskolai tantestületének tagjai iskolai végzettségük és iskolai feladatkörük szerint:

- *Bolgárfalvi M. Alerina* irgalmas nővér, nyelv és történettudományi szakcsoportból okleveles polgári iskolai tanár, az Intézeti színi előadások rendezője;
- *Bárdossy Mária* világi okleveles testnevelés tanár, a tornaszertár őre, a nőipariskolában és a tanítóképzőben is testnevelést tanított,
- *Borsody M. Erzsébet* irgalmas nővér mennyiségügyi és természettudományi szakcsoportból okleveles polgári iskolai tanár, a természettudományi szertár őre,
- *Faludi M. Adorjána* irgalmas nővér, nyelv és történettudományi szakcsoportból okleveles polgári iskolai tanár, a IV.a osztályfőnöke;
- *Gábrriel M. Georgia* irgalmas nővér nyelv és történettudományi szakcsoportból okleveles polgári iskolai tanár, a IV.b. osztályfőnöke; a tanári könyvtár őre, internátusi felügyelő;
- *Gonda M. Hildegard* irgalmas nővér, okleveles ipariskolai rajz és kézimunka tanár; a III.a. osztályfőnöke, tanított a nőipariskolában is;
- *Karcsay Erzsébet* világi gazdasági szaktanár, óraadó, földrajzot, természetrajzot, háztartástant tanított, internátusi felügyelő;
- *Kézdi Elza* világi óraadó, Szeged-városi zeneiskolai végzettséggel és az Országos Magyar Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 3 akadémiajával rendelkezik, karének karnagya, tanít az intézet tanítónőképzőjében;
- *Kisberk Imre* r. kat. hitoktató, a Leányifjúsági Szent Borbála Mária Kongregáció prézese, a Katolikus Legényegylet házi elnöke;
- Továbbra is megmaradt az intézeten belüli *nevelési-oktatási, tantestületi* (nevelők közös alkalmazása, ifjúsági egyesületek együttműködése, közös ünnepek és egyéb iskolai rendezvények stb.) és *gazdasági együttműködés*.

A polgári iskolának fennállása 50. évfordulóján, 1943-ban, 587 tanulója volt.

A polgári iskola épülete az 1944-1945. évi bombázások és a harcok idején 70%-ban károsodott, felszerelése jórészt elpusztult. A 15 tanterem közül 8-at tudtak 1945 tavaszán tanításra alkalmassá tenni. 1947-ben a polgári iskolák megszűnését követően önálló általános iskola lett.¹¹

Az intézet polgári iskolája és az általános iskolájának felső tagozatának (ismert) nevelőtestülete (1945-1948): Auerbach Margit világi polgári iskolai tanár, *Bunvil M. Bonfilia* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Csepela M. Layora* szer-

zetes nővér, polgári iskolai tanár, *Csonka M. Avellin* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Horváth József* önálló római katolikus hitoktató, *Horváth M. Viktória* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Dugovits M. Agatha* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Kassai József* önálló római katolikus hitoktató, *Kisberk Gizella* óraadó, világi középiskolai tanár, *Korány M. Kosztbala* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Kovács M. Joalola* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Nagy Lajosné Kiraldy Mária* világi polgári iskolai tanár, *Schermann Edéné Kovács Irma* óraadó, világi középiskolai tanár, *Szilvásy M. Eleonóra* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Takács M. Laura* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Urbán M. Violetta* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár, *Wundele M. Severia* szerzetes nővér, polgári iskolai tanár.

**A SZÉKESFEHÉRVÁRI FERENC JÓZSEF NÖNEVELŐ INTÉZET
POLGÁRI ISKOLÁJÁNAK TANULÓLÉTSZÁMA (1920-1948)**

Tanév	Osztályozott nappali tanulók					Osztályozott magán tanulók					Tanulóknak száma
	I. a I. b	II. a II. b	III. a III. b	IV. a IV. b	Össze- sen	I.	II.	III.	IV.	Össze- sen	
1920/1921	92	74	64	69	299	20	19	23	17	78	377
1921/1922	103	91	64	60	318	24	28	18	17	87	405
1922/1923	56	96	75	58	285	38	22	27	23	110	395
1923/1924	57	57	86	75	275	43	29	24	22	118	393
1924/1925	76	65	58	91	290	53	39	20	22	134	424
1925/1926	94	72	61	56	283	27	27	23	17	84	367
1926/1927	81	88	64	54	287	13	13	13	17	56	343
1927/1928	81	81	85	66	313	8	13	8	15	44	357
1928/1929	59	73	71	85	288	11	12	2	11	36	324
1929/1930	80	63	65	71	279	2	4	-	7	13	392
1930/1931	116	79	67	65	327	13	2	4	8	27	354
1931/1932	138	106	68	64	376	17	10	3	3	33	409
1932/1933	131	128	81	63	403	4	11	6	4	25	428
1933/1934	110	128	113	81	432	6	8	4	6	24	456
1934/1935	109	107	104	107	427	6	11	4	2	23	450
1935/1936	96	119	103	100	418	1	4	3	-	8	426
1936/1937	122	96	114	107	439	6	2	7	1	16	455
1937/1938	108	129	93	106	436	11	5	4	3	20	456
1938/1939	120	124	128	96	468	5	5	3	3	17	485
1939/1940	118	122	124	121	485	5	7	5	6	23	508
1940/1941	141	117	122	121	501	11	7	9	10	37	538
1941/1942	141	141	118	124	524	21	23	13	10	67	591
1942/1943	147	152	143	123	565	31	27	46	27	131	696
1943/1944	114	153	151	151	569	85	42	57	43	227	796
1944/1945	111	142	139	131	523	71	39	41	39	190	713
1945/1946	-	91	104	121	316	-	20	40	32	92	408
1946/1947	-	-	89	91	180	-	-	30	21	51	231
1947/1948	-	-	-	87	87	-	-	-	29	29	116

A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI POLGÁRI FIÚISKOLA (1920-1948)

A polgárosodó Székesfehérvár lakossága az 1910-es évektől szorgalmazta egy fiú polgári iskola létesítését. Az egyre fokozódó társadalmi igénynek engedve a VKM és a város között egyetértő megállapodás született. Egyben kinyilvánították azt a közös szándékukat is, hogy 1925. szeptember 1-ig az iskola részére új épületet emelnek.

A *Székesfehérvári Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola* 1920. szeptember 20-án nyílt meg. „Az új oktatási intézmény akkor kezdte hirdetni a nemzeti élni akarást, amikor Trianonban baláltra ítélték a magyart”- írja *Baltai János* igazgató az iskola fennállása 20. évében.

Az iskola két első és egy második évfolyamának tanulóit ideiglenesen (136 fő) a Vörösmarty Színházban kialakított tantermekben helyezték el. A II. osztály tanulói a móri polgári iskolából áthelyezett tanulók voltak. A beiskolázott tanulók közül 124 fő volt a helybeli, 6 fő megyei lakosú, 3 fő pedig más megyéből érkezett. Ugyanekkor megszervezték az I- IV. osztályos *magántanulók* (113 fő) oktatását is.

Az intézmény vezetésével ideiglenesen *Dudás József* tanárt bízták meg. Tanári feladatot láttak el: *Halápi János*, *Hints Sándor*, *Szekeres Sándor*, *Récsei Etelka*. A hitoktatást *Bakos József* református, *Gánecs János* evangélikus, *Húsvét József* római katolikus lelkész, és *Steiner Jakab* helyettes rabbi tartották.

1921. szeptember 1-jével az iskola élére *Baltay János* igazgató került. Ugyanekkor költözött az iskola a *Mirth-féle csendőrlaktanya* öreg épületébe. Az iskola működésének e második tanévében a nappali tagozatos tanulók száma 312-re, a tanulócsoporthoz pedig hatra emelkedett, és 94 magántanuló iratkozott be. A megnövekedett tanulólétszám szükségessé tette új tanárok: *Dragovics József*, *Falvai Géza*, *Jakab Margit Ilona*, *Lendvainé Kálmán Etelka*, *Héj Ilona* kinevezését.

Az iskolában az 1918 áprilisában kiadott *négynosztályos polgári iskola* új tanterve szerint folyt az oktatás.

A tantervi utasítás alapján a *magyar nyelv* témaköreit irodalmi *olvasmányok*, és már az I. osztálytól bevezetett *fogalmazási gyakorlat* adta. A *német nyelvi* tantervi anyag feldolgozásakor elsőbbséget kaptak a *beszédgyakorlat*, a *szókincs gyarapítása* és a *gazdasági élet* köreit tartalmazó olvasmányok. A *történelem* tantárgy ismeretanyag a *magyar históriához* kapcsolta a *világtörténeti* eseményeket. A *szám-tan-mértan* tantárgynál a III. osztályban kezdődtek az *algebrai* ismeretek. A IV. osztály témakörei a *gyökvonás* és az *elsőfokú egyenletek* ismereteinek elsajátításával zárultak.

Az új tanterv a *földrajz* oktatásában számtalan újat vezetett be: a III. osztályban a *tengerek földrajzát*, a IV. osztályban a *térképolvasást* és a *statisztikát* gyakorolták. A *természetrajzi*, *természettani* és *vegytani* ismeretanyag feldolgozásánál szintén a gyakorlati megoldásokra törekedtek. Új tantárgyként szerepelt a *közgazdaságtan*.

Új elvekre épült a rajz tanítása is. E tárgyon belül tanították az *ábrázoló geometria* elemeit. A rajzoktatás gyakorlati jellegét a *szerkesztő* és *tervező rajz* biztosította.

Az 1918-ban kiadott polgáriskolai oktatás óraterve

Tantárgy	Osztály				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
Hittan	2	2	2	2	8
Magyar nyelv	5	4	4	3	16
Német nyelv	3	3	3	3	12
Történelem	-	2	3	3	8
Földrajz	3	2	3	2	10
Számтан-mértan	4	4	4	2	14
Könyvvitel	-	-	-	1	1
Növénytan és állattan	3	3	-	-	6
Ásványtan és vegytan	-	-	-	3	3
Természettan	-	-	3	-	3
Élet- és egészségтан	-	-	-	2	2
Közgazdasági és jogi ismeretek	-	-	-	2	2
Mezőgazdasági és ipari ismeretek	1	1	1	1	4
Ének	1	1	1	1	4
Rajz	3	3	3	2	11
Testnevelés	3	3	2	2	10
Kézimunka	2	2	1	1	6
Osztályok heti óraszám	30	30	30	30	120

A közölt tantervi óraszám által jelzett *túlterhelés veszélyét a gyakorlati tárgyak* (mezőgazdasági és ipari gyakorlat, kézimunka), a *készségtárgyak* (ének, rajz) és a *testnevelés* csökkentette, vagyis a *tananyag zsúfoltsága* csak látszólagos volt.

A '20-as években, a népiskolai oktatáshoz hasonlóan – csak magasabb szinten – a Klebelsberg által vezetett oktatáspolitikát a „*a gyakorlatias jelleg*” további erősítését kívánta érvényre juttatni a polgári iskolák tananyagában. A kultuszminiszter minden ötezer fős községben *polgári iskolát* kívánt létesíteni, azért, hogy a műveltségnek ne csak kimagasló „*gócai*”, hanem helyi „*kulturái*” is legyenek.

Az új igazgató az iskola 1921/22-es tanévi Értesítőjében az itt folyó munkáról a következőket írta: „*A tanári testület tanító és nevelő munkáját a polgári iskola célja szabta meg. Kimerítőbben a gyakorlati élet követelményeit, az erős nemzeti érzés megerősítését, s a szív nemesítését vetettük iskolai törekvéseink mérlegére. Ápoltuk a vallásosságot, melyet nem tartottuk a bitoktatók kizárólagos tisztének, hanem magunk is következetesen rajta voltunk, hogy a bitoktatóinkat a vallásos érzés megerősítésére irányított ötvös munkájában segítsük.*”

Az 1922/23-as tanévben már 410 nappali és 231 magántanulója (összesen: 641) volt az iskolának. Ez egyben működésének legmagasabb tanulólétszáma, és e tanévben elsőként 32 fiatal fejezte be tanulmányait. Az egyre növekvő tanulólétszám mi-

att a délutáni órákban a Vizivárosi, az Öreg utcai elemi iskola és az Ipariskola tantermeiben is tanítottak.¹²

Az intézet 1927-ben kapta meg a várostól a már részben használt csendőrlaktanya keleti épületrészét is, ahol 2 újabb tantermet, tanári szobát és 2 szertárat alakítottak ki. Ekkor az oktatás 6 tanteremben 15 fős állandó tantestület közreműködésével folyt. *„Ezzel, bár még mindig szerény keretek között tanítottunk, de lehetővé vált a tanári és tanulói közösségek kialakítása és megszilárdítása”* - írja az iskola igazgatója.

A korabeli dokumentumok azt mutatják, hogy fokozatosan emelkedett az oktatás színvonala. Rövid idő alatt megalkották az iskola Rendtartásának Szabályzatát. Növekedett a különböző tantárgyak oktatását segítő szemléltető és bemutató eszközállomány. Az 1922/23-as tanévtől bevezették a gyorsírás szabadon választható oktatását. Folyamatosan kialakultak a tanórán kívüli nevelés-oktatás különböző formái: Ifjúsági Önképzőkör (1921), Szívgyárda (1921), Vöröskereszt Ifjúköri (1922), 200. Sz. Szent László Cserkészcsapat (1922), 134. Sz. II. Rákóczi Ferenc Sportkör (1925), Ifjúsági Énekkar (1925).

Már az első tanévtől kiemelt feladatnak tartották a szülői házzal való kapcsolat megteremtésének formáit: a tanulók otthoni meglátogatását és a szülői értekezleteket. *„A szülői értekezleteket azon kérdések megvilágítására és tisztázására fordítottuk – olvasható az igazgatói beszámolókból –, amelyek helyben a legnagyobb akadályai eredményes munkánknak,”* A neveléssel összefüggő kérdésekről előadásokat tartottak, például: Mi módon fokozhatjuk a tanulók magaviseletének megjavítására vonatkozó eljárásokat; A hazaszeretetre irányultság kialakítása a családban; A rajz és kézimunka gyakorlati értéke és a családi házból való felhasználása, vagy a városi tisztiorvos bevonásával a Gyermekbetegségekről stb.

Az 1927. évi 12. törvény, amely módosította a magyar közoktatás rendszerét, a polgári iskolát véglegesen a négyosztályos iskolatípusok közé sorolta. Az elemi népiskola alsó négy osztályára épülő intézmény feladatául szabta, hogy *„... a tanulót valóságos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez jutassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy pedig a középfokú szakiskolákra előkészítse”*. A polgári leányiskolák előtt ezeken kívül még az a feladat is állt, hogy: *„művelt polgári leányasszonyt”* neveljenek tanulóikból. Ugyanebben az évben megjelent a Tanterv és utasítás a polgári iskolák számára című tanügyi dokumentum is.

A '20-as évek közepétől jelentkező gazdasági világválság miatt úgy látszott, hogy az előzőekben jelzett 1920-as megállapodásban rögzített új polgári iskola nem épül fel. Azonban a város és VKM, élén *Gróf Klebelsberg Kunó*, Székesfehérvár szülőltetének akarata és anyagi támogatása lehetővé tette a régóta várt új iskola létesítését.

Orth Ambrus budapesti műépítész 1928-ban kapott megbízást az új intézmény tervdokumentációjának elkészítésére. Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a minisztertanács 1930. október 9-én tartott ülésén úgy-

mond, „a munkanélküliség enyhítése érdekében” az új állami iskola felépítéséhez 400 ezer pengőt szavazott meg. A város vállalta az építési költség 30%-át, és a Horthy Miklós tér délkeleti oldalán biztosította az építkezéshez szükséges területet, majd 1932-ben a Rózsáskert mellett és a Szép-dűlőben mezőgazdasági gyakorlókerteret alakítottak ki.

A munkálatok kezdetét jelentő alapkövet 1931. június 22-én helyezték el. Az épület 1932 tavaszán került tető alá. *„Csupán a berendezés ügye aggaszt még. Székesfehérvár szabad királyi város ugyanis, amely ennek a kötelezettségére van utalva, kétségbeejtő anyagi helyzete miatt mostanában gondolni sem tud ez irányú igényeinek kielégítésre, s így alighanem a meglévő rozszant és selejtezésre megérett bútorainkat leszünk kénytelenek átvinni magunkkal az új helyiségekbe.”* – olvasható az iskola 1931/32-es évkönyvében.

Ugyanabban az évben a tanártestület és a város közös kérelmére a VKM 1932. február 11-én kelt 640-05157/1931. számú rendeletével engedélyt adott arra, hogy a felépülendő intézmény felvegye a néhai Gróf Klebelsberg Kunó nevét.

A új épület *átadó és névadó* ünnepélyét (az ugyanekkor emelt leánygimnázium épületével közösen) 1932. november 19-én 11 órakor a Szent István-teremben tartották. Az ünnepségen a megye és város vezetőinek, a helyi iskolák, a szülők és tanulók küldöttei kíséretében részt vett és beszédet mondott *Hóman Bálint* kultuszminiszter is.¹³

Az Állami Polgári Főiskola első épülete (A Mirth-féle csendőrlaktanya)

Az új létesítmény főbb adatai: tantermek száma: 11 (átlagosan 58 négyzetmétere-
sek). Egyéb helyiségek: előcsarnok a földszinten (27,18 m²); Kapusszoba (7,14 m²);
Kézimunka-terem (81,30 m²); Kézimunka-szertár (81,30 m²); Zuhanyozó (30,61
m²); Torna öltöző (33,33 m²); Tornaszertár (15,51 m²); Tornaterem előtere (34,26
m²); Tornaterem (210 m²); I. emeleti előcsarnok (27,18 m²); Kémia szertár (35,78
m²); Kémiai előkészítő (35,78 m²); Orvosi szoba (18,20 m²); Cserkész-otthon (35,53
m²); Igazgatói előszoba (16,32 m²); Igazgatói iroda (16,32 m²); Szülői fogadó (24,70
m²); Tanári szoba (28,21 m²); Tanári könyvtár (17,55 m²); Folyosó (146,59 m²); II.
emeleti előcsarnok (27,18 m²); Ifjúsági könyvtár (16,19 m²); Földrajz-történelmi
szertár (18,90 m²); Folyosó (88 m²); Rajzterem (95,35 m²); Rajzszertár (20,52 m²).
WC szintenként volt: a földszinten (16,08 m²), az emeleten (21,75 m²); a II. emeleten
(14,58 m²). Az iskola udvara (játszótere) 1833, 15 m².

Az iskola átadásának évében kiadott Évkönyvben az iskola igazgatója célkitűzése-
ikről és feladataikról többek között a következőket írta: *„Az új iskola átadásával le-
hetőségeink kiemelkednek a hazai polgári iskolai oktatás sorából. De ez nem
elég. Elvünk az: megkísérelni mindazt, amelyek az eddig alkalmazott módsze-
reknél célszerűbbnek és keresztülvibetőbbnek látszik. Tanításainkban szerepet
kell biztosítottunk a tanulók közreműködésének. Tapasztalatainkat, következte-
téseinket, felvillanó elgondolásainkat bele kell építettük a tanulmányi továbbha-
ladásba, hogy ezzel egyrészt növeljük az érdeklődést az egyes tantárgy tanulása
iránt, másrészt ösztönzést, lendítést adjunk a bátortalanoknak önbizalmuk iz-
mosodására, s önmunkálkodásuk kibontakozására.”*

Az iskola nevelőmunkájában kiemelt szerepet kapott a *valláserkölcsi- és ha-
zafias nevelés*. Az iskola évkönyveiben e célkitűzésekről a következő olvashatók:
*„Igyekezünk tanítványaink képességeit, érzelmi világát, elhatározásait olyan
fokra fejleszteni, hogy majdani életútjuk során egybáznakak mindig bü fiai le-
gyenek. A hazafias nevelés terén pedig főleg a nemzeti hagyományokhoz való
ragaszkodás és az ország megcsonkítását megváltoztató akarat kifejlesztésére
törekedtünk. Ezt a szellemet bevittük minden munkánkba. Mint a tanulói lélek
állandó figyelmeztetője szolgálta a célt az előcsarnokban elhelyezett országzász-
lónk, amely előtt napról napra cserkészek álltak díszőrséget és a tanulók tisztel-
géssel vonultak el előtte. Vagyis célunk az állampolgári büségre nevelés.”*

Az iskolai ünnepeken, az ifjúsági körök foglalkozásain, osztályfőnöki órákon
és különböző szaktárgyak nevelési lehetőségeit is kihasználva rendszeresen meg-
emlékeztek hazánk történetének „jeles és gyászos napjairól”. Állandóan napirenden
szerepelt „az ország Trianon általi megcsonkításnak” gondolata. A harmincas évek
végétől a nevelés céljai között már a „faji öntudatra nevelés szelleme” is fellelhető. A
hazaszeretet sajátos értelmezését például a következőként fogalmazták meg: „A ha-
zaszeret érzése, a faji szellem minden iskolai munkánkat áthatotta.”

Az iskola nevelőmunkájában szerepet kapott a *környezet-, az állat- és növény-
védelem* is. *„Ez pedig nemcsak azért, hogy meghonosításuk gazdasági haszon-*

nal kecsegtet, hanem főleg azért, mert a természet megszerettetése és védelme erkölcsi tőkét gyümölcsöztetnek az ifjú szívekben s ezeken keresztül a társadalomban. Városunk fejlődő parkosítása, utcáink miniszélesebb körben virágokkal való szegélyezése, iskolánk udvarának, folyosóinak, kerti növényekkel való díszítése és azok gondozása igen hatékonyan hatottak a fejlődő gyermeki léleken a természet megszeretése iránti érzék kifejlesztésére.” - olvasható az évkönyvekben. E nevelési cél elérésének számtalan eszközt ismerték. Ennek érdekében: minden év májusában megtartották a *Madarak és Fák Napját*, természetjáró túrákat, tanulmányi kirándulásokat (pl. Sóstói erdőben, az Erzsébet-ligetben, a Velencei-tó északi partján, a budapesti Állatkertben stb.) szerveztek, számtalan madáretetőt készítettek és helyezte ki a szabadba.

Mindezekhez szorosan kapcsolódott a mezőgazdasági gyakorlatok útján biztosított *munkára nevelés*. A város által biztosított gyakorlóterület 2 részből állt. Az A) parcella (560 négyszögöl) az iskolától könnyen megközelíthető a várostól északnyugatra a Fürdősoron (Rózsáskert), a B) parcella (480 négyzetméter) az iskolától távolabb lévő a Kisteleki és a Taksony utca sarkán (Szép-dűlő) volt. Az itt végzett gyakorlatok lehetővé tették a mezőgazdasági munka (talaj-előkészítés, vetés, gondozás betakarítás stb.) alapjainak elsajátítását. A téli hónapokban a mezőgazdasági szerszámok javításával foglalkoztak és fészekodúkat készítettek. Ekkor tartották az állattenyésztés „gyakorlati tanulmányozását biztosító látogatásokat” az Önálló Mezőgazdasági Népiskolában és az Állami Méntelepen.

Az 1934-ben kelt 4430/1934. sz. miniszteri rendelettel az iskola véglegesen városi kezelésbe került azzal a kikötéssel, hogy „mint állami intézmény továbbra is a polgári iskolai oktatás céljait köteles szolgálni”. Még ebben az évben az iskola teljesen új tantermi, szertári, tornatermi és irodai berendezést kapott. Az 1934/35-ös tanév tanévnyitó ünnepségen az iskola igazgatója felhívta a tanulók figyelmét az új berendezések szakszerű használatára, azok megóvására.

A harmincas évek közepétől fokozatosan emelkedett az iskola tanulóinak a száma. Az 1934/35-ös tanévben 520, az 1935/36-osban 532, az 1936/37-esben 552, az 1937/37-esben 531 tanulója volt.¹⁴

1938. június 6-án – a városban zajló jubileumi ünnepségsorozat egyik kiemelt programjaként – került sor az iskola *névadója emléktáblájának* leleplezésére és az *Ifjúsági díszszászló* átadására. Vendégként megjelentek dr. Hóman Bálint tárca nélküli miniszter, dr. Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsos, államtitkár, dr. Hóman Bálintné és dr. Klebelsberg Kunóné, mint emléktábla-avatók. Részt vettek az országos hivatalos szervek küldöttei, a megye és a város vezetői, a város közép- és elemi iskolái küldöttei.

Az iskola udvarán tartott ünnepségen dr. Csitári G. Emil polgármester mondott ünnepi köszöntőt, majd dr. Hóman Bálint miniszter méltatta elődje, Gróf Klebelsberg Kunó érdemeit, majd a kormány megbízásából dr. Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsos, államtitkár szólt az ünnepség résztvevőikhez. A nagy tetszéssel foga-

dott beszédek után gr. Klebelsberg Kunóné „*meghatottsággal nébány szó kíséretében vonta el a leplet nébai férje arcáról, s helyezte el alatta koszorúját, amelyhez a város és a tanulóifjúság koszorúi is csatlakoztak*”. Ezt követően dr. Hóman Bálintné zászlóánya a Hittel, ésszel, munkával mindig előre! jelmondattal rákötötte a piros-fehér-zöld avatási selyemszalagot az átadott zászlóra.

Az ifjúsági zászló átadását követően *Baltay János* igazgató, majd *Galambos Béla* IV.a osztályos tanuló, és a volt tanítványok nevében *Márkus József* takarékpénztári tisztviselő mondott beszédet. Utána az intézet énekkara elénekelt a Himnusz, majd az ünnepség zászlószögek beverésével zárult.¹⁵

Az 1939/40-es tanévtől az oktatásra egyre nagyobb hatást gyakorolt a háborús hangulat. A hadba vonult tanárok óráit helyettesítő tanárokkal oldották meg. A tanulók száma tovább nőtt. Az 1942/43-as tanévben 596 nyilvános és 280 magántanuló iratkozott be az iskolába. A végzős tanulók száma 126 fő volt.

Az új tárgyi feltételek (szertárak, könyvtárak, tornaterem és annak korszerű felszerelése stb.) lehetővé tették a korszerű oktatás megvalósítását. Bővültek a tanórán kívüli nevelőmunka működésének feltételei. 1940-ben megalakult a Diák Kaptár és a Levente Csapat, 1942-ben pedig az AERO Kör.¹⁶

Az 1942/43-as tanévet (az előrehozott magánvizsgákat követően), 1943. április 15-én befejezték, mivel 1943. április 16-tól az iskola épületét átvette az 518. sz. Hadikórház. Az 1943/44-es tanév a régi cisztercita gimnázium épületében kezdődött el, ahol a rendelkezésre álló négy tanteremben váltott műszakban folyt az oktatás.

1943. nyarán elkészült a 2. Sz. Állami Polgári Fiú- és Leányiskola (a jelenlegi Béke Téri Kodály Zoltán Ének Zenei Általános és Középiszkola) épülete. A Tankerületi Főigazgatóság döntésének megfelelően az 1943/44-es tanévtől itt kaptak elhelyezést a vidékről bejáró tanulók. Az ugyanekkor hozott döntés értelmében a két állami polgári iskola közös igazgatás alá került.¹⁷

E tanév kezdetén az iskola vezetésében is változás történt. *Baltay János* igazgató 40 éves tanári szolgálatot követően nyugállományba vonult. Az igazgatói munkakört *Zsoldos József* középiskolai tanár vette át.

Az intézet 1943/44-es tanévi Évkönyvében *vitéz Somfai László* a következő gondolatokkal méltatta a búcsúzó igazgató vezetői és pedagógiai munkásságát:

„Búcsúzik az iskola. Búcsúznak a kövek és emberek. Az épület, ahol bosszú évek sorát dolgozta át, ahol élete komoly hányadát töltötte, tanárok, akiknek aranyszívű kartársa és megértő főnöke volt, s búcsúznak a diákok is, akik mindenkor szentélynek tartották irodáját.

Baltay János nyugdíjba megy.

Negyven esztendő nagy idő, megrágtá az idő vasfoga azt is, aki maga is vasból van. Pedig ő nem vasból volt. Szíve: arany, amelyből a nemesérc melege sugárzott.

Mindnyájan érezzük, kit és mit veszünk vele most, amikor a páratlan mun-

kásélet után búcsút vesz tőlünk. Pibenni akar. Pibenése – tudjuk –, nyugodt lesz, mert aki úgy végezte kötelességét, mint Ő, az tudja, az Isten keze volt vele.

A búcsú tán annak fáj legjobban, akit otthagynak. Ezért nagyobb a mi fáj-dalmunk. Febér feje eltűnik az iskola falai közül, de munkára, kötelességteljesítésre, áldozatra inspiráló szelleme kívülről is hatni fog mindnyájunkra. Mert lelkünk megtelt a munka szeretetével, a kötelességteljesítés boldog érzésével. Fáradtságos munkánk után az a tudat kísért ki bennünket – tanárt, diákot – az iskolaépület kapuján, hogy jó munkát igyekeztünk végezni. Tanításunkat ösztönösen a szeretet melege uralta.

Mindaz Tőle tanultuk. Tőle, akinek minden megmozdulásában a példamutató kartárs hatott, akit felfelé a megbecsülés, lefelé a szeretet szövete vett körül.

Elmegy az igazgató...”

A háborús helyzet miatt az 1943/44-es tanévben beiratkozott 632 fős tanulólétszám (334 nappali és 298 fő magántanuló) az 1944/45-ös tanévben 244 főre (174 fő nappali és 70 fő magántanuló) csökkent.

Székesfehérvár viszonylag gyorsan éledt a II. világháború okozta tragikus pusztulás után. 1945. április 18-án megnyílhatnak az iskolák, s bár igen nehéz körülmények között, de elkezdődött a tanítás. A polgári iskolai tanulók oktatása ideiglenesen az Ipariskolában folyt. A háború 1944/45-ben csonka tanítási évet tett lehetővé. A szorgalmi idő alig három hónap volt.

A hazánkban 1945-ben létrejött új társadalmi struktúra lehetővé tette a *demokratikus iskolarendszer* kiépítését. A köznevelési reform első, egyben legjelentősebb lépése már 1945-ben megtörtént. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztus 16-án kelt 6650/1945. (VIII. 16.) sz. miniszterelnöki rendelete a *népiskola* 1-8. és a gimnázium, illetve a polgári iskola I-IV. osztályai helyett életre hívta a *nyolcosztályos általános iskolát*.

A törvény értelmében az 1945/46-os tanév kezdetén a városban működő polgári iskolák I. évfolyamai helyett az általános iskola V. osztályai indultak. Mindkét tagozat oktatását a polgári iskola tanárai látták el. A polgári iskola II-IV. osztályába 330 nyilvános és 90 magántanuló iratkozott be.

Az 1946/47-es tanév értesítőjének borítóján már a következők olvashatók: A Székesfehérvári Áll. Polgári Fiú- és Leányiskola és a II. sz. Önálló Állami Általános Iskola Évkönyve. Ebben a tanévben a polgári iskolai tagozat III. és IV. évfolyamára 295 nappali és 80 magántanuló iratkozott be. A 18 fős tantestület munkájáról az intézet igazgatója (az előzőekben közölt évkönyvben) a következőket írta: „*Nevelő munkában nagy gondot fordíthattunk a háború következtében megromlott közérkölc káros hatásának leküzdésére. Figyelmet fordítottunk növendékeink szociális érzésének kifejlesztésére, gyakorlati módon neveltük őket a közért végzendő munka szíves vállalására.*“ Dr. Szendi József hitoktató vezetésével megkezdte munkáját a *cserkészcsapat*. Csukás Andor testnevelő tanár újjászervezte az *iskolai sportkört*. Haraszti Imre tanár lelkes gyűjtő és szervező munkájának köszönhető

a *tanári és ifjúsági könyvtár* megnyitása. *Dr. Dinnyésné Lugossy Ilona dr.* vöröskeresztes elnöktanár egészséges életmóddal kapcsolatos tájékoztató és *elsősegélyt nyújtó előadásokat* tartott.

Ugyanebben a tanévben megszervezték a *dolgozók polgári iskolai osztályait*. Az első osztályba 23, a II. osztályba 22, a III. osztályba 35 tanuló iratkozott be. Oktatásuk 1947. szeptemberétől a II. Sz. Állami Általános Iskolában folyt.

A hazai polgári iskolai oktatás az 1947/48-as tanév végén az *iskola fennállásának 28. tanévében végleg megszűnt*. Az utolsó tanévben 144 nyilvános és 39 magántanuló kapott polgári iskolai oklevelet.

Az iskola közvetlen *tanügyigazgatását* 1931 márciusáig a Fejér megye és Székesfehérvár Szab. Kir. Város Tanfelügyelősége, majd 1936. június 30-ig a Polgári Iskolák Budapesti Kerületének Királyi Főigazgatósága, 1936. július 1-től az 1935: VI. tc. alapján a különböző fokú iskolák számára létesített közös felügyelő hatóság, a Székesfehérvári Királyi Főigazgatósága látta el.

GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI
ÁLLAMI POLGÁRI FIÚISKOLA NÉVADÓ ÉS ÉPÜLETÁTADÁSI ÜNNEPE

A „*vörös-díszteglás*” új épület felavatására és nevének felvételére (a leánygimnázium új épületével közösen.) 1932. november 19-én került sor. *„A Szent István tereben tartott ünnepség fényét nagymértékben emelte az a körülmény, hogy azt megjelenésével és felszólalásával megtisztelte Hóman Bálint kultuszminiszter őnagysága is.”* – írták a helyi sajtó tudósítói.

A város e nagy ünnepén részt vettek még *Petry Pál* és *Sziüts István* államtitkárok, *Greszler Jenő* és *Kőrössi Imre* miniszteri tanácsosok, *Shvoy Lajos* megyés főpásztor, *gróf Széchenyi Viktor* főispán, *Csitári G. Emil* polgármester, *Mátrai Rudolf* tankerületi főigazgató, *Havranek József* alispán, *Liszky Géza* pénzügyigazgató, *dr. Kaltenecker József* felsőházi tag, *Simon Lajos* helyettes polgármester, *Nevelős Lajos* nyugalmazott királyi tanfelügyelő, a polgári és katonai szervek, a közép- és az elemi iskolák képviselői.

Az ünnepi program a leánygimnázium énekkarának ez alkalomra készített műsorával kezdődött. Ezután *Csitári G. Emil* polgármester köszöntötte az ünnepség résztvevőit, majd többek között a következőket mondta: *„Néhai gróf Klebelsberg Kunó, e város nagy és élete végéig hűséges fia utolsó kéziratában a magyar törvényhatóságához szól: Minél nagyobb a lelki elesettség, annál nagyobb szükség van a legnagyobb fokú áldozatkészésre, hogy megmenthessük a magyar kultúrát s azon keresztül a nemzetben a maga elpusztíthatatlan történelmi rendeltetésének hitét. Büszkeség tölti el lelkemet, hogy e szózat visszhangjaként – a lenyűgöző válság és kishitűség napjaiban – Székesfehérvár szabad királyi városa két fényes hajlékot avathat fel, adhat át a magyar művelődésnek, s ezzel bizony-*

ságát szolgáltathatja a rendkívüli áldozatkészségnek, amellyel erejét meghaladó módon a magyar kultúra oltárára áldozik.

A trianoni magyarság minden baját, gondját szenvedő és átérző ősi város közönsége mai ünnepét nem hangos, csillogó, hanem a lélek bensőségével kívánja megülni. Ezen a napon minden nyomorúságát felejtve, az ezeréves magyar kultúra szellemével akart töltekezni, hogy hangzatos s a nemzet sírját aláadó gánccsokkodás, lemondás-hirdetés közepette tudjon erős maradni, tudjon a magyar jövőért megingathatatlan hittel dolgozni.

Bevezető gondolatait követően nagy elismeréssel és köszönettel szólt gróf Klebelsberg Kunó, a város szülőtte, a néhai halhatatlan miniszter munkásságáról, aki szavaival élve „életszerzője volt e felavatásra váró két intézménynek”, majd többek között a következőket mondta: „A magyar művelődés terjesztésének egyik erőkolosszusát veszítettük el vele, aki a lelki ködben tévelygő világban vizionárius szemeivel bele mert tekinteni a titkos jövőbe is, és a trianoni avar felett hallotta már a feltámadás szellőinek sejtelmes suttogását.

Ünneplő szívünk ma ne érezzen mást, mint örök hálánknak legbensőségesebb érzéseit azok iránt, akik e gyönyörű intézetek létesítése körül érdemeket szereztek. Gyarló köszönetünkkel szemben fizesse meg nemes lelkűségüket a magyarok Istene.”

Az idézett nagy tetszést arató gondolatok után (amit a jelenlévők felállva nagy tapsal fogadtak), az átadandó intézetek eddigi múltjáról és az új épületek létesítésével kapcsolatos gondokról és örömeikről adott rövid áttekintést.

Csitári G. Emil polgármester kijelentette, hogy „a két új intézmény létesítésével az ősi Alba Regia kultúrtörténetének lendületes fejezete nyert befejezést, ami a közös összefogás eredménye”, majd ünnepi köszöntőjét a következő gondolatokkal zárta: „Amikor most az igazgató uraknak átadom az iskolák új hajlékait, kérem őket, hogy soha se felejték azt, hogy az iskola lelkén keresztül tükröződik a nemzet lelke. Csiszolja tehát a nemzet reménységének lelkét és neveljenek e szegény hazának, az ősi városnak jobb, igazabb, áldozatkészebb magyarokat. Vigyék közelebb Istenhez az ifjúság lelkét és telítsék azt meg az izzó hazaszeret, a szülőföld soha el nem múló megbecsülésének olthatatlan tűzével. A magyarok Istenének áldása legyen szeretett hazánkon, városunkon és a felavatott iskolánkon.”

Csitári G. Emil polgármester nagy tetszéssel fogadott köszöntője után Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter avatóbeszédét a következő gondolatokkal kezdte: „Csodálkozásba kell esni az embernek, ha a ciszterci gimnázium jeles fiainak emlékműve előtt megáll. Hogyan lehetséges, hogy egy város egyetlen iskolájából ennyi kiváló ember menjen ki az életbe? Kell e városban, annak iskoláiban tradíciónak, tanári hagyományainak lennie, amely a nevelés legtehetőesebb helyévé emeli Fehérvárt. Másik oka e ragyogó eredményeknek az eszmék és eszmények iránt való határtalan lelkesedés. Kell, hogy az ifjúságban, a szülőkben egyaránt valami nagy lelkesedés legyen.”

Bevezető szavait követően – Hóman Bálint, mint a honfoglaló Árpádház legalaposabb ismerője –, a magyar oktatás, benne Székesfehérvár oktatástörténetéről adott tudományos értékű áttekintést, majd a kultúráról, mint „hatalomról” beszélt. *„Ennek a batalomnak a bölcsője az iskola. A tudás fája pedig az iskolában virul. Az ember nagy gyengesége, hogy mindent tanulnia kell, – nagy erőssége, hogy mindent meg tud tanulni. A mi hazánkban még mindig sok a gyenge ember. Kultúrpolitikánkat tehát az irányítja helyesen, aki a tudásnak mentől több csarnokát nyitja meg a tanulni vágyók előtt. Mert nagy levertségünkben minden magyar elmét, minden magyar szívet, mely magot hord magában, erjesztetni, rügyeztetni, virágoztatni kell”.*

Ezt követően a város két új iskolájának feladatairól beszélt. *„A nemzet jövőjének, a magyar ifjúságnak virágoskertje lesz e két iskola is, amelyet ma felavatunk. Mert a magyar jövő a magyar iskolákban szövődik színes képpé... Ez a két iskola tehát a szebb magyar jövőnek lesz a kimeríthetetlen rezervoárja.”*

Megfogalmazta azt is, hogy *„Ez az új fiúiskola akkor oldja meg kulturális feladatát, ha a gondjaira bízott ifjúságban fel tudja ébresztetni a magyar fajban szunnyadó ősi erőt. Ha olyan ifjúságot nevel, melynek idege, izma, lelke tele van erővel. A megcsönkített hazánkban olyan polgárookra van szüksége, kiknek akaratuk tele van százszor is újra kezdeni tudó szent makacssággal, kiknek a lelkében a szalmaláng végképpen kilobbant és örökké izzó parázssá változott.”* A pedagógusok nevelésben betöltött szerepét hangsúlyozva az iskolát – az ő szavaival élve –, olyan templomnak tartja, *„...melyben állandóan ég a húsvéti gyertya. Ez a lobogó lángú gyertya a tanár. A tanulók ennél a gyertyánál gyűjtik meg a kicsinyke mécseseiket. Ebből gyúlnak lángra a szeretet karácsonyfájának apró gyertyácskái. Ebből lesznek világítótű a tudás fáklyái. Ez hozza izzásba a kibúlni készülő szíveket. Ez teszi ragyogóvá a megtört fényű szemeket. A tanár akkor igazi nevelő, ha szeretettel hajol ezen imbolygó lángocskák felé. A gyertya lángját a szél eloltja. A gyermeki léleknek kitérülését az erőszakos szó elfojtja. A tanár munkájának az a legszebb jutalma, ha az ő fényénél gyulladnak meg a gyermeki lelkek örök lámpái.”*

Beszédét a következő gondolatokkal fejezte be: *„Ha e két kultúrpalotában ilyen ifjúságot nevelnek, akkor ez a munka méltó lesz nagy alapítójának emlékéhez, méltó lesz a nemes város áldozatkészségéhez és méltó lesz a kultuszminister életprogramjához.”*

Az ünnepség programjaként a leánygimnázium igazgatója, majd a polgári iskola igazgatója köszönő szavakkal vette át az épületet.¹⁸

Baltay János igazgató többek között a következőket mondta: *„Mint az érdekelt tanintézet másikának, a polgári iskolának vezetője, amidőn a nekünk emelt díszes épületet a polgármester úr Öméltóságától forma szerint is átveszem, első gondolatom, első szavam csak a hála lehet. Köszönet azoknak, akik a mi ügyünknek szükséges voltát megértették, s a megértésbe belevitték akaratukat,*

s a jóakaratot nemes áldozatokkal meg valósították. Ámde hódolok itt az élők mellett az elhunyt nagy miniszter emlékének is. Hódolok, mert ha volt, akinek jóakarátán múltott új otthonunk felépítése, az Ő vala. Hódolok dicső emlékének, mert nagy volt sok korszakalkotó tettén kívüül abban is, hogy nem felejtkezett meg a kicsinyekről, az igénytelenekről sem. Alig hiszem, hogy van olyan iskola, ahol olyan tömegekben ülnének egymás mellett a mai gazdasági élet letöröttjének, a kisiparosoknak, a munkásoknak, a napszámosoknak, szóval: mindennapi kenyérért is legkeményebb küzdelmet folytató családoknak gyermekei, mint éppen a polgári iskolában. Ő ezekre is gondolt, a nem ritkán édesatyjuk viselt ruhájában járókra, a hideg nedves szobákban élőkre. Ezeknek adott egészséges, meleg, napsugaras iskolát. Áldott legyen érte emléke!

Azonban a mostani ünnepélyes pillanat másra is kötelez. A paradicsom kertje bármilyen gyönyörűségekkel dicsekedhetett is, csak hideg keret volt mindaddig, míg az Úr élő lelket nem lehelte abba az agyagba, amelyből Ádám emelkedett fel, aki aztán feleszmélvén a sok szépségre, áldotta és magasztalta Teremtőjét. A mi díszes épületünk, bármilyen meleg szeretettel is csüggyünk rajta, szintén érzéketlen keret, elrendezett hideg kő- és téglarakás, mely csak akkor fog megfelelni kitűzött céljának, ha megtelik élő bittel, nemes tartalommal. Ezt a tartalmat, ezt a szellemet, ezt a nemes lelket nekünk, a tanári karnak kell az épületbe bevinnünk. . .Lelkeket, akik keresik és megtalálják istent, – lelkeket, akik minden megtévesztéssel szemben bele akarnak és bele fognak kapcsolódni a nemzeti közösségbe, – lelkeket, akik mindig büszkén vallják magukat magyaroknak, s ha itt lesz az ideje, tettekkel segítik a haza feltámadását! A mi akaratumk, előképzettségünk kész erre a feladatra, vállaljuk, s hogy ígéretünket be is válthassuk, kérem hozzá kegyelmét és áldást a jó Istennek, magas irányítását és gondoskodását Nagyméltóságodnak, s érdeklődését és jóindulatát a város igen tisztelt Közönségének.”

Az ünnepség a polgári fiúiskolai tanulók énekkarának műsorával zárult, majd az ünnepség résztvevői meglátogatták a város két új oktatási intézményét. A polgári iskolában a tanári testület élén az igazgató fogadta a vendégeket, majd megtekintették az iskola helyiségeit. Az színpaddal is felszerelt tornatermében a tanulóifjúság várta az érkezőket, ahol *Haragos József* IV.b osztályos tanuló a miniszternek megköszönte az „otthonul nyert pompás épületet”, társai nevében ígéretet tett arra, hogy „*a hazának mindig dolgoz és bü fiai lesznek*”. A miniszter „atjai meghatottság érzésével fogadta a kis polgáristák közvetlen hódolatát az Isten, a haza és a munka szeretetéről szól hozzájuk”. Ezt követően a vendégek megtekintették a tanulók slöjld munkáiból, *Schmierer Félix* kézimunka tanár által összeállított kiállítást. Az ünnepi nap programja az iskola tantermeinek, szertárainak, tanári tanácskozáznak megtekintésével zárult.

A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI
POLGÁRI FIÚISKOLA NÉVADÓJA EMLÉKTÁBLÁJA
ÉS A SZENT IMRE IFJÚSÁGI ZÁSZLÓ FELAVATÁSA

1938. június 6-án – a városban zajló jubileumi ünnepségsorozat egyik kiemelt programjaként – került sor az iskola névadója emléktáblájának leleplezésére és az iskola díszzászlójának átadása. Díszvendégként megjelentek *dr. Hóman Bálint* tárca nélküli miniszter, *dr. Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsos, államtitkár, dr. Hóman Bálintné* és *dr. Klebelsberg Kunóné*, mint emléktábla-avatók. Részt vettek az országos szervek képviselői, a megye és a város vezetői, a város közép- és elemi iskoláinak küldöttei, többek között *Streit Ferenc* prelátus, apátkanonok, *dr. Lauschmann Géza* vármegyei másodjegyző, *dr. Kaltenecker Viktor* felsőházi tag, *Illyefalvi Rákosi Zoltán*, az Országos Polgári Egyesület elnöke, *Gr. Széchenyi Viktor* ispán, *dr. Balassa Brúnó* tankerületi királyi főigazgató és *dr. Csitáry G. Emil* polgármester.

Az ünnepség 9 órakor kezdődött, amikor az egyes vallásfelekezetek templomaiban istentiszteleteket tartottak. Az iskola udvarán az ünnepség 12 órakor kezdődött. Az iskola énekkara Kamarás Gábor tanár vezetésével elénekelte a Magyar Himnuszt, majd *dr. Csitáry G. Emil* polgármester emelkedett szólásra és az ősi város, Székesfehérvár nevében felajánlotta „örökemlékű nagy neveltjének és igaz barátjának”, *Gr. Klebelsberg Kunó* miniszternek az iskola falára helyezett *Lux Elek* szobrászművész alkotását fehér márvány alapon az elhalt nagy miniszter fejét oldalnézetben ábrázoló domborművet. Felirata a következő: *Ezt az iskolát gróf dr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, nagyszerű pedagógus, Székesfehérvár barátja emeltette.*

„*Mintegy másfél évtizeddel ezelőtt – kezdte beszédét a polgármester –, szinte alig hihető, nem volt Székesfehérvárnak polgári fiúiskolája és így éppen a legszegényebb, legnehezebb sorsban élő társadalmi réteg kénytelen volt gyermekeit a várostól távol, a 28 kilométernyire fekvő Mór községbe iskolába járatni.*” *Gr. Klebelsberg Kunó* miniszterrel az új iskola építésében, megvalósításában kifejtett odaadó közreműködését méltatva a következőket mondta: *„Ezt a nemzetépítő, nemzeti lelket kialakító munkásságot pedig az iskolában kell megkezdeni, a nép egyszerű gyermekeinél kell megalapozni, vagyis gyökerében kell a magyarság fáját új virágzásra képessé tenni, a magyar televényt kell. Az 1930-ban jelentkezett gazdasági világválság közeledtére és első jeleire úgy látszott, hogy hosszú évtizedekre eltemetődik az annyira szükséges iskola megépítésének gondolata. – Azonban a város örökemlékű nagy fia és igaz barátja, néhai Klebelsberg Kunó gróf átértette és magáévá tette nevelővárosának súlyos problémáját és gondoskodott róla, hogy, a magyar oktatásügynek ez a díszes bajléka a gazdasági összeomlás legszörnyűbb napjaiban megépülhessen.*

Néhai Klebelsberg Kunó gróf ezzel a Székesfehérvár szempontjából rendkívüli

értékkel és jelentőséggel bíró tetteivel minden időkre szóló újabb bizonyosságot tett azon eszmék mellett, amiket egész életen át hirdetett, amiért élt, küzdött és fáradhatatlanul dolgozott, s amiket hozzánk törvényhatóságok vezetőihez intézett utolsó levelében gyönyörű szavakkal öntött formába. – Semmi sem veszett el – írta, ha megmarad a nemzet lelke, a mely örök élni akarásával a romokon az újjászületés magvait tudja elbinteni. A magyar újjászületés legbiztosabb garanciája tehát egy olyan lelki átalakulás, amely minden békeszerződésen, területi megcsonkításon és gazdasági katasztrófán keresztül felébreszti a nemzetben a maga elpusztíthatatlan történeti rendeltetésének és a maga erkölcsi integritásának Megtermékenyíteni, hogy ez a villámsújtotta ezeréves magyar fa újból életre kaphasson és új, egészséges gyümölcsöket hozhasson.”

A polgármester szavait nagy taps és éljenzés fogadta. Beszédét a következő gondolatokkal zárta: *„Székesfehérvár közönsége megadta Klebelsberg Kunó grófnak életében azt a legnagyobb tiszteletet és megbecsülést, amit egy város adhat: kevésszámú díszpolgárok sorába iktatta. Fájdalmasan tragikus halála után egyik régi kedves utcáját nevezte el róla, most pedig minden fehérvári lelkében élő emlékként kíván áldozni Lux Elek által alkotott emléktáblával.”* Dr. Csitári G. Emil polgármester beszédét a következő gondolatokkal zárta: *„Amikor ezt az emléktáblát városom közönsége nevében az intézet számára kegyelettel és hálás érzésekkel felajánlom, szívből óhajtom, hogy az itt tanuló ifjúság, a jövő reménysége mindenkor érezze át a mai kettős ünnep igazi értelmét, tehát járja a magyar élet rögös útját azzal a lelkülettel, amit az iskola megalkotójának emléke és a most felavatásra kerülő zászló eszménye parancsol.”*

Ez követően dr. Hóman Bálint miniszter méltatta elődje érdemeit. Többek között kiemelte: *„Négy és fél évtizeddel ezelőtt egy kiváló tehetségekkel gazdagon megáldott ifjú indult el a székesfehérvári cisztergimnáziumból a maga életútján. Gróf Klebelsberg Kunó apai ágon előkelő, gazdag katonacsaládnak, anyai ágon egy színmagyar gazdacsaládnak a sarja. Apjától örökölte a harcok természetét, az eszmények küzdelmének vállalására való hajlandóságot, anyjától a magyar hazának, a nemzetnek a bámulatát és tiszteletét, a maga szülőföldjének, különösen az ő nevelővárosának szeretetét s a magyar munkára való készségét, a magyar alkotókedvet és a magyar akaratot. . . Az ő munkájának egyik legnagyobb eredménye annak a sok-sok száz népiskolának és középiskolának a felépítése volt, amelyek közül az utolsó évben, amikor az ő örökébe lépve miniszter lettem, készült el az ő utolsó alkotása, a székesfehérvári polgári iskola, amelynek avatása viszont kultuszminiszterségem első ilyenmű szereplésem volt. Így ebben az iskolában találkozott kettőnk kultuszminiszteri tette.”*

Hóman Bálint miniszter beszédét a következőkkel zárta: *„Az Ő emlékének szenteljük a mai ünnepünket és egyúttal annak az eszménynek, amelyet Ő képviselt. Ez az eszmény a magyar munka folyamatossága, szimbóluma az ifjúsági zászló, amelyet készülünk felavatni. Méltóbbat, nagyobbat nem is mondhatok,*

mint amikor azonosítom az ifjúsági zászló célját azokkal a nemzeti törekvésekkel, amelynek Ő életét szentelte, amelyeket elért és megvalósított. Ő legyen az ifjúság előtt a magyar jövőnek buzdító, biztató záloga.”

A miniszter szavait követően a kormány és gróf Teleki Pál miniszterelnök megbízásából dr. Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsos, államtitkár szólt az ünnepség résztvevőihöz. Ünnepi köszöntőjében többek között a következőket emelte ki: *„Ennek az iskolának a létrehozásában része volt a város áldozatkészségének, része volt a nagy miniszter kultúr korának, de nem kis része volt magának gróf Klebelsberg Kunónak, az embernek, az ő nevelővárosa iránt érzett bensőséges ragaszkodásának is. Hirdesse az emléktábla gróf Klebelsberg Kunó dicsőséges emlékét, de hirdesse egyúttal azt a nagy anyagkonzerváló, anyagépítő valóságot teremtő gondolatot, amiért Klebelsberg Kunó élt, s lelkesen, alaposan oly sokat dolgozott, oly sokat alkotott, hogy a magyar nemzetnek fennmaradását, felemelkedését a magyar kultúra és a magyar iskola terjesztése révén biztosított.”*

A nagy tapssal fogadott beszéd után az ünnepség vendégei az intézet falán elhelyezett emléktáblához vonultak s ott gr. Klebelsberg Kunóné *„meghatottsággal néhány szó kíséretében vont a leplet néhai férje arcáról s helyezte el alatta koszorúját, amelyhez a város és a tanulóifjúság koszorúi is csatlakoztak”*. Ezt követően dr. Hóman Bálintné zászlóánya Hittel, ésszel, munkával mindig előre! jelmonddal rákötötte a piros-fehér-zöld avatási selyemszalagot az ünnepségen átadott iskola új zászlajára.

A korabeli leírások szerint Pally József, az iskola tanára által tervezett (100x150 cm) ifjúsági zászló fehér selyemből készült. Az egyik oldalán Szent Imre egész alakban, kitárt karokkal liliomok között állt. Felírása: *Jöjj felém, tiszta lélek, én majd megkoszorúzlak*. A másik oldalon a magyar címer található koronával és angyalokkal. Felirata *A székesfehérvári állami Gr. Klebelsberg Kunó polgári fiúiskola 1938*.

Ezt követően Baltay János igazgató szólt. *„Két tisztet kell teljesítenem.– mondotta Átvennem iskolánk névadójának, az áldott emlékü Gr. Klebelsberg Kunó miniszternek emléktábláját – és továbbadnom az ifjúságnak a most felavatott Szent Imre zászlót.”*, majd a tanulóifjúsághoz szólva többek között a következőket mondta: *„Midőn átadom nektek a zászlót, hogy alája sorakozzatok, két dologra hívom fel figyelmeteket. Tanításaink során több módszerrel is megpróbálkoztunk, csakbogy minél hatékonyabban adhassuk át azt, ami tartalmasabbá, becsületesebbé, istenfélőbbé tesz benneteket. A zászlóval is ez volt a célunk. Egy újabb, üdőbb, liktetőbb életerővel bíró termőágot akartunk beleoltani iskolánk élőfájába, hogy még nemesebb, értékesebb embergyümölcsöket érleljen belőletek. Mert olyan időket élünk, amikor mindegyre derekabb és derekabb magyarokra van szükség. Csak így biztosíthatjuk Szent István örökét.. Fiaim átadom nektek a zászlót, Isten kegyelme és a Haza szeretete vezérelje utjain.”*

Ezután Galambos Béla IV.a osztályos tanuló, két oldalán egy-egy gyönyörű csokrot, intézeti sapkát viselő társával lépett az emelvény elé, s a tanulók nevé-

ben köszöntötte a „nagyasszonyokat”, és hálás szível mondott köszönetet a megtiszteltetésért, hogy eljöttek az ünnepségre. Beszéde végén átadta a csokrokat a „*nagyasszonyoknak*”, majd a régi tanítványok nevében *Márkus József* takarékpénztári tisztviselő mondott beszédet, megemlékezve az iskolában eltöltött évekről, s az iskola nevelőmunkájáról. Utána az intézet énekkara elénekelte a Himnuszt, majd az ünnepség *zászlószögek beverésével* zárult.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI
FIÚISKOLA IFJÚSÁGI ÖNKÉPZŐKÖRE (1921-1948)*

1921 szeptemberében „a tanulók önművelésének érdekében alakult meg az iskola önképzőköre Hints Sándor tanár vezetésével” – írja az 1921/22-es tanévi beszámolóban Baltay János igazgató. Az önképzőkör programjai között szerepelt: *irodalmi művek* bemutatása, *dolgozatok*, *önálló irodalmi és képzőművészeti alkotások készítésének* pályázat szerinti kiírása, *szavaló- és prózamondó* versenyek szervezése, és az *iskolai ünnepek* műsorainak biztosítása.

Az önképzőkör szervezeti szabályzatát a VKM 1923. évi 94146. sz. rendelete alapján az 1923/24-es tanévben hagyták jóvá, majd bizonyos módosításokkal 1948-ig ez alapján működött. E dokumentum már konkrétan meghatározta az önképzőköri munka célját és feladatait. *„Az önképzőkörünk a felső osztályos növendékek öntevékenységét akarja művészeti útra terelni, előadási készségüket fokozni és főleg a valóban időtálló művészeti termékek megismertetésével ízlésüket nemesíteni. Továbbá az élő irodalom, képzőművészet, sőt az újabb zenei irányzatok ismertetésével a 'mába' akarjuk' a növendékeinket állítani és pótolni akarjuk ez irányú hiányos tudásukat.”* – olvasható a szabályzatban.

Az 1924/25-ös tanévtől az 1943/44-es tanévig két csoportot (A csoport: III.a és IV.b osztályok; B csoport III.b és IV.a osztályok) szerveztek. A tanévek kezdetén választották meg a körök ifjúsági vezetőit: a *titkárt*, a *jegyzőt* és a *pénztárost*. Összejöveleiket kéthetenként szombaton az utolsó tanítási óra után tartották.

A foglalkozások témái például a következők voltak: Madách: Az ember tragédiája, Petőfi Sándor költészete, A magyar irodalom háborús lírája, A hazaszeretet gondolata a magyar lírában, Arany János irodalmi munkássága, A 19. század irodalmának hazai remekei. Számos kiemelkedő dolgozatról számolnak be az iskola évkönyvei. Ilyenek: Az én hazám Magyarország, az én városom Székesfehérvár; Milyen természeti szépségeket veszített el hazánk a trianoni béke által?; Mik a tanulók kötelességei Istennel, hazájával és emberbarátaival szemben?; Petőfi Sándor munkássága; A székesfehérvári Vörösmarty család stb. Magyarmintás faragásokat, mutatós fonott kosarakat és egyéb használati eszközöket, rajzokat, festményeket készítettek pályamunkaként. Számos verset, novellát, mesét írtak. A szavaló, próza- és mesemondó versenyek mellett utalásokat találunk a Szépkiejtési verseny megrendezésére is. Az

egyres versenyek eredményes résztvevőit pénz-, illetve könyvjutalomban részesítették. A önképzőkörök feladata volt az intézeti ünnepek megszervezése is.

A háború befejezését követően, 1946 szeptemberében, újjászervezték az önképzőköröket. A fiú és a leány tanulók részére külön csoportot alakítottak ki *Ivanics Margit*, illetve *Baranyi Imréné Simon Margit* vezetésével. Havonta tartották a foglalkozásokat, évente szavaló- és prózamondó versenyeket rendeztek.

A önképzőkörök tanárelnökei (csoportvezetői) voltak: Hints Sándor, Horvát Anna, Demeterné Récsei Etelka, Lendvai Oszkárné, Schleicer Emma, Ebriht Jánosné, Gervain Mihály, Ivanics Margit, Baranyi Imréné Simon Margit.

A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI FIÚISKOLA RÓMAI KATOLIKUS SZÍVGÁRDA IFJÚSÁGI KÖRE (1921-1948)

Alakulásának éve: 1921. *Györgyi János* római hitoktató a fiú polgári iskola 1924/25-ös tanévi Értésítőjében a következőket írta: „*Tekintettel arra, hogy tanulóifjúságunk a városi erkölcsi élet veszélyeinek legjobban kitett fiúkból tevődik össze, a vallási élet mélyítése és így az ellenállóerők növelésére alakult meg a Szívárdá.*” E római katolikus vallásos ifjúsági körben való részvétel önkéntes volt. 1938-tól tagja volt minden római katolikus vallású tanuló. Havonta egy alkalommal tartottak gyűlést. Ezek az összejöveteleken a kör vezetője által tartott (vallástörténeti, erkölcsi és a fiatalok által javasolt témák) előadások hangzottak el. A kör tagjai önállóan hozzászólással készültek az előadott témakörök közös feldolgozására. A kör tagja havonta gyóntak és áldoztak.

A szívárdá irányítója az iskola római katolikus hittanárai voltak: Györgyi János (1921-1933), Sándi János (1933-1942), Bolyky Nándor (1942-1944), és dr. Szendy József (1945-1949).

A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI FIÚISKOLA VÖRÖSKERESZT IFJÚKÖRE (1922-1948)

Falvay Géza földrajz-biológia szakos tanár vezetésével 1922 szeptemberében megalakított Vöröskereszt Ifjúkör fő céljának „*a fejlődő és fogékony emberben a közös sors és egymásrautaltság érzésének és az önzetlen munkakészség kialakítását tekintette.*”

A csoport létszáma általában 40-50 fő volt. Tagjai a III. és IV. osztályos tanulók sorából azok voltak, akik „*már az előző években tanújelét adták annak, hogy szorgalmas és kitartó munkásságukkal tanulótársainak követésre méltó példát szolgáltatnak*” – olvasható az éves beszámolóikban. A csoport munkáját az igazgató által megbízott tanárelnök, és a tanévenként újjáavasztott ifjúsági tisztségviselők (ifjúsági elnök, titkár, pénztáros) irányították.

Az ifjúsági csoport éves programjának megfelelően *slöjd készítményekben* tevé-

kenykedett, *életmentési és első segítségnyújtási* gyakorlatot végzett, a rászorultak részére *gyűjtési akciókat* (pénz, ruhanemű, tanszer) tartott, és részt vett az iskola által szervezett ünnepségek műsoraiban. A hetente tartott ún. slőjd munkadélutánokon gyermekjátékokat és kisebb méretű használati tárgyakat (főzőkanál, edényalátét, vágódeszka, fonott kosár, gyékény táska, különböző, fából készült szerszámnyelek stb.) állítottak elő, amelyek egy részét karácsonykor a szegény sorsú családok között osztották ki, másik részét ezek kiállítása alkalmával értékesítették. A kör működésének anyagi feltételeit (versenyek szervezése, díjak biztosítása, szegény sorsú gyermekek megajándékozása stb.) *munkával* (a tanulók által készített munkadarabok eladása), *rendezvényeinek* (slőjdmunkákból rendezett kiállítások, karácsonyi ünnepség, farsangi teaest, színelőadások) *bevételeiből, gyűjtésekből és alapítványok támogatásából* biztosították.

Az 1934/35-ös tanévtől a IV-es tanulók részére évente szerveztek *Mentő tanfolyamot*. E 6 hetes és 18 órás elméleti és gyakorlati foglalkozásokat – szakorvos elnökletével – záróvizsga követte. Az 1940/41-es tanévtől a tanfolyamon való részvételt a *leventeköteles tanulók* részére kötelezővé tették.

A Magyar Ifjúsági Vöröskereszt szervezetének tagjaként rendszeresen részt vettek városi területi és országos (elsősegélynyújtás elmélete és gyakorlata, slőjdmunkák) versenyeken. A tanulók slőjdmunkáiból tanévenként rendeztek kiállításokat. Az iskolában felavatott gróf Klebelsberg Kunó emléktáblája, és a Szent Imre ifjúsági zászló átadásakor (1938. június 6.) tartott kiállításuk városi szinten is nagy elismerést kapott. 1940 és 1944 között az iskola vöröskeresztes köre számos pénz- és anyaggyűjtést (fosztott toll, kukoricaháncs, meleg alsóruha, kesztyű stb.) szervezett a hadba vonult katonák és családjainak megsegítésére. *„Igaz magyar ifjúhoz méltó szívüket megmutatták, amikor a hadbavonult katonák gyermekei számára 200 karácsonyi csomagot készítettek”* – írja a kör elnöke az 1942-ben készült beszámolójában.

A háborút követően az 1946/47-es tanévben *Ifjúsági Vöröskeresztes Csoport* néven újjászervezték az iskolában több évtizede folyó vöröskeresztes mozgalmat. A *dr. Dinnyés Pálné Lugosi Ilona dr.* orvos-tanár vezetésével a kör fő célja továbbra is az eredeti maradt. Munkájukban kiemelkedő szerepet játszott a szociális jelleg, a „pénzügyi és tárgyi segélynyújtás”. Elismerő eredményeket értek el: a *Magyar Nők Demokratikus Szövetségének* városi szervezete által az *Iskolákért*, a *Népi Kollégiumokért* és a *Vakokat Gyámolóító Országos Szövetség* által szervezett akciókban. Az 1947/48-as tanévtől már szakköri formában tartottak elsősegélynyújtó elméleti és gyakorlati foglalkozásokat.

A Vöröskereszt Ifjúkör tanárelnökei voltak: Falvay Géza, Szittya (Schmierer) Félix, Dr. Dinnyés Pálné Lugosi Ilona dr.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI FIÚISKOLA
200. SZ. SZENT LÁSZLÓ CSERKÉSZCSAPATA (1922-1948)*

Az intézet cserkészcsapata 1922 szeptemberében alakult *Monory Kovács Ferenc* római katolikus hittanár vezetésével. Más munkakörben történt áthelyezése miatt még ez évben *Györgyi János* rk. hittanár vette át a csapat vezetését. Az első cserkészraj felavatása – a város többi cserkészeivel együtt –, 1923. február 2-án volt a város főterén. Az ünnepség vendégei voltak: Prohászka Ottokár megyéspüspök, Mátrai Rudolf tankerületi főigazgató, Havranek József polgármester, cserkészkerületi elnök, Lipcsei Lajos helyettes polgármester, Nevelős Lajos kir. tanfelügyelő.

A cserkészsé avatás a csapat és az iskola kiemelt ünnepei közé tartozott. Az avatóbeszédet tartó előadó lelkesítő szavakkal köszöntötte az új cserkészeket, a férfiúvá vált ifjakat. Így például *Paál Sándor* avatótisz 1928. június 10-én tartott iskolai cserkészavató ünnepségen többek között a következőket mondta: „*A cserkészsé avatás elbivatás a legférfiasabb, legkeményebb, eredményeiben legtöbbet ígérő munkára. Éppen ezért cserkészsé, férfivá lenni nem könnyű feladat. Férfivá lenni: jelenti a testi és lelki erők együttes kifejtését. A férfivá tétel tehát jelent munkát, tettekézséget, erős akarást a jóra, kitartást a jóban, a köteleességek pontos és hív teljesítését, az igazság keresését és követését; Jelent kemény gerincet és tántoríthatatlan hűséget; Jelenti a bizalmat az erőben; Jelenti a segítségért való készséget, a lovagiasságot; Jelenti minden nemesnek és jónak a foglalását, együttességét egy nagy erőfeszítésben, melynek célja egy mainál szebb, tökéletesebb új világ megteremtése.*”

Avató beszédét a következő gondolatokkal zárta: „*Köszöntelek benneteket, felavatandó magyar cserkészek. Legyetek résen, mindig csak résen, mint a férfias erőt szimbolizáló ugrásra kész oroszlán, hogy így aztán mindig jó munkát végezhessetek népetek üdvére. Fiúk, fel a fejjel!*”

A cserkészcsapat programja *elméleti és gyakorlati foglalkozásokból* állt. A csapatparancsnok által irányított elméleti órák célja „*az irredenta szellem ébresztése, a szociális kérdések ismertetése, a cserkész 10 parancsolatának megbeszélése*” volt. A *gyakorlati kiképzést* meghívott *hivatásos katonák* vezették az iskola tantesztületének közreműködésével. A tanévzáró ünnepségeken a végzős tanulók cserkész-munkáját jelvénnel (a legkiválóbbakét könyvjutalommal) ismerték el, hogy „*őrzői legyenek annak a tűznek, amelyet szívükbe oltottunk és ápoltunk éveken keresztül a cserkész őrsi órákon*” – írják éves beszámolójukban.

Az új iskola átadását követően megnyílt a cserkészotthon. Ezzel lehetővé vált a rendszeres *őrsi foglalkozások* kulturált körülmények közötti lebonyolítása. A cserkészcsapat az iskola önképzőkörének együttműködésével szervezte az iskolai ünnepségeket, a karácsonyi műsorokat és a tanulók szórakoztatását biztosító (teaestek, színi-előadások, szavaló és prózamondó versenyek stb.) rendezvényeket.

Éves programjaik szerint *őrsi akadályversenyeket, természetjáró túrákat, a nyá-*

ri tanítási szünetekben *csapatáborokat* (Balatonszárszó 1923, Balatonliga 1924, Balaton körüli vándortáborok 1925 és 1942 között minden tanévben és 1947-ben, Fehérváracsurgó 1944) szerveztek. Eredményesen szerepeltek a területi és országos csapat, őrsi és egyéni versenyeken.

Az 1946/47-es tanévben *dr. Szendy József* rk. hitoktató vezetésével újra indult a cserkészmozgalom az iskolában is. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Országos Úttörőszövetség egyesülését követően az iskola cserkészcsapata 1948 júniusában megszűnt.

A 200. Sz. *Szent László Cserkészcsapat parancsnokai voltak: Monory Kovács Ferenc* rk. hitoktató (1922), *Györgyi János* rk. hitoktató (1922-1933), *Sándi János* rk. hitoktató (1933-1942), *Bolyky Nándor* rk. hitoktató (1942-1944), *dr. Szendy József* rk. hitoktató (1945-1948).

A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI FIÚISKOLA IFJÚSÁGI ÉNEKKARA (1925-1945)

Az 1925-ben alakult énekkar fő célkitűzése, hogy „*az énekkultúra megfelelő eszközeivel hozzájáruljon az esztétikai neveléshez*” – olvasható az 1924/25-ös évkönyvben. Kezdetben az *egyszólamú népdalok* elsajátítását, majd azok *kórusfeldolgozását* tűzték célul. „*Egyébként már a népdalok betanítási módjában is érvényesült a karéneklés tömegereje. Nem hanyagoltuk el a nyugati mestereket sem. Palestrina, Menegali, Martini, Praetorius, Neuwach művei álltak rendelkezésünkre, és ezeket nemcsak a tagok, hanem a hallgatóság is a legnagyobb szeretettel és élvezettel fogadta. A fenti nevek mellé oda kell állítanunk a magyarok közül Bartók, Kodály, Halmos, Kerényi, Bárdos neveit.*” – írta *vitéz Somfai László* karvezető az énekkar működésének 15 éves jubileuma alkalmával.

A nagy létszámú (150 fős) énekarnak elsődleges feladata az *iskolai ünnepek műsorainak* biztosítása volt. Emellett kiemelkedően szerepeltek az iskolai énekkarok városi, területi és országos versenyein, az Éneklő Ifjúság nagyszabású bemutatóin. Számos fellépésre kaptak meghívást a helyi intézményektől, vállalatoktól és az egyházaktól. „*A helyi, sőt az iskolai énekkultúrával foglalkozó budapesti sajtóorgánumok is dicséret bangján szólnak énekkarunk munkájáról.*” – olvasható az igazgató éves beszámolóiban.

A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI FIÚISKOLA IFJÚSÁGI SPORTKÖRE (1925-1948)

Az iskola sportköre *134. sz. II. Rákóczi Ferenc Sportkör* néven 1925. január 17-én alakult meg. Jeligeje: *Magyarok vagyunk!* A sportkör tiszteletbeli elnöki címet nyugdíjazásáig (1943) *Baltay János* igazgató töltötte be. A sportkör első tanárelnöke *Paál Sándor* tanár volt. A sportkör közgyűlése minden tanév elején választotta meg

ifjúsági vezetőit: az elnököt, a titkárt és a pénztárost. Alapszabálya kimondta, hogy *„Tagja az iskola minden növendéke azzal a megszorításokkal, hogy a működő tagok csak a III. és IV. osztályos jó előmenetelű tanulói, s az alsóbb osztályokból pedig csakis a legkiválóbbak lehetnek.”* Megalakulásakor három csoportot (később szakosztály): *atlétika, játék, torna* szerveztek. Az 1926/27-es tanévtől ezt bővítve létrehozták az iskola *futball és természetjáró* szakosztályát. E tanévtől részt vettek a városi középiskolák által szervezett futball, atlétikai és tornaversenyeken.

Az intézet új épületének átadásáig a foglalkozásokat a város játszóterein, az Ipariskola tornaudvarán, és tornateremben tartották. Munkájukhoz a városi Alba Regia Sportkör tárgyi támogatást (sportpálya, felszerelések) nyújtott. Továbbá rendelkezésre állt az iskola melletti Vásártér gyepes területe, a városi uszoda, és az iskolával kötött együttműködés révén a MÁV Előre Sportkör pályája. A bővülő tárgyi feltételek biztosítása lehetővé tette a szakosztályok számának bővítését. Az 1932/33-as tanévben *asztalitenisz és röplabda*, majd 1939-től *úszó-szakosztályt* is szerveztek. Baltay János igazgató az iskola 1939/40-es tanévi Értesítőjében a következőket írta: *„A testi nevelés ügye szintén fontos célkitűzésünk. Iskolánk sportköre nem annyira a versenyekre, mint egyes korcsoportokon belül a mindenki számára elérhető minél magasabb színvonal teljesítésére törekszik. Legnagyobb tömegeket a labdarúgás vonzza.”*

A „gyakorló labdarúgó mérkőzéseken” (edzéseken) rendszeres oktatásban részesülnek, s haladásukat más iskolák, sportalakulatok hasonló korosztályú csapataival való mérkőzéseken mutatják be. Az atlétikát kedvelő tanulók pedig leginkább futással, magasugrással, súlydobással foglalkoznak. *„De bármilyen sporttal is foglalkozunk, a munka mindig arra irányul, hogy az átlageredményt lehetőleg a tagok mindegyike elérje, és minden ifjú belássa, hogy a rendszeres gyakorlás nemcsak az eredmények elérése érdekében szükséges, hanem főként az egészség megvédelése és az egészséges test harmonikus fejlesztése miatt.”*

A sportkör szakosztályai tanévenként háziversenyeket szerveztek, rendszeresen részt vettek városi és területi versenyeken, a tanévvégi városi tornabemutatókon. A rendelkezésre álló adatokból arra következtetünk, hogy az eredményeik fokozatosan nőttek. A sportkör működésének költségeit a tanulói és pártolói tagdíj, valamint a helyi vállaltok, intézmények és magánszemélyek adományai biztosították.

A sportkör tanárelnökei voltak: Paál Sándor, Hungler József, Szekeres János.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI
FIÚISKOLA DIÁK KAPTÁR IFJÚSÁGI KÖRE (1940-1944)*

1940 tavaszán alakult meg az iskolában a *831. sz. Diák Kaptár Varga István* tanár vezetésével. Célja a *takarékosságra nevelés* volt. A Székesfehérvári és Fejér Megyei Takarékpénztárban elhelyezett pénz a tanulók által gyűjtött *papír, vas- és színesfém- hulladék* értékesítéséből, *adományokból*, az iskola ifjúsági kö-

re által szervezett és tartott rendezvények bevételeiből származott. A betétállomány éves kamatait a tanulók jutalmazására, segélyekre használták fel. Mód volt arra is, hogy a tanulók szülő, ill. gyám beleegyezésével saját pénzüket is elhelyezték a Takarékpénztárban.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI FIÚISKOLA
LEVENTE CSAPATA (1940-1944)*

Az 1939. évi 2. (ún. Honvédelmi) törvény alapján 1940 szeptemberében alakult meg az iskola levente csapata. Parancsnoka *Szekeres János* tornatanár, parancsnok-helyettese *Sándi János*, majd 1942-től *Bolyky Nándor* rk. hitoktatók voltak. A rajok élén ifjúsági vezetők álltak. A kiképzés az őszi és a téli hónapokban heti 2, majd április hónaptól heti egy óra volt. A nyári tanítási szünet alatt *kötelező katonai gyakorlaton* (elsősegélynyújtó, alaki és lögyakorlatok) vettek részt. A szervezet munkáját a Székesfehérvári Levente Egylet, az iskola cserkész csapata és a tantestület segítette.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI POLGÁRI FIÚISKOLA
AERO KÖRE (1942-1944)*

A *Magyar Aero Szövetség* anyagi és szakmai támogatásával 1942 szeptemberében alakult meg az iskolában az *Aero Kör*. A 30 fős ifjúsági csoport elméleti és gyakorlati foglalkozásait *Gervain Mihály* tanár vezette. Az ifjúsági kör célja: az *aerodinamika alapjainak* megismertetése és az országos, majd a kerületi központ által biztosított anyagokból repülőgép-makettek és modellek készítése volt.

Tevékenysége szorosan kapcsolódott a *honvédelmi* neveléshez. Éves programjának összeállításánál figyelembe vette az iskola cserkészcsapatának és levente egyesületének célkitűzéseit. Munkáját 1943-tól az ekkor alakult Székesfehérvári Kerületi Aero Központ irányította és ellenőrizte. 1944-ig működött.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI
POLGÁRI FIÚISKOLA TANTESTÜLETE (1920-1948)*

Az iskola igazgatói: Dudás József (1920-1921), Baltay János (1921-1943), Zsoldos József (1943-1945), Baranyai Imre (1945-1948).

Az iskola tantestületének (ismert) tagjai: Baltay János, Baranyai Imréné, Bertalan Ibolya, Bohóczky Mária, Borbély György, Czövek Rózsa, Csabai Kálmán, Csörek Róza, Csukás Andor, Demeter Géza, Ehricht Jánosné, Demeter Konrád, dr. Dinnyés Pálné, Dragovics József, Dudás József, Falvay Géza, Fekete Mária, Gáncs János, Gervain Mihály, Goll Dezső, dr. Gróf Béla, Györfy Györgyi, Halapi János, Haraszi Imre, Héjj Ilona, Hints Sándor, dr. Honthy Antal, Horváth Anna, Horváth

József, Hungler József, Húsvéi József, Irányi Dániel, Jakab Margit, Jesztrebényi Gyula, Kamarás Gábor, Kneifel Imre dr., Kovács József, Kovács Piroška, Láng Lajosné, Lehner Éva, Lendvainé Kálmán Etelka, Nevelősné Halász Gizella, Orbán Gyula, Pál Sándor, Pallai Józsefné, Pallay József, Papp Mária, Pentz Elelka, Péter Mihály, Rakáts Lajos, Récsy Etelka, dr. Roxer János, Reschnerné Barta Margit, Róth Mária, Sámody János, Sárdi János, Schleicher Emma, dr. Sinkovits Dániel, Szittya Felix, Solymosi Sándor, Somfay László, Stanitz Sándor, Stern József, Szabó Dezső, Székely Sándor, Szekeres János, dr. Tarkovics János, Vadányi István, Vargha István, Varga Kálmán, Zsoldos Józsefné.

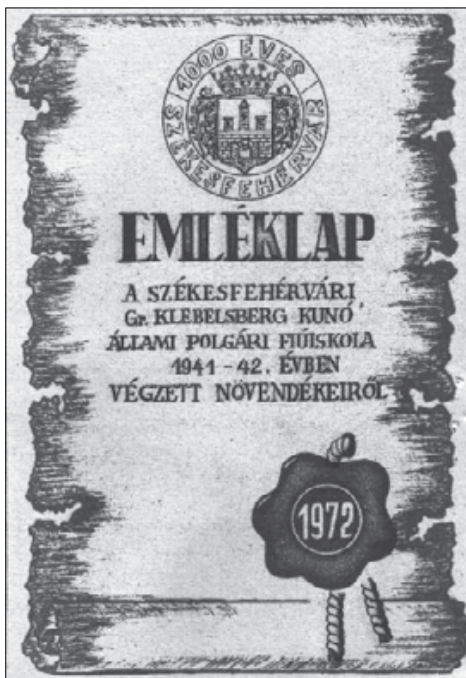
Az iskola ismert hitoktatói: Bátori József izr. hitoktató, Bertalan Ibolya ref. hitoktató, Bolyky Nándor rk. hitoktató, Bóna József ref. hitoktató, Gáncs Aladár ev. hitoktató, Györgyi János rk. hitoktató, Hirscler Pál dr. izr. főrabbi, Husvéth József rk. hitoktató, Mermeister Mór izr. hitoktató, Monory Kovács Ferenc rk. hitoktató, Nagy Tibor ev. hitoktató, Sándi János rk. hitoktató, Steiner Jakab izr. hitoktató, Szendy József dr. rk. hitoktató, Taskovics János dr. rk. hitoktató, Teke Zsigmond ev. hitoktató, Vályi Miklós ref. hitoktató, Weinberger Salamon izr. hitoktató.

*A GRÓF KLEBELSBERG KUNÓ MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI POLGÁRI
FIÚISKOLA TANULÓINAK SZÁMA (1920-1947)*

Tanév	I.	II.	III.	IV.	Összesen	Magán- tanulók	Tanu- lók száma össze- sen
	tanulók száma						
1920/1921	115	21	0	0	136	113	249
1921/1922	145	127	40	0	312	94	406
1922/1923	159	115	106	32	410	231	641
1923/1924	174	128	92	98	492	127	619
1924/1925	167	147	109	88	511	101	612
1925/1926	123	155	106	87	471	87	558
1926/1927	101	117	130	97	445	96	541
1927/1928	75	80	88	117	360	175	535
1928/1929	72	85	76	81	314	199	513
1929/1930	69	82	68	75	294	156	450
1930/1931	120	64	72	65	329	119	448
1931/1932	119	117	63	58	357	113	470
1932/1933	121	107	114	62	404	74	478
1933/1934	157	123	106	107	477	49	526
1934/1935	135	144	110	99	488	32	520
1935/1936	128	146	120	89	503	29	532
1936/1937	141	136	141	107	525	27	552
1937/1938	159	135	123	110	527	34	561

Tanév	I.	II.	III.	IV.	Összesen	Magán- tanulók		Tanu- lók száma össze- sen		
	tanulók száma									
1938/1939	142	152	116	113	523	31		554		
1939/1940	165	126	129	129	517	38		555		
1940/1941	145	136	91	98	470	63		533		
1941/1942	143	144	133	86	509	193		699		
1942/1943	190	137	143	126	596	280		576		
1943/1944*	fiú	94	50	49	46	223	334	176	298	632
	leány	95	0	0	0	95		122		
1944/1945	fiú	30	57	34	34	155	174	49	70	244
	leány	7	12	0	0	19		31		
1945/1946	fiú	0	97	111	78	286	330	64	90	418
	leány	0	29	15	0	44		26		
1946/1947	fiú	0	0	121	116	237	295	55	80	375
	leány	0	0	39	19	58		25		
1947/1948	fiú	0	0	0	111	111	144	27	39	183
	leány	0	0	0	33	33		12		

* Az 1943/1944-es tanévtől az Egyesített Gróf Klebelsberg Kunó Polgári Fiú És Leányiskola tanulói száma.

Az Állami Polgári Fiúiskola 1941-42-es tanévben végzett növendékei
1972-es találkozójára emléklapja

AZ ÁLLAMI POLGÁRI FIÚ- ÉS LEÁNYISKOLA (1943-1944)

A harmincas évek végén a vidékről bejáró polgári iskolai tanulók egyre növekvő száma miatt szükségessé vált a polgári fiúiskola bővítése. A városi vezetés ennek lehetőségét az 1932-ben átadott épület emeletráépítésében jelölte meg. A VKM a javaslatot elutasítva kijelentette, hogy *„csak egy új polgári iskola létesítésének anyagi támogatását vállalja”*. Kikötötte azt is, hogy a létesítendő épület helyéül olyan területet jelöljenek meg, amely *„a vasúti közlekedéssel érkező tanulók által könnyen megközelíthető”*.

Székesfehérvár közgyűlése 1938. augusztus 1-jén tartott ülésén hozott határozatot az új polgári iskola megépítéséről. A testület határozatában kimondta, hogy *„biztosítja az épület kivitelezésének államsegély feletti költségeit, és vállalja az építkezés lebonyolítását”*.

Az állami polgári fiú- és leányiskola 1943-ban létesített új épülete

1941 elején a vasútállomás előtti téren kijelölték az új polgári iskola épületének helyét, és *Szell László* okleveles építészmérnök tervdokumentációja alapján megkezdődtek a kivitelezési munkálatok.

Az 1943 nyarán átadott épületben szeptember 1-jével kezdődött meg az oktatás. Az új intézmény önálló testülettel rendelkezett, azonban igazgatásilag a fiú polgári iskolához tartozott. Az 1943/44-es tanévben az I-IV. osztályaiba 363 nappali és 187 magántanuló járt..

Az iskola épülete 1944-ben bombatalálatot kapott, használhatatlanná vált. Az iskola tanulócsoportjait 1945. szeptember 1-től az Ipariskolában, majd az 1947/48-

as tanév kezdetétől a II. Sz. Állami Általános Fiú Iskola (Marx téri Általános Iskola) földszintjén helyezték el.

Az iskolának az 1945/46-os tanévben II., III. és IV. évfolyamos polgári iskolai leány tanulói voltak. Az 1946. szeptember 1-től a polgári iskola III. és IV. osztályos tanulóit a fiú polgári iskola vette át. Így mint polgári iskola végleg megszűnt.

A Lövölde téri épületet a háború befejezését követően felújították, és 1947 tavaszáig az orosz katonaság céljaira lefoglalták.

Az iskola nevelőtestületének (ismert) tagjai: Badár Jolán, Kiss Gáborné, Kovács Andrásné, Liszi Pálné, Pattantyús Emánuelné, dr. Petrusz Béláné, dr. Tormanits Ödönné és Villányi Márta állami tanítók, *Barbély György* középiskolai tanár, *Horváth Pálné* polgári iskolai tanár, *Kiss Eleménné* óraadó középiskolai tanár.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1868. évi 38. tc. a népiskolai közköztartás tárgyában (C. Polgári iskolák. 67. §.-79.§.)

1918 áprilisában kiadott tanterv a Polgári Iskolák számára.

A 100 éves Teleki Blanka Gimnázium jubileumi évkönyve. Szfv. 1977.

A 125 éves Teleki Blanka Gimnázium jubileumi évkönyve. Szfv. 2001.

A Ferenc József Nőnevelő Intézet Polgári Leányiskolájának Évkönyvei.

A Székesfehérvári Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola, az Állami Polgári Leányiskola és a II. sz. Önálló Állami Általános Iskola évkönyvei A-tól Z-ig.

A Székesfehérvári Polgári Fiúiskola alapításáról szóló 1920. július 17-én kelt 71 227/1920. sz. VKM-rendelet.

A Székesfehérvári Polgári Fiúiskola átvételéről szóló 1932. évi szeptember 3-án kelt 8681/1937. sz. polgármesteri véghatározat.

A Székesfehérvári Polgári Fiúiskola II. osztályának indításáról szóló 1920. október 22-én kelt 128 095/1920/ IV. A. sz. VKM-leirat.

Állami Fiú- és Leány Polgári Iskola beírási naplói. 1943-1948. SzVL

Árpádházi Boldog Margit Községi Leánygimnázium 1874-1948 Évkönyvei.

Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium Évkönyvei A-tól Z-ig.

Az 1927. július 23-án kihirdetett 1927. évi 12. törvény a polgári iskola korszerűsítéséről.

Farkas Gábor (1972): A tőkés viszonyok kialakulásának és fejlődésének néhány kérdése Fejér megyében. In: *Fejér Megyei Történelmi Évkönyv*. 6. Székesfehérvár, 39-66.

Farkas Gábor (1972): Politikai viszonyok Székesfehérváron a két világháború közötti időben. In: *Fejér Megyei Történelmi Évkönyv*. 6. köt. Szfv. 151-164.

Fejér Vármegye és Székesfehérvár Szabad Királyi Város Általános Ismertetője és Címtára az 1931-1932. évre. Szfv., 1932.

Felkai László (1919): *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Akadémia Kiadó. Budapest, 108.

Ferenc József Nőnevelő Intézet Évkönyvei A-tól Z-ig.

Gr. Klebelsberg Kunó Állami Polgári Fiúiskola iratai 1920-1948. SzVL

A POLGÁRI ISKOLAI OKTATÁS SZÉKESFEHÉRVÁRON (1868-1948)

- Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Polgári Fiúiskola iratai, 1920-1948. SzVL.
 Kgy. 280-9168/1920. sz. határozat a Székesfehérvári Polgári Fiúiskola létesítéséről.
 Közgyűlési határozatok 1936. IX. 1. SzVL
 Községi Iskolaszék iratai ABC sorrendben 1942-1947. SzVL
 Lauschmann Gyula (1993, 1994,1995): *Székesfehérvár története*. I. II. III. IV. Szfv.,
Magyar Statisztikai Szemle. 1938. 3. sz. 279-260.
 Nőnevelő Intézet iratai. FML.
 Pukánszky Béla – Németh András (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996
 Simon Gyula (1975): *A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története Székesfehérváron*.
 Budapest.
 Surányi István (2002): *Az alapfokú oktatás Székesfehérváron 2000-ig*. Fejér Megyei Pedagógiai
 Szolgáltató Intézet. Szfv., 37-120.
 Surányi István (2000): *Alapfokú oktatás Székesfehérváron*. Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató
 Intézet, Szfv. 145. (SzVL)
 Surányi István: *Székesfehérvár nevelés- és iskolatörténetének enciklopédiája 1030 – 1948*: A pol-
 gári iskolai oktatás főbb jellemzői és fejlődése Székesfehérváron; Árpád-házi Boldog Margit Községi
 Leánygimnázium 1874-1948; Ferenc József Nőnevelő Intézet Polgári Leányiskolája 1893-1948;
 Klebelsberg Kunó Gróf Magyar Királyi Állami Fiú Polgári Iskola 1920 -1948; Állami Polgári Fiú- És
 Leányiskola 1943-1844; Az általános iskolai oktatás megszervezése Székesfehérváron 1945-1948.
 Székesfehérvári 3. Sz. Állami Általános Iskola 1945-1948. (Marx téri.)
 Székesfehérvári Kgy. 280-9168/1920. sz. határozat a Székesfehérvári Polgári Fiúiskola létesítéséről.
 VKM. 640-05-157/1931. sz. rendelet, VKM. miniszter 4430/1934. sz. elnöki rendelet az iskolaépület tu-
 lajdon jogának átruházásáról.

JEGYZETEK

- ¹ A Székesfehérvári Szent Margit Gimnázium iratai. SZVL.
- ² Részletesebben lásd: Árpád-házi Szent Margit Leánygimnázium Ifjúsági Segélyező Egyesülete.
- ³ Lásd: Árpád-házi Szent Margit Leánygimnázium nappali és magántanulóinak száma 1876-1948.
- ⁴ Részletesen lásd Surányi: Enciklopédia: Polgári iskolai oktatás.
- ⁵ Nőnevelő Intézet iratai. FML.
- ⁶ Részletesebben lásd Surányi: Enciklopédia: A polgári iskolai oktatás főbb hazai jellemzői és fejlődése Székesfehérváron.
- ⁷ Részletesebben lásd Surányi: A Székesfehérvári Ferenc József Nőnevelő Intézet Nőipariskolája 1921-1943.
- ⁸ Nőnevelő Intézet iratai. FML.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Uo.
- ¹² Részletesebben lásd: Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola tanulóinak száma, 1920-1947.

- 13 Részletesebben lásd: Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola ünnepélyes átadása és névfelvétele; Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Polgári Fiúiskola iratai, 1920-1948. SzVL.
- 14 Részletesebben lásd: Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola tanulóinak száma, 1920-1947.
- 15 Részletesebben lásd: Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola névadója emléktáblája és a Szent Imre ifjúsági zászló felavatása..
- 16 Részletesebben lásd: címszavak alatt.
- 17 Részletese lásd: Surányi: Enciklopédia. A Magyar Királyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola 1943-1944; Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Királyi Polgári Fiúiskola iratai, 1920-1948. SzVL.
- 18 Lásd Surányi: Enciklopédia. Árpádházi Boldog Margit Községi Leánygimnázium.

KÖZLEMÉNYEK

A FASISZTA OKTATÁSI REFORM ÉS A VALLÁSOKTATÁS OLASZORSZÁGBAN

KOCSISNÉ FARKAS CLAUDIA

A cikk a fasiszta Olaszországba kalauzolja az olvasót. Giovanni Gentile neve Magyarországon még idegenül cseng. 1923-ban oktatási miniszterként kidolgozott egy reformprogramot, melynek egyik legvitatottabb részlete az alapfokú oktatásban bevezetett vallásoktatás volt, nagy feszültségeket generálva az egyház és az állam között. A cikk célja a Gentile-reform vallásoktatási aspektusának bemutatása és értékelése.

* * *

Az Olaszországban 1923-ban bevezetett, kidolgozójáról Gentile-reformnak elnevezett oktatáspolitikai programcsomagot a kortársak közül sokan forradalminak vélték (*Gentile, 1923*). Giovanni Gentile 1922-ben lett oktatási miniszter, végzettségét tekintve filozófus volt (*Turi, 1995*). A fasiszták között „eltévedt liberálisként” mozgott, majd „ad honorem” csatlakozott a mozgalomhoz, Mussolinit és saját magát is próbálta meggyőzni „megigazulásáról”. A fasiszták nem csodálkoztak a miniszter pálfordulásán, a liberalizmusból a fasizmusba való átmeneten, betudták amolyan „filozófusi szokásnak”, hogy új értelmet adjon a koncepcióknak és a szavaknak a dialektika játékában.

Az 1923-as, nevéhez kapcsolható reformot nem közvetlenül a fasizmus ihlette, sőt, a fasiszta állammal nagyon kevés közös eszméje volt. Összetettség, a tekintélyuralom és elitképzés jelentették fő tengelyét. A reform lényegét maga Gentile az oktatás presztízsének, komolyságának helyreállításában, és az „elit képzésének” ideájában vélte (*Gentile, 1923*). Iskolája anakronisztikus volt a rendszer számára. Amíg „Minerva szentélyében” – a Közoktatásügyi Minisztériumban – ült, ideái és a rendszer igazi természete között lavírozott. Iskolája anakronisztikusnak bizonyult a rendszer számára, mert pedagógiai elvei nem voltak fasisztának nevezhetők. (*Colombo, 2004*)

A fasiszta rezsim a néptől, a tömegektől egyetértést várt el, nem tolerálhatta sokáig a tanítás szabadságát, ami hozzá tartozott a Gentile-reformhoz. A reform hibája-

ként rótták fel, hogy túl nagy teret biztosított a katolikus egyháznak, a rendszer számára pedig nem biztosította a kontrollt.

Az 1923-as reform egyik legvitatottabb részlete az alapfokú oktatásban bevezetett vallásoktatás volt. A reform értelmében a vallásos nevelésnek hűnek kell lennie a katolikus valláshoz. A vallás bevezetése a reform tisztán idealisztikus aspektusaként is értelmezhető, mint a gentiliánus nézetek egyenes következménye. A korszakban sok szempontból restaurációnak tűnt a vallásos reform: Giovanni Gentile az 1859-es Casati-törvényintézkedéseit és kifejezéseit vette elő újra, amikor a tantárgyak közé beemelte a vallásos nevelést (*Morandini*, 2003)

Gentile számára a világiasság nem jelentett semlegességet. Elutasította az állam agnosztikus voltát. A filozófusnak meggyőződése volt, hogy ahová a filozófia nem tud behatolni, oda a vallásnak kell utat találnia. Vallotta, hogy a filozófia nem tud megszületni „belső bölcsesség nélkül”, ezt azonban megteremtheti a vallásos nevelés. A vallásos tanítás tehát előkészítő jellegű volt a filozófiához, amely az embernek „Isten jelenlétének tudatát” adja. Gentile egyenesen azt a paradoxont állította, hogy a vallásoktatás restaurációja az állam világi jellegének igazi próbáját jelenti. Az állam, amely „aktív nemzeti tudat”, most „történelmi tudatot is felvett”, ez Olaszországban szükségszerűen „a katolikus vallási tudatba” torkollott.

A vallást egy nép szellemi megtestesüléseként szemlélő Gentile próbálta védeni magát a klerikalizmus vádjától, és figyelmen kívül hagyta azok ellenvetéseit, akik kétségbe vonták az olaszok mély vallásosságát. Ő valójában nem a katolikus hitet akarta restaurálni, mint inkább megőrizni egy szellemi állapotot és a nemzeti hagyományokat. A vallást nem önmagáért tanították, hanem mint az idealizmus és az egyéni erkölcsiség elsődleges és szükséges formáját. Gentile a vallást az elemi oktatás alapjának, egyben megkoronázásának tartotta (*Negri*, 1996).

A vallásoktatás kötelező volt, kivéve, ha a szülők személyesen akartak gondoskodni erről. A programok az előkészítő szinten csak egyszerű imádságokat írtak elő a kisgyermek számára. Az első három osztályban a keresztény dogmatika alapjaival ismerkedtek, passzusokat olvastak a Szentírásból, leggyakrabban rövid evangéliumi történeteket. A felsőbb osztályokban, a negyediktől kezdve a programok komolyabbá váltak: már magukban foglalták az erkölcsi példázatokat is, a katolikus dogmatikát, a tízparancsolatot. A diákoknak meg kellett ismerkedniük a vallásos élet princípiumaival, a vallásos rituálékkal. Az ötödik osztály anyaga címekben: a vallás szükségessége; hitbéli kötelességek; Hiszekegy; az apostolok szimbólumainak elmagyarázása; az Ótestamentum történetei; Jézus és a kisgyermek története; az eltévedt bárány; Jézus, aki feltámasztja a holtat; Jézus Jeruzsálemben; a Passió; Jézus halála és feltámadása; a korai kereszténység évszázadai, s végül nagy olasz szentek élete, például Assisi Szent Ferenc, Sienai Szent Katalin, Filippo Neri, Don Bosco. Figyelmet érdemel, hogy az olasz irodalom nagyjainak vallásos tárgyú művei is szerepet kaptak a vallásoktatásban, például Manzoniól az *Inni sacri*.

A tanítás nem sok időt vett igénybe: heti egy óra volt az előkészítő kurzuson, más-

fél óra első és második osztályban, két óra a harmadik osztálytól kezdve. De a tanítást nemcsak ezzel lehetett körülírni. A katolikus egyház hőseiről is tanultak a gyerekek, sőt, a szabadidős tevékenységek programjaiba is „belecsempészték” a vallásos nézeteket. A reformnak ez az aspektusa furcsa volt. Gentile azonban eltökélte: a vallásos oktatás bevezetése ne egyszerűen katekizmus legyen, hanem morális megújulás, tapadjon meg a lelkekben, hatoljon a lelkek mélyére, oktasson. Ne a dogmák révén keltse fel az érdeklődést, a szellemet, hanem a költészet révén, amit az Evangéliumok rejtenek, de ezt meglelhetik a gyerekek Manzoni vallásos tárgyú műveiben is.

Az egyház részéről felháborodást váltott ki, hogy ezt a tanítást nem egyházi emberekre bízta Gentile, hanem laikusokra (*Gaudio*, 1995). A feladatuk a „lélekformálás” volt. Az idealisták – persze joggal –, a vallástanárok felkészültsége miatt aggódtak. Végül az egyházi hatóságok javaslati joggal élhettek a vallásoktatók személyére vonatkozóan, ellenőrizhették munkájukat, véleményezhették a használatban lévő kézikönyveket is. Ellentmondásos, de az állam nem akart vallástanárokat képezni, nem akartak költeni erre, bár nagyon aggódtak a műveltségük miatt.

A baloldali politikai csoportok a laikus iskola védelmében álltak ki. Ők nem fogadták el azt az árnyalatnyi különbséget, valójában „belemagyarázást”, amely lehetővé tette Gentilének, hogy a vallásoktatás bevezetésével egyidejűleg tagadja az iskola vallásosságát. Arról beszéltek, hogy Gentile ötlete valójában a gondolati és lelkiismereti szabadság megsértését jelenti, egyben visszatérést az egyház évszázados, középkortól meglévő szorításába. Sok tanító azonban elfogadta a vallásoktatást. Kevesen voltak, akik élesen elutasították, de a tanárok nagy része tartott attól is, hogy a vallásoktatás végül degradálja a katekizmust és dogmatikussá válik. A liberális baloldal is harcolt a reform ellen, attól féltek, hogy az iskola vallásos iskolává válik. Felvetődött, hogy ez az Olaszországban élő vallási kisebbségek jogainak megsértését is magával hozhatja. A szocialisták kritikája részben ebbe az irányba ment. Az intolerancia jegyét látták ebben, amely éppen belép és beépül az iskola világába. A szocialisták elutasították azt a gentiliánus tézist, miszerint egy tisztán világi iskola lélek nélküli lenne. Szerintük ahhoz, hogy az iskola nevelési erővel bírjon, igazi nevelési környezetet jelentsen, nem szükséges, hogy vallásos legyen. Ezt a tudomány és az emberi szolidaritás ereje is elérheti. Attól tartottak, hogy az iskola végül a nacionalista és vallásos infantuáció tűzfészkévé válik.

Az 1923-as reformmal szimpatizálók szívesen vették, amikor Gentile visszahelyezte a vallásoktatást az elemi iskolába. Benedetto Croce is támogatta a gentiliánus kezdeményezést és vállalta az „apaságot”. Croce azt hitte, hogy eközben semmilyen erőszakot nem kell alkalmazni a tanárookra, sem a diákokra. Mindezt Ernesto Codignola is támogatta, elutasította a vallási szempontból semleges iskolát. Szerinte a tanítónak nem dogmákat kell tanítania, mert feladata abban áll, hogy a gyerekekkel elfogadtassa a keresztény vallást. Ezt látta a legmegfelelőbb útnak ahhoz, hogy a gyerekeknek erkölcsi értékeket adjanak és egyetemes társadalmi értékekre neveljék

őket. Ugo Spirito és Vito Fazio Allmayer is ezen a véleményen volt. Ez utóbbi egyenesen azt állította, hogy a művészet és a vallás együtt képesek helyreállítani az iskolát (Citi, 2004).

A katolikus közvélemény Gentilet mindig egyházellenesnek állította be. Amint a program napvilágra került, a katolikus sajtó kinyilvánította ellenszenvét: a „vallást egy népnek” koncepciót nem fogadták el, mert „Istenből a társadalmi rend felvigyázóját csinált” (Gaudio, 1995. 44-56.o). Alapelv volt, hogy nem lehet katolikus doktrína és vallásoktatás az egyházon kívül. De a vallási hatóságokat leginkább az nyugtalanította, hogy a vallásoktatást laikusok fogják végezni: remélték, hogy az egyházat kontrollhatalomként kezelik és ellenőrzési jogkörrel rendelkeznek majd felettük. Az Osservatore Romano szerint az olasz állam katolikus tervei annyit érnek, mint halottnak a csók.

A jezsuiták éles kritikája nagyon találó volt: a fasiszmból és a kereszténységből kreált általános deizmus, légből kapott elvont vallásosság igaz hit és erkölcsiség nélkül.

A vallásos oktatás igazi kezdet is lehetett volna az egyház számára, de a körülmények ezt megakadályozták. A reform által kínált vallási restauráció pozitívumait feledtette a reformerek politikai és filozófiai érvkészlete és indítékai.

A vallásoktatás bevezetése politikai jellegű lépés volt. Szándéka szerint be akarta fogni a katolikusok szemét, és legyőzni a fasiszmissal szembeni ellenállásukat. Nehezen lehetett azonban hova tenni a vallásoktatás bevezetését egy olyan iskolába, ahol Istenen és Jézuson kívül mindenről beszéltek. Így szemlélve, a reform elveszítette minden vallásos értelmét, és nagy feszültségeket generált az egyház és az állam között. Valójában a katolicizmus csak eszköz volt a fasiszták kezében: segítségével akartak „olasz állampolgárokat” nevelni, megteremteni a faj homogenitását, egyesíteni akarták az olaszokat őseikkel, vagyis a népnek a katolicizmus révén kívántak erősebb összetartozási érzést adni (Gaudio, 1995).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Burza, Viviana (1999): *Pedagogia, formazione e scuola. Un rapporto possibile*. Armando Editore, Roma.
- Citi, Dianora (2004): *Giovanni Gentile, filosofo italiano*. Rubbettino Editore srl, Catanzaro.
- Colombo, Katia (2004): *La pedagogia filosofica di Giovanni Gentile*. Franco Angeli, Milano.
- Di Riella Galati, Amadeo (2009): *Alcuni uomini politici del mio tempo*. BiblioBazaar, LLC.
- Gaudio, Angelo (1995): *Scuola, Chiesa e fascismo. La scuola cattolica in Italia durante il fascismo (1922-1943)*. Editrice La Scuola, Brescia.
- Gentile, Giovanni (1923): *La riforma dell' educazione. Discorsi ai maestri di Trieste*. Gius. Laterza e Figli, Bari.
- Gentile, Giovanni (1908): *Scuola e filosofia: concetti fondamentali e saggi di padagogia sulla scuola media*. Sandron Editore, Milano-Palermo-Napoli.
- Morandini, Maria Cristina (2003): *Scuola e nazione: maestri e istruzione popolare nella costruzione dello Stato unitario (1848-1861)*. Vita e Pensiero, Milano.
- Natali, Giulio: (1960): *Ricordi e profili di maestri e amici*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma.
- Negri, Alessandro (1996): *Giovanni Gentile educatore*. Armando, Roma.
- Turi, Gabriele (1995): *Giovanni Gentile: una biografia*. Giunti Editore, Firenze.

KÉT BARANYAI KÁNTORTANÍTÓ EMLÉKEI

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA

*„Az emlékezet néha mindent megőriz, szolgálatkész, engedelmes;
máskor zavaros és gyöngé, ismét máskor zsarnoki és ellenőrizhetetlen!
Kétségtelen, hogy az ember minden tekintetben valóságos csoda;
de az a képessége, amellyel emlékezik és felejt,
különösen rejtélyesnek látszik.”*

(Jane Austin)¹

Görcsöny és Siklósbodony két egymástól nem messze fekvő település Baranya megyében, Péctől 20-30 kilométer távolságra. Kántortanítóik, Koleszárits, a név-magyarosítás után Kerekes Géza (1899-1966) és Megyesi János (1913-?) nagyjából egy évtizednyi eltéréssel kezdtek dolgozni a településeken, és mindketten e közösségek krónikásaivá váltak, igaz, egymástól eltérő módon. Kerekes Géza „Aranykönyve” visszatekint a görcsönyi iskola évszázadokra visszanyúló történetére is, de a tényleges események rögzítése 1924-ben kezdődik, míg Megyesi visszaemlékezése 1937-től eleveníti fel a község és az ott lakók életének eseményeit. Írásaik a hasonlóságok mellett sokban különböznek egymástól. Ez a különbség a két tanító egymástól igen eltérő temperamentumából, érdeklődéséből adódik, és természetesen abból, hogy Megyesi majdnem tizenöt évvel fiatalabb görcsönyi kollégájánál, azonban egy esetben nagyfokú hasonlóságot fedezhetünk fel, mikor is a két egymástól körülbelül tíz kilométer távolságra lévő községek iskoláiról írnak. E tanulmány ennek a hihetetlenül gazdag forrásnak csak egy kis részét kívánja bemutatni, és arra tesz kísérletet, hogy ez által arra a különlegességére hívja fel a figyelmet, hogyan jelenik meg a már elsárgult lapokon a két kántortanító személyes, és a falu, az ott élő lakosság közösségi emlékezete. Érdekes megfigyelni, hogy mit tartottak érdemesnek arra, hogy megőrizzék az emlékezet számára, hogyan szelektált Kerekes a lejegyzendő események, és Megyesi saját emlékei között. A forrásoknak ezzel a fajtájával (napló, visszaemlékezés, évkönyv) azonban vigyázni kell a kutatónak, hiszen olyan emberi tulajdonság befolyásolja őket, mint az emlékezet. Számolnia kell azzal, hogy az emberi emlékezet nem mindig objektív, és minden leírt emléket befolyásolnak a személyes tapasztalatok, az események résztvevőinek viszonyai, az emlékező és az általa képviselt társadalmi réteg, valamint a korszak gondolkodásmódja. Ennek ellenére ezek a források meghatározóvá váltak a történeti kutatásokban, mert a huszadik század történetének alaposabb megismeréséhez nyújtanak segítséget a korszakkal foglalkozók számára.

A naplók, emlékiratok vagy memoárok, ebben a két esetben pedig egy krónika-szerű falutörténet, és egy, a nyugdíjas években íródott visszaemlékezés, melyben az írók életének legfontosabb eseményei ugyanúgy helyet kapnak, mint annak a közönségnek a mindennapjai, ahol éltek és dolgoztak, nagyon speciális forrásai a történettudománynak. Az a tulajdonságuk, amely nem csak a történész, hanem egy laikus számára is talán a legvonzóbb, hogy egy olyan ember szemszögéből láthatjuk a korszak eseményeit, a benne élő emberek mindennapjait, a társadalmi viszonyrendszert stb., aki abban a korban élt, és így az ország vagy akár a világtörténelem eseményeit a „saját bőrén” tapasztalta meg. Ebből adódik, hogy a forrásoknak ez a nagyon is szubjektív jellege az, amivel a legjobban vigyázni kell a kutatóknak. Már az ókorban felhívta erre a figyelmet Thuküdidész, amikor ezt írta: „... a szemtanúk még ugyanazokat az eseményeket sem egyforma, hanem vagy az egyik, vagy a másik félhez fűződő érzelmeik szerint adták elő, illetve úgy, ahogy emlékeztek rájuk.” (Thuküdidész, 1999. 32.o.) Joggal mondhatjuk tehát Georges Dubyvel együtt, hogy mivel „egy esemény mindig csak a róla adott beszámoló révén létezik” (Duby, 2000. 110.o.), ezért egyetlen forrást sem kezelhetünk úgy, mintha egy valóban teljesen hiteles leírása lenne annak az eseménynek, amiről szól. A történészek nagy felelőssége van abban, hogy milyen módon nyúl az adott forráshoz, mit keres a szövegben, és ezáltal milyen jelentőséget tulajdonít a forrás által közvetített eseménynek.²

De miért olyan fontosak ezek a források? Miért van az, hogy a történészek annak ellenére, hogy tudják, milyen kockázatokat rejtenek, téves információkat tartalmazhatnak ezek az írások, mégis alapvető, a különböző korok mindennapjait kutatók számára, s nélkülözhetetlen forrásoknak tekintik őket. Ennek oka az, hogy minden egyes korra vonatkozóan elmondhatjuk, a személyes írások olyan információkat nyújtanak, amelyek hiánypótlóak abból a szempontból, hogy általuk az emberek életébe nyerhetünk bepillantást. Így sokszor hiányzó adatokat pótolhatunk velük, jobban megismerhetjük azokat a körülményeket, amelyek között éltek. Azonban ezek a források nagyon szubjektív nézőpontból íródtak, és a visszaemlékezőt, a napló íróját befolyásolja az is, hogy az adott kor társadalmi rendszerében hol helyezkedett el, milyen pozíciót töltött be, melyik korosztályhoz tartozott, és ezáltal milyen gondolkodásmód határozta meg életvitelét.

Ezek a források egyetlen emberi tulajdonságon alapulnak, ez az emlékezetünk, amely életünk minden egyes pillanatában segít minket. Azonban nem szabad megelégednünk arról, amit az amerikai író, Barbara Kingsolver így fogalmazott meg: „az emlékezés rokona az igazságnak, de nem ikertestvére”.³ E találó megfogalmazás ugyanis pontosan rávilágít az emberi emlékezetnek arra a tulajdonságára, amely az eseményeket akár teljesen is meg tudja változtatni, hiszen sokszor mondjuk, az emlékek mindent megszépítenek, bár nagyon is jól tudjuk, hogy emlékeink ellenére nem minden volt szép és jó abból, ami életünk során velünk történt. Az emlékezet az elme azon képessége, hogy meg tudja őrizni és fel tudja idézni elmúlt

események emléknymait, ezzel újra megélheti az elmúlt események tapasztalatait (MNL, 1998. 295. o.).

Az önéletrajz, olvashatjuk Pataki Ferenc írásában, nem rögzített, zárt, hanem nyitott, attól függ, hogy milyen az én, a szerkesztő aktuális állapota, és ennek megfelelően változik, alakul ki végleges formája (Pataki, 1997. 344.o.). Ebben a közleményben két tanító és közösségük élete áll a középpontban, de mindketten más korszakban, két eltérő rendszerben írtak, ebből adódóan is érdekesek, sőt fontosak a kor kutatói számára.

* * *

A fiatal Kerekes, mint épp a tanulmányait befejezett tanító, katonaként szolgált az első világháborúban, míg Megyesi gyermekként élte át az első világegés eseményeit, aztán az 1920-as, 1930-as években nem messze egymástól kezdtek tanítani a Horthy-rendszerben. Katolikus népiskolák kántortanítói voltak, és a képzőben megalapozott katolikus-keresztény ideológiát követve tanították a két település gyermekeit, azonban a második világháborút követően egy teljesen más, szovjet-kommunista ideológián alapuló politikai erő ragadta magához a hatalmat. A kommunista párt nagyon fontos szerepet szánt Magyarországon a tanítóknak, mivel a kommunista társadalom új pedagógiát is követelt. Ennek ellenére nem tudtak azonnal szakítani a régi rendszerrel, a pedagógia 1945 után is alapvetően a régi szakemberek tudásán és munkásságán alapult (Golnhofer, 2006. 541.o.). Az oktatás intézményeinek strukturális átalakításával egy időben folyt a tartalmi átalakítás is a „demokratikus szellemű világnézeti áthangolás” jegyében (Romsics, 2003. 324.o.). Görcsönyben és Siklósbodonyban szintén a régi kántortanítók maradtak az iskolák vezetői, azonban át kellett venniük a szocialista pedagógia nevelési módszereit. (Romsics, 2003. 326.o.). Golnhofer Erzsébet egyik tanulmányában olvashatjuk, milyen hatalmas identitásválságot hozott létre a pedagógusok között ez a fajta értékrombolás, amelynek a hatása ma még nem teljesen ismert, hiszen nagyon kevés tanító vált igazi marxistává, voltak szövetségeseik, elutasítók, ellenőrzöttek és olyanok is, akiket egyetlen kategóriába sem sorolhatunk be teljesen tisztán (Golnhofer, 2006. 543.o.). Ebben a kutatásban lehetnek nagy segítségére a történészeknek a ma még sokszor padlásokon, vagy fiókok, szekrények mélyén lapuló naplók, visszaemlékezések.

KEREKES GÉZA ÉS A GÖRCSONYI ISKOLA

Görcsöny község kántortanítójává 1924. december 28-án választotta meg az iskolaszék Koleszárits Gézát (1899-1966), aki az átai iskolaigazgató, Koleszárits Mátyás gyermekeként négy fiútestvéréhez hasonlóan a pécsi püspöki tanítóképzőben szerzte meg kántortanítói oklevelét 1918-ban (Kerekesné, 2009. 6.o.). Az első világhá-

borúban katonaként szolgált, majd onnan visszatérve pályázta meg a görcsönyi tanítói állást. Kerekes ekkor kezdte írni egy füzetbe, melyet ő „Aranykönyv”-nek nevezett el, a község történetét és próbálta teljes pontossággal visszaadni a faluban történt eseményeket. Célját, amivel nekiállt e történet megírásának, nem ismerjük. Nem tudjuk, kinek íródott, miért kezdte el írni, miért lett önként a falu krónikása, hiszen családján kívül senki nem tudott arról, hogy a két világháború közötti és a második világháború utáni egy évtized eseményeit az iskolaigazgató részletesen feljegyezte.

Az Aranykönyv, melynek alcíme Görcsöny község története 1928-1950, négy részből áll. Első része a Canonica Visitatiók alapján a görcsönyi iskola történetét és tanítóit mutatja be 1721 és 1924 között. 1924-től, amikor Koleszárits/Kerekes Géza⁴ lett a kántortanító, kezdődik a második része, amely már pontosabb leírás, de még nem napra pontosan jegyzi fel a falu eseményeit. 1931 és 1950 között íródott az Aranykönyv harmadik szakasza, amelyben a görcsönyiek mindennapjait a legnagyobb részletességgel örökítette meg, és az évek is jól láthatóan elkülönülnek egymástól. Ez a három egység abban hasonlít egymásra, hogy a tanító végig kívülállóként, egyes szám harmadik személyben örökítette meg a község történetét, és csak néha találkozhatunk személyes hangvételű bejegyzéssel. *„Január 16-17. Levente egyesület által rendezett műkedvelő előadás – írja például az 1935-ös évben Kerekes. Színre került Gárdonyi Gézától A bor című három felvonásos falusi vígjáték, rendezte Kerekes Géza tanító. Szerepeltek: Sasvári Géza levente segédoktató, Rüill Lajos, Bernhardt Lajos, Mikó Lajos, Csike József, Ferencz József, Márton Lajos, Bodai József, Garé Anna, Tóth Ilona, Marton Mária, Szabó Mária, Pety Antal, Lankovics Anna, Vas Anna, Garé Nándor, Kelemen Antal, Gombocz István és Ferenc. A zenét a pécsi cigányzenekar szolgáltatta. Bruttó bevétel 97.80 P.”* (Aranykönyv, 1935)

Ez az esemény jellegzetes momentuma volt a falu életének, de a tanító a saját családjában történt eseményekről is így írt. Példaként álljon itt egy feljegyzés az 1931-es évből: *„Május 22. Koleszárits Géza kántortanító gyermeke „sarlach”-ban betegedett le, miért is a nevezett tanító nyolc napra úgy az iskolából, valamint az istentiszteletek ténykedései alól eltiltatott. Az iskolában Koós Olga tanítónő, a templomban Szilvási István ócsárdi kántortanító végezte a helyettesítést. Légrádi Ilona III. osztályos tanuló vörhenyben megbetegedvén az iskola nyolc napra hatóságilag lezárattott.”* (Aranykönyv, 1931) A „sarlach”, vagyis a skarlát abban az időben nagyon veszélyes betegségnek számított, de a teljes objektivitástól, az események teljesen tárgyilagos leírásától még saját gyermeke súlyos betegsége sem tudta eltántorítani Kerekest, de azt már nem tudjuk meg, mennyi idő alatt gyógyult meg a fia, akiről ha csak ezt a részt néznénk, azt sem tudnánk meg, hogy fiúgyermek volt. Az utolsó rész a többtől teljesen különbözik, mivel több évnyi kihagyás után, 1959-ben kezdte el írni, már nyugdíjas éveiben, és 1965-ig saját életének eseményeit az eddigiektől eltérően egyes szám első személyben, és a lehető legszemélyesebben örökítette meg. Kutatásunk szempontjából a második és a harmadik rész a leg-

érdekesebb, mert ezekben találjuk azokat a feljegyzéseket, amelyek az oktatásügyre vonatkoznak, és általuk a falu, valamint az iskola életében bekövetkező változásokat követhetjük az 1920-as évektől 1950-ig. „Könyve”, ez az elsárgult füzet egy krónika, amely Pataki Ferenc meghatározásában egy nagyrészt külső vonatkoztatási keretekkel rendelkező eseménytörténet (Pataki, 1997. 370.o.).

Az Aranykönyvben nem találkozhatunk az emlékiratot író férfi, Kerekes Géza állandóan változó, élete során folyamatosan alakuló énjével. Kerekes egy olyan naplót, évkönyvet akart utódaira hagyni, amelyben teljesen objektíven, nagyon pontos, precíz bejegyzésekkel ellátva, és a könyv nagy részében az iskola történetét a középpontba állítva tett kísérletet Görcsöny község történetének feljegyzésére. Írása inkább sorolható a krónikák közé, mint az önéletrajzokhoz, de megtaláljuk benne az író magánéletében bekövetkező változásokat, és követhetjük szakmai, tanítói munkásságát is. Az Aranykönyv ezáltal azonban nem csak egyetlen személy emlékeit őrzi, hanem egy falu életének mindennapjait beszéli el, így a közösség számára is ugyanolyan fontosságú lett volna a saját múltjuk megtartása és megismertetése miatt. Ez utóbbi azonban a mai napig nem történt meg, hiszen az emberek azon kis csoportja, amelynek élete e könyv lapjairól szól hozzánk, nem ismerte ezt az írást, pedig számukra a közös identitás, a „görcsönyiség” tudatát alapozhatta volna meg.

MEGYESI JÁNOS, A SIKLÓSBODONYI TANÍTÓ

Harminchét éven át volt Megyesi János (1913-?) a kis dél-baranyai település, Siklósbodony iskolájának tanítója, amely nagyjából tíz kilométer távolságra van Görcsöntől. Megyesi már idős korában, az 1990-es években jegyezte le emlékeit, s lett, amikor nyugdíjba vonulása után elhagyta a települést és Görcsönybe költözött, Siklósbodony 1937 és 1974 közötti történetének krónikásává és egyben a falu mindennapjainak, hagyományainak hű megörökítőjévé.

Tanulmányait 1933-ban fejezte be a jászberényi Magyar Királyi Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézetben. Azonban nem tudott tanítóként dolgozni, hanem a harkányi jegyzőségen kapott állást, amelyről így írt: „*Nebéz idők jártak a fiatalokra. A nagy gazdasági válság (1929-33) évei voltak ezek. Akinek nem volt protekciója, összeköttetése, előkelő rokona, nemigen juthatott állásboz, munkáboz. Én sem. Beküldtem kérvényemet a minisztériumba, de soha nem kaptam választ. Ráadásul csak 1935. augusztus 31-én tértem át az evangélikusról a római katolikus hitre. Ismerve családukat, a harkányi jegyző ínségmunkára alkalmazott a körjegyzőségen.*” (Megyesi, 2008. 8-9.o.) 1937 nyarán Siklósbodony község új kántortanítót keresett, amit Megyesi János is megpályázott, és szeptembertől elfoglalta a tanítói állást, amelyről valószínűleg maga sem gondolta, hogy egy egész életre fog szólni.

A második világháború eseményeit katonaként élte át, és ebből az időszakból töle is egy ugyanolyan részletességű naplót kapunk, mint Kerekes falutörténete, mi-

vel ekkor ő is napra pontosan rögzítette a vele történt eseményeket. Naplója a keleti határon szolgálatot teljesítő és vasutat építő katonák, majd a hadifoglyok életének hű krónikája. E rész kivételével azonban egy olyan visszaemlékezést kapunk, amelyben megtaláljuk a tanítónak az időben állandóan változó személyiségét, amelyre ő magyarázatot is ad, miért és hogyan lett annyi tanító Magyarországon az 1945 utáni szovjet rendszer „katonája”.

Megyesi írásából talán jobban megérthető a kutatók számára is, miért alakult, formálódott így egy-egy tanító világnézete, gondolkodásmódja. Emlékiratai lapjain sokszor szól ki olvasójához és kérdezi, vajon érti-e, amit ő elmond, vajon ilyennek gondolta-e az akkori életet, esetleg mit tett volna az ő helyében.

Visszaemlékezése teljesen különbözik Kerekes falukrónikájától. Ez abból is adódik, hogy míg Kerekes az eseményekkel egy időben, teljes tárgyilagossággal rögzítette a településen történt eseményeket, addig Megyesi nyugdíjas éveiben, már a rendszerváltás után írta le a faluhoz és annak lakóihoz kötődő emlékeit, amelyek így nagyon személyes hangvételűek, és egyáltalán nem követik a kronológiai rendet. Megyesi emlékeiből kisebb csoportokat alkotott az alapján, hogy például az iskolához, a falusi gazdák munkáihoz, az aratáshoz, a szürethez, a selyemhernyó-tenyésztéshez kapcsolódnak. A falu hagyományait egy másik csokorba szedte, így örökítette meg a nagy siklósbodonyi búcsúkat, milyen népcsoportok éltek a községben, és milyen szokásaik voltak. Megyesi nem egy objektív, mindent aprólékosan rögzítő falutörténetet írt, hanem összegyűjtötte minden emlékét, ami ehhez a faluhoz és a korszakhoz kötődött, hogy saját maga és családja, unokái számára megörökítse életét, és mindazokat az eseményeket, amelyeket fontosnak tartott. A most élő fiataloknak meg akarta magyarázni, hogy „milyen világ is volt akkor”, amikor ő fiatal tanítóként egy ismeretlen közösség tagjává vált, s milyen volt az élet a huszadik században egy dél-magyarországi kis faluban.

NÉHÁNY ÉRDEKES EMLÉK – „A TANÍTÓK SZÍNHÁZA”

A falusi tanítók az 1920-30-as években az oktatás mellett egy másik feladatot is elláttak. Ők gondoskodtak a falvak kulturális életéről. Különböző programokat szerveztek, kisebb színi előadásokat rendeztek, de az akkor oly kedvelt operettek is felkerültek a repertoárra a község lakosainak szereplésével. Kerekes Aranykönyvében és Megyesi emlékirataiban is olvashatunk ezekről a színi előadásokról.

Megyesi írásában ritkábban találkozhatunk színdarabokkal, mint amennyiről a görcsönyi tanító évkönyvében olvashatunk, de ennek okát is megtaláljuk a sorok közt. Megyesi még csak két éve végzett a tanítóképzőben, amikor volt tanítója megkérte, segítsen neki betanítani egy színdarabot falujukban, Drávaszabolcson. A próbák alkalmat adtak a fiataloknak az ismerkedésre, s egy-egy szerep megszerzése presztízst jelentett a falusiak körében. *„Nehéz volt a szereplőket megválasztani – írja az idős tanító –, a sokféle kívánságnak eleget tenni. Végül összejött min-*

den. Az előadás jól sikerült. Annyira jól, hogy az egyik lánykának még azon a nyáron kislánya született. A tettes is megvolt, illetve meglett, de házasság nem lett, így lakodalom sem...” (Megyesi, 2008. 8.o.). Siklósbodonyban, ahol már nem kiegészítő, hanem az iskola vezetője, nem kockáztatja meg, hogy ilyen „végeredménye” legyen a színi előadást megelőző próbáknak, ezért először a gyerekekkel adott elő egy karácsonyi színdarabot, meglepve ezzel szüleit. „Nagy volt a készülődés... Hetekkel előbb kis mesejátékokkal, angyali történetekkel készültünk a gyerekekkel. Székeket, mosódeszkákat hordtunk össze, színpadot varázsoltunk a terembe, mely zsúfolásig megtelt. Fuldoklott a petróleumlámpa! Örültek a szülők a kis ördögöknek.” (Megyesi, 2008. 28.o.). Az 1950-es években a politikai rendszer már nem preferálta a vallásos színdarabok játszását, és mivel ő amúgy is vonzódott mindenféle technikai újításhoz, moziüzemeltetői képesítést szerzett, és megindult a filmvetítés a környék első mozijában, ahol ezután minden vasárnap este vetítést tartott.

Kerekes Géza másképp állt a színi előadások rendezéséhez. Nagyon kedvelte ezt, és a Görcsönyben előadott színdarabok száma is erről tanúskodik. 1925 karácsonya és 1950 áprilisa között 124 alkalommal 135 előadásról olvashatunk az Aranykönyvben, melyből kiderül, hogy volt olyan nap, amikor több előadásra is sor került. A legtöbb színdarab szerzőjét nem ismerjük, egyszerű népszínművek voltak. Mindössze nyolc színdarab szerzője ismert: Csepreghy Ferenc: Piros bugyelláris (1931), Szigeti József: A vén bakancsos és fia a huszár (1932), Fodor László: Érettségi (1935), Herczeg Ferenc: A Gyurkovics-lányok (1936) című darabja mellett színre került Mikszáth Kálmántól A Noszty-fiú esete Tóth Marival (1938), Csiky Gergely: Nagymama (1935) és Gárdonyi Géza: A bor (1935, 1945, 1946), valamint Ida regénye (1937) című műve.⁵ Kerekes Géza írásában nagyon pontosan feljegyezte a szereplők listáját, a bevételt és a kiadást. A tanító a falu fiataljait gyűjtötte össze rendezőként a színdarabok előadásához, sokszor megmozgatva az egész falut, de Megyesihez hasonló problémáiról sosem írt, bár valószínűleg ugyanúgy előfordultak Görcsönyben is.

ÖSSZEZÉS

Naplók, évkönyvek, visszaemlékezések. Megannyi szekrények mélyén rejtőző írás, amelyek egy ember és egy korszak gondolkodásmódját, mindennapjaikat őrzik. Ezek az írások különleges részei azoknak, amelyeket a falusi kántortanítók írtak. Ezekben nem csak az ő életük jelenik meg, hanem egy egész falu élete, és annak az oktatási rendszernek a működése, amikor ők éltek és generációk egész sorát tanították. A naplók sárgult lapjairól nem csak történészek tudják az adott korszakot jobban megismerni, a mindennapok történetét feltárni, hanem az akkor éltek unokái, dédunokái jobban meg tudják ismerni és érteni őseiknek azt az életét, amelyet ők alakítottak ki Magyarország déli részén a két baranyai kis faluban. Az embereknek

szükségük van elődeik emlékeire, mert ebből alakul ki egy közösség kollektív emlékezete és identitása, amelyet leszármazottainak tovább adhat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Austin, Jane (2001): *A mansfieldi kastély*. Magyar Könyvklub, Budapest, 250-251.

Duby, Georges (2000): *Folytonos történelem*. Napvilág, Bp.

Golnhofer, Erzsébet (2006): *Rendszerváltások és egyéni élettörténetek*. Educatio, 2006. 3. sz. 539-552.

Kerekes Géza: *Aranykönyv. Görcsöny község története 1928-1950*. Kézirat. A tanulmány szerzőjének tulajdonában.

Kerekesné Váron Irén (2009): *Egyenes úton hazafelé. Családtörténet*. Kézirat. A tanulmány szerzőjének tulajdonában.

Magyar Nagylexikon (MNL) VII. Ed-Fe. Budapest, 1998. 295-296.

Megyesi János (2008): *Éjjelente emlékezem...* Görcsönyért Közalapítvány.

Megyesi János kéziratban és hangfelvételen lévő visszaemlékezései a tanulmány szerzőjének tulajdonában.

Pataki Ferenc (1997): Az önéletírás „dramaturgiája”: Az élettörténeti forgatókönyvek. Előzetes áttekintés. *Pszichológia*, 1997. 4. sz. 339-389.

Romsics, Ignác (2003): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.

Thuküdidész (1999): *A Peloponnészoszi háború*. Budapest.

JEGYZETEK

- ¹ Austin, Jane (2001): *A mansfieldi kastély*. Ford. Rév Ádám. Magyar könyvklub, Budapest, 250-251.
- ² Ezzel a területtel sokan foglalkoztak az elmúlt évtizedekben, ezért csak néhány nevet említenék azok közül, akik írásaikban a történész felelősségét és a forrásokhoz való viszonyulását elemezték: Georges Duby, Jurij Lotman, Hayden White, Gyáni Gábor.
- ³ Idézetek az emlékezethez kapcsolódóan. http://www.citatum.hu/szerzo/Barbara_Kingsolver [2010.04.24.]
- ⁴ Koleszárits Géza 1933-ban kapott engedélyt nevének Kerekesre való változtatására, és ebből adódik, hogy írásában mindkét név előfordul.
- ⁵ A színdarabok mögött zárójelben közölt évszámok a faluban történt színi előadások dátumát jelzik.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Albert B. Gábor: A nevelés történeti és elméleti alapjai. (Egyetemi jegyzet.) Kaposvári Egyetem, Kaposvár, 2011. 107 o. – A könyv agrármérnök-tanár hallgatók számára íródott neveléstörténeti jegyzet, amely sikerrel valósítja meg azt a nem könnyű feladatot, hogy nem kimondottan humán érdeklődésű hallgatók számára áttekinthetően és érdekesítően tálaljon egy nagyon is humán tudományterületet. A kötetet azonban – a szerző szerint – „BA szakon a tanító- és óvodapedagógus-jelöltek, andragógusnak és informatikus könyvtárosnak készülő hallgatók is haszonnal forgathatják”.

Bár Albert B. Gábor munkája eredetileg felsőoktatási használatra íródott tankönyv, mégis a recenzens szerint egy másik fontos potenciál is rejlik benne: *A nevelés történeti és elméleti alapjai* kiváló ismeretterjesztő könyv – a szónak a legnemesebb értelmében, mert követi a magyar tudományos ismeretterjesztés legjobb hagyományait. Ugyanis olyan ismereteket nyújt át közérthető stílusban, amelyek a neveléstörténészek és neveléstörténetet tanuló hallgatók körein csak nagyon kevésbé terjednek túl. A pedagógia területén kevésbé jártas olvasóközösségben talán fel sem merül, hogy egy olyan „hétköznapi” témának, mint a nevelés, oktatás, iskoláztatás is van története, történelme, amely adott esetben akár éppoly izgalmas lehet, mint például a hadtörténet. A mű nagy lehetőséget hordoz magában arra vonatkozóan, hogy egy nagyon speciális, ezért szakmai körökön kívül sokszor ismeretlen tudományterületet közelebb hozzon a szélesebb olvasóközönséghez, ezért hasznos lenne, ha a könyv nem csupán az egyetemek, főiskolák hallgatói között terjedne, hanem azon kívül is. A mű egyik legfontosabb újszerűsége, hogy közérthető és tömör összefoglalását adja a nevelés történetének.

A tanulhatóságot, az ismeretterjesztést jól szolgálja a kötet szerkezete. Az egyes fejezetek átfogó témákat tartalmaznak, s ezeken belül alfejezetek bontják ki a résztemákat. A szövegben elkülönül a törzsanyag és az azt elmélyítő, bővebben kifejtő kiegészítő rész. A kötet viszonylag gazdagon tartalmaz képeket, ábrákat, melyek nem csupán illusztrációs céllal szerepelnek, hanem fontos forrásként szolgálnak az egyes művelődéstörténeti korszakok bemutatásához. A fejezeteket irodalomjegyzék követi, amely segíti, hogy az olvasó az egyes témákban önállóan is elmélyedhessen. Az irodalomjegyzékek a legfrissebb publikációkat is tartalmazzák. Albert B. Gábor törekedett arra, hogy a legújabb kutatási eredményeket beépítse könyvébe. A mű másik fontos újszerűsége, hogy a neveléstörténet ma már klasszikusnak mondható megállapításait kiegészíti a legfrissebb tudományos eredményekkel.

A neveléstörténet két diszciplína, a neveléstudomány és történettudomány metszéspontjában helyezkedik el. Ehhez az összetett tudományhoz a szerző mint történész közelít: gyakoriak könyvében a politikatörténeti, művelődéstörténeti, egyház-

történeti utalások, kitekintések. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy a nevelés történetét megfelelő történelmi kontextusba tudja elhelyezni az olvasó, és ebben a kontextusban tudja azt értelmezni. Fontos, hogy Albert B. Gábor nem csak konkrét neveléstörténeti problémák bemutatására, illetve ezek köztörténeti kontextusának felvázolására vállalkozik, hanem rendszeresen utal az egyes témák historiográfiájára is. Ennek a hármas tárgyalási módnak (a történeti kontextus felvázolása, a konkrét neveléstörténeti probléma kifejtése, historiográfiájának bemutatása) következetes alkalmazása példaértékű.

A következőkben vegyük sorra a kötet tartalmát!

Az előszót követő első fejezetben a szerző arra kérdésre válaszol, hogy mi is a neveléstörténet, és mivel foglalkozik. Ismerteti a neveléstörténet-írás forrásait és módszereit, illetve azokat a kutatási irányokat, amelyek a jelenlegi magyar neveléstörténet-írást jellemzik. Ez utóbbinak a kiemelése azért különösen fontos, mert közelebb hozza az olvasóhoz a neveléstörténetet azáltal, hogy bemutatja: a neveléstörténet nem valami aktualitását vesztett múltbéli dolog, hanem azt egy aktív, élő tudományos közösség műveli, amelyben a kutatók újabb és újabb interpretációkkal segítik elő a múlt mind teljesebb megismerését.

A következő fejezetekben a szerző a kronologikus elvet követve kalauzol végig a nevelés egyetemes és magyarországi történetén az ókortól 1989-ig. A kötet terjedelmi korlátai óhatatlanul azzal jártak, hogy a szerzőnek meg kellett válogatnia, hogy a nevelés történetének kánonjából mit emel be könyvébe, és mit kénytelen elhagyni. Nem könnyű feladat, de a szerző sikerrel oldotta meg: a kötet tartalmazza a legfontosabb neveléstörténeti témákat, és azokat jelentőségüknek megfelelő terjedelemben tárgyalja.

Az *ókori és középkori nevelés* című fejezetben olvashatunk az ókori keleti kultúrák neveléséről, a görög és római nevelésről, a keresztény nevelésről, a középkor iskolaszervezetéről, illetve a reneszánsz nevelési és műveltségelméjéről. Ugyanitt tárgyalja a szerző a középkori és reneszánszkori Magyarország művelődési viszonyait összhangban azzal, hogy napjainkban mennyire hangsúlyosak a gyermekkor-történeti kutatások. A szerző kitér az ókor és a középkor gyermekképeire is. A neveléstörténet-írás Európacentrikus hagyományos útja mellett az utóbbi időben megjelentek az Európán kívüli világ nevelésére vonatkozó kutatások is. Ezt a tendenciát követve Albert B. Gábor e fejezetben kitér az iszlám nevelésre.

A *Nevelés az újkorban* című fejezetben a szerző a reformáció, a katolikus reform és a felvilágosodás korának nevelését mutatja be. Hasznos, hogy mielőtt még nevelési kérdések tárgyalására térne, a szerző röviden bevezet a reformáció, a katolikus reform és a felvilágosodás eszmetörténetébe. A fejezetben olvashatunk a reformátorok, a jezsuiták, Pázmány Péter, Comenius, Apáczai Csere János, Locke, Rousseau, Pestalozzi nevelési nézeteiről és gyakorlatáról, valamint a 18. századi Habsburg felvilágosult abszolutizmus oktatáspolitikájáról.

A *Nevelés a XIX–XX. században* című fejezet arról tudósít, hogyan változott meg

az oktatás szerepe, funkciója a modern államok kialakulásának korában. Miért és hogyan vált az oktatásügy – mely korábban nem tartozott az állami ügyek közé –, az egyik legfontosabb államérdekké. Ennek a korszakváltásnak a legfőbb nevelési teoretikusa Herbart, akinek a fejezet külön figyelmet szentel. Herbart ellenhatásaként a 19. század végén, a 20. század elején megjelentek a különböző reformpedagógiai irányzatok. Ezek közismert képviselői (Dewey, Montessori, Rudolf Steiner stb.) mellett a szerző két olyan személyt is bemutat, akik nem kevésbé jelentősek, de eddig sokkal kevesebb figyelmet kaptak: Miguel Unamunót és Janusz Korczakot.

A következő három fejezet az oktatás és nevelés utóbbi kétszáz évének magyarországi történetét tekinti át tematikus egységekben. Az *Oktatáspolitikai- és iskoláztatástörténet Magyarországon a XIX. század első felétől 1945-ig* című fejezet a reformkor, a neoabszolutizmus, a dualizmus és a két világháború közötti korszak oktatáspolitikáját tekinti végig. Ezzel szemben *A hazai neveléstudomány fejlődése a XIX. század elejétől 1945-ig* című fejezet a korszak legjelentősebb magyar neveléstudósainak (Szilasy János, Kármán Mór, Lubrich Ágost, Fináczy Ernő, Karácsony Sándor, Nagy László stb.) munkásságát ismerteti röviden. A *Magyar oktatásügy 1945 után* című fejezet bevezet a demokratikus átmeneti időszak, illetve a Rákosi- és Kádár-korszak oktatásügyébe. Külön érdekessége ez utóbbi fejezetnek az a historiográfiai áttekintés, amely arról tudósít, hogy az ideológiai determináltság hogyan mutatkozott meg a szocialista korszak neveléstörténeti kutatásaiban.

Az utolsó fejezet – *Iskolák, tudós tanárok, reformerek a hazai agráriumért* – megírását a kötet speciális célközönsége – az agrármérnök-tanár hallgatók – indokolta. Azonban ez a fejezet is egy újabb specifikum, amely Albert B. Gábor neveléstörténet-tankönyvét egyedivé teszi: mert nem általános gyakorlat az, hogy neveléstörténeti jegyzetek külön fejezetben emlékezzenek meg a mezőgazdasági szakoktatásról. Ez a szakterület nem feltétlenül ismert még a neveléstörténészek között sem, ezért a könyvnek ez a fejezete bizonyára sokak számára szolgál új információkkal. Olvashatunk egyebek mellett Tessedik Sámuelről, a Georgikonról, Széchenyi István mezőgazdasági reformjavaslatairól, Darányi Ignác mezőgazdasági reformjairól, és – nem véletlenül –, a kaposvári agrárképzés múltjáról.

Neveléstörténet-tankönyvet, -jegyzetet többen is írtak már a múltban. Mi teszi e számos kiadvány között Albert B. Gábor könyvét figyelemre méltóvá, egyedivé, sajátossá? Ezeket a sajátosságokat fentebb már kifejtettük, most összefoglaljuk. Egyrészt tömören és közérthetően írta meg a nevelés történetét. Ezáltal nem csupán egy jól tanulható, didaktikus tankönyvet írt, hanem egy mintaszerű tudományos ismeretterjesztő könyvet is. Ráadásul egy olyan tudományterületen, ahol a szélesebb olvasóközönség számára is befogadható művek eddig nemigen születtek. A második, hogy munkája ötvözte a neveléstörténészek klasszikus, időtálló megállapításainak és legfrissebb kutatási eredményeknek. Ezzel bizonyítja azt, hogy a neveléstörténettel való foglalkozás nem múzeumi vitrinbe való, aktualitását veszített téma, hanem az új kutatások fényében mindig képes újraértelmezni a múltat és annak viszonyát

a jelenhez. A harmadik tényező, amely a művet sajátossá teszi, hogy témáját a történelem szemüvegén keresztül nézi, szilárd köztörténeti és historiográfiai megalapozást adva ezzel a speciális neveléstörténeti problémáknak.

Somodi Imre

* * *

Harangozó Miklós (szerk.): Az Isteni Szeretet Leányai tápiószelei zárdájának krónikája és r.k. polgári iskolájának története (1942-1951). Mikro-Borgisz Bt., Celldömölk. 2011. 222 o. – *„A polgári iskola az 1947-48. iskolai évvel megszűnt. Sajnáljuk iskolafajunk letűnését, de bizunk az új iskola jövőjében. Az általános iskola felépítése, életképessége nem semmisítheti meg a polgári iskola lényegét, ami abban jónak bizonyult, az megmarad és érvényesül az új közoktatásügyi szervezetben is.” (Idézet az Isteni Szeretet Leányai Társulata Tápiószelei Együttesoktatású Római Katolikus Polgári iskolájának 1947/48-as iskolai évkönyvéből)*

Az iskolatörténeti kutatások a művelődéstörténet keretei között értelmezett neveléstörténeti kutatás egyik fontos területét jelentik. Az iskolák történetének feltárására irányuló vizsgálatok az elmúlt időszakban megszorodtak, mivel nagy jelentőségűek az iskolában dolgozó tanárok és ott tanuló diákok identitástudatának kialakulása szempontjából, s hozzájárulnak helyi, regionális és országos szinten is a nevelés, az iskolarendszer, az iskolázatás különböző történeti formáinak megismeréséhez, és tanulsággal szolgálnak a jelen számára.

Harangozó Miklós az Isteni Szeretet Leányai tápiószelei zárdája és római katolikus polgári iskolája krónikájának megírására vállalkozott, amelynek gondolatát saját bevallása szerint is 25 évig érlelte magában. A zárda- és iskolatörténet megírásához személyes indíttatásból kezdett hozzá: a régi iratok között akadt rá egy kicsiny, megsárgult füzetre, ami a tápiószelei Szent József zárda eredeti krónikája volt. Ez indította el az úton, és amely „utazás” eredményét már kezünkben tarthatjuk.

A Magyarországon kevésbé ismert Isteni Szeretet Leányai Társulata, amely a tápiószelei zárdát és a hozzá tartozó iskolát működtette, egy még ma is létező és működő női szerzetes kongregáció, amelyet 1868-ban Bécsben alapított M. Franziska Lechner bajor tanítónő. A társulat nagyon hamar elterjedt az Osztrák-Magyar Monarchia területén. 1870-ben már Budapesten is működött a rend Mária Intézetének megnyitásával. 1919-ben a magyar rendházak már önálló tartománnyá szerveződhetek. A rend célja eredetileg az volt, hogy a vidékről származó kiszolgáltatott cselédlányoknak nyújtson segítséget problémáik megoldásában, és hasznos időtöltésre nevelje őket. Karitatív tevékenységük közé tartozott az árva gyerek befogadása és nevelése, valamint feladatuknak tartották a leánynevelést is. E céljuk megvalósítására 1873-ban leányinternátust alapítottak a Mária Intézetben. Később vidéken is megtelepedtek a rend nővérei, ahol szintén a szegény sorsú gyerekeket karolták fel és iskolákat

alapítottak. 1948-ban az Isteni Szeretet Leányai Kongregációja Magyarországon 20 rendházzal, 256 rendtaggal működött, és hat középiskolát, hat általános iskolát és négy óvodát tartott fenn.

A Kongregáció által működtetett iskolák sorába tartozott az Isteni Szeretet Leányai Társulat Tápiószecsei Együttesoktatásu r.k. polgári iskolája is, amelyet azért hoztak létre, hogy az ott élő gyerekeket megkíméljék a mindennapi utazástól a szomszéd települések iskoláiba. Az iskola nem tudott hosszú ideig fennmaradni, az államosítás megpecsételte sorsát.

Harangozó Miklós ezt az 1942-től 1951-ig tartó rövid időszakot mutatja be a zárda és az iskola életéből. A könyvet nem lehet a hagyományos értelemben vett iskolatörténeti kutatásnak tekinteni, hanem inkább dokumentum- és forrásgyűjteménynek, mint ahogyan ő sem nevezi magát a könyv írójának, hanem csak szerkesztőjének. A zárda krónikáját és a polgári iskola történetét az eredeti dokumentumokon keresztül, a zárda eredeti krónikájának, az iskola korabeli évkönyveinek, az iskolai értekezletek jegyzőkönyveinek, diákok bizonyítványainak, a rend bizalmas körleveleinek, szabályzatának értő szerkesztésével vázolja fel. Az eredeti források felhasználása mellett alkalmazta az 'oral history' adta lehetőséget, és beszélgetéseket folytatott többek között egykori tápiószecsei polgárista diákokkal, az egykori főnöknő unokahúgával, a jelenlegi tartomány-főnöknővel, amelyeket felhasznált a könyv összeállításánál.

A gyűjtemény bevezető részében a szerkesztő röviden bemutatja az Isteni Szeretet Leányai Társulata történetét, magyarországi megjelenését és tevékenységét. Dokumentumok révén megismerhetjük a tápiószecsei polgári iskola és a zárda létrejöttét az évkönyvek és a bizonyítványok által, áttekintést kapunk az iskola életéről az 1943/44-es tanévtől az 1947/48-as tanévig, valamint bepillantást nyerünk az államosítás utáni évek eseményeibe. A könyv függelékében képek és részletek találhatók az eredeti dokumentumokból, illetve itt kapott helyet Lechner Franziska alapítóánya 1893-as nevelési szabályzata is, amely a könyv egyik értékes eredeti dokumentumának tekinthető. A szerkesztő a könyv utószavában három, a zárda és az iskola életének szempontjából fontos nővér részletesebb életrajzát mutatja be.

Harangozó Miklós gyűjtő- és rendszerező munkájának köszönhetően a könyvben jelentős dokumentumgyűjteményt találunk az Isteni Szeretet Leányai tápiószecsei zárdájának és polgári iskolájának történetét magában hordozó, eddig feltárt eredeti forrásokról, dokumentumokról. A gyűjteményt minden neveléstörténet, vallástörténet és iskolatörténet iránt érdeklődő kutatónak, szakdolgozatot író hallgatónak ajánlom további tudományos kutatásra.

Langerné Buchwald Judit

* * *

S. Pallós Piroska: Leghőbb vágyam Fiuméba kerülni... Magyar iskolák Fiumében. Dávid Kiadó, Kaposvár. 2012. 346 o. – Hiánypótló kötet jelent meg Simonné Pallós Piroska tollából a fiumei (rijekai) magyar iskolák kiegyezés kori történetéről. A kötet jelentőségét az adja, hogy a magyar történetírás a 20. században kevés figyelmet szentelt az adriai kikötőváros históriájának, különösen oktatástörténetének. Míg az első világháború előtt a város közjogi helyzetére, Magyarországhoz fűződő kapcsolatára összpontosult a figyelem, addig a későbbi évtizedekben a politika- és gazdaságtörténet határozta meg a kutatók érdeklődését. Az iskolakultúrával csak újabban kezdtek el foglalkozni a magyarországi kutatók. A szocialista társadalmi-politikai rendszer összeomlását követően fellendült kutatásnak köszönhetően monografikus feldolgozások is születtek. Horváth József a Fiumei Tengerészeti Akadémia történetét (1999) dolgozta fel, Fried Ilona kötetei (2001, 2004) pedig a Fiume épített örökségére és szellemi hagyatékára, az emlékezetben élő történelmi múltra hívták fel a figyelmet.

Más a helyzet a külföldi történelmi irodalommal: horvát és olasz történészek a 19–20. században számos tanulmányt, kötetet adtak közre a város múltjáról. Mindkét nyelven több szintézis és sok részterületet feltáró tanulmány készült. Erről tanúskodik Salvatore Samani olasz történész 1969-ben megjelent, és a szerző által is említett bibliográfiája (*Bibliografia Storica di Fiume*), amely 962 művet tartalmazott. Azóta jelentős mértékben nőtt a várostörténelmi irodalom, amely új kérdéseket (nyelvhasználat, urbanizáció, helyi identitás, nők történelme stb.) is fölvetett és jó részt megválaszolt.

A pályája elején történész-muzeológusként, majd 1987-től főiskolai, később egyetemi oktatóként munkálkodó szerző több tanulmányt szentelt a kiegyezés kori Somogy vármegye nemzetiségi viszonyainak, nemzetiségi közoktatás-politikájának, de foglalkozott nyelvpolitikával (az eszperanto-mozgalommal), emellett több felsőoktatási jegyzetet és – másokkal együtt – egy egyháztörténelmi szöveggyűjteményt is összeállított. Az elmúlt évtizedben Fiume provizórium kori (1870–1918 közötti) oktatásügyével foglalkozott; e tárgy köréből 2004-ben szerzett PhD-fokozatot (*Magyar iskolaügy a fiumei kormányzóságban 1870–1918*). Azóta több fiumei vonatkozású tanulmányát olvashattuk. Az *Iskolakultúra* c. folyóiratban jelent meg pl. a fiumei tengerészképzésről (2007), az óvodákról (2008) szóló dolgozata. A *Könyv és Nevelés* 2011-ben tette közzé Györök Leó György (1847–1899) és Fest Aladár (1855–1943) kiváló középiskolai tudós-tanárok fiumei éveit bemutató dolgozatait.

Jelen terjedelmes kötet Simonné Pallós Piroska fiumei oktatástörténelmi kutatásainak összegzésének tekinthető. A kézirat végső változatának kialakításához *Kéri Katalin* egyetemi tanár nyújtott lektori segítséget, a technikai szerkesztést *Dávid János* végezte. Kiadásáról a kaposvári *Dávid Kiadó* gondoskodott. Nyilván a kiadó korlátozott anyagi lehetőségeivel magyarázható, hogy a „szélesebb olvasói csoportokat” is megcélzó, ugyanakkor „felsőoktatási tankönyvnek” szánt kötet ragasztókötéssel, s nem cérnafűzött keménytetővel kivitelben jelenthetett meg.

A szerző az előszóban világosan kifejti céljait: a dualizmus kori fiumei magyar iskolák rövid történetét, életét kívánja bemutatni, miközben arra is kíváncsi, hogyan feleltek meg a különböző típusú iskolák a magyar politikai elvárásoknak, s hogyan éltek a tanítók, tanárok „*Európa talán legkevertebb népességű kikötővárosában*”. (10.o.) A korszak tárgyilagos bemutatásához fontosnak tartja a vázlatos történeti áttekintést, a város társadalmi-etnikai viszonyainak ismertetését, melyet kiegészít „...*a fiumei bangulat festése és egy sor történet, magyarázat, valamint iratok, feljegyzések teljes vagy töredékes közlése*”. (10.o.) A szövegtestben valóban több fogalommagyarázat, számos irodalmi idézet, irat olvasható, melyet a kötet végi *Mellékletben* közzétett három dokumentum szövege egészít ki.

Simonné Pallós Piroska tiszteletre méltó munkát végzett: tekintélyes mennyiségű levéltári és könyvészeti anyagot nézett át és dolgozott fel. Erről 422 lábjegyzet tanúsodik, melynek javarésze levéltári forrás jelzetét tartalmazza. (Bár a megadott hivatkozások alapján visszakereshetők az eredeti iratok, nem ártott volna a lábjegyzetek szerkezetét egységesíteni és a felhasznált fondok adatait a kötet végén, a bibliográfia jegyzék előtt *Levéltári források* címszó alatt föltüntetni. A hivatkozott levéltári irat iktatószáma után jó lett volna megadni annak címét, keletkezésének helyét és idejét. A bibliográfiai hivatkozások szabályosak, de sok helyet meg lehetett volna takarítani a szakirodalom szerző-évszám-oldalszám rendszerű említésével.)

A téma komplexitásához képest kevésnek tartjuk a kötet végén olvasható válogatott irodalmat. A bibliográfiában három internetes forrás mellett 12 horvát, 23 magyar és 12 olasz munka bibliográfiai adatai olvashatók. Hiányzanak az osztrák (német nyelvű) oktatástörténeti munkák. A bibliográfiai tételek a szerzők ábécérendjében következnek és sorszámozottak, ami eltér a kialakult gyakorlattól. A folyóiratokban megjelent tanulmányok esetén több helyütt hiányzik az adott évfolyam és az oldalszámok megjelölése. A kiadó sincs minden esetben föltüntetve. A magyar nyelvű bibliográfiában több általános történeti mű is helyet kapott, ugyanakkor fontos művek kimaradtak. A szerző az olasz-magyar nyelvtanítás kapcsán egy lábjegyzetben (238.o.) említi, hogy az utóbbi években többek között Pelles Tamás és Józsa Judit több tanulmányt is megjelentetett, de ezek címeit éppúgy nem tüntette fel, mint Pelle Fiumével is bőven foglalkozó doktori disszertációját (*A magyar–olasz két tanítási nyelvű oktatás*. Pécs, 2006). Hiányoljuk a Kiss Gy. Csaba szerkesztette tanulmánykötetet (*Fiume és a magyar kultúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bp., 2004) és Ress Imre művét (*Kapcsolatok és keresztutak: horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában*. Bp., 2004), illetve tanulmányait.

A kötet hat fejezetből áll, ezek logikusan épülnek egymásra, bár az alfejezetekben van némi átfedés. (Fiume lakosságával más-más címen két fejezetben is foglalkozik, de egyikből sem tudjuk meg, hogy pontosan hogyan alakult 1869–1910 között a magyar lakosság lélekszáma és aránya.) Az első fő fejezetben Fiume Magyarországhoz csatolásának rövid történetét mutatja be 1465-től, a Habsburg-birtoklás kezdetétől a horvát-magyar kiegyezésig és a város jogállásának ideiglenes rögzítéséig, a második-

ban a város gazdasági fejlődéséről, a harmadikban lakóiról, a negyedikben az oktatásügy provizórium előtti helyzetéről ad képet (bemutatva az elemi népiskolai, gimnáziumi, zeneiskolai és tengerészeti képzést).

A kötet érdemi része, a *Fiume oktatási viszonyai a provizórium éveiben* c. fejezet (65-317.o.) a város kiegészítés kori oktatási viszonyait tárja elénk. A feldolgozás széleskörű forrásanyagot hasznosít: a korabeli magyar sajtót, iskolai évkönyveket, tankönyveket, továbbá a Rijekai Állami Levéltárban őrzött kormányzósági, iskolai, iskolatanácsíratokat, a magyar és horvát szakirodalmat. Nem említi viszont a Magyar Országos Levéltárban őrzött kormányzati fondokat. A gazdag olasz szakirodalom eredményei – bár néhány mű említésével találkozunk –, inkább áttételesen, a horvát feldolgozások révén épülnek be a kötetbe.

Már a könyv elején található tartalomjegyzékből is kitérünk, hogy ez a főfejezet összesen 23 alfejezetre bomlik, mely közül a legtöbb további kisebb alfejezetre tagolódik, így összesen 70 cím igazítja el az olvasót. (A 7. és 215. oldalon *A fiumei első kereskedelmi iskola alapítása* cím hibás, ugyanis *felső* kereskedelmi iskoláról van szó.) Előfordul, hogy egy oldalon két alfejezet címevel is találkozunk. A tagolás ezen módja töredezetté, mozaikszerűvé teszi a szöveget, s ezzel megnehezíti a befogadást. Feltételezem, hogy a szerző a szövegközi idézetek sokaságával akarta érdekessé tenni mondanivalóját, de lehet, hogy a mai olvasót inkább fárasztják a régi hivatalos és publicisztikai szövegek, melyeket jobb lett volna a *Mellékletben*, a többi forrással együtt közzé tenni. A *vég* c. záró főfejezetben két hivatalos irat közzélése helyettesíti az elemzést, mintha a szerzőnek már nem lett volna ideje befejezni a régóta megjelenésre váró kéziratot.

Jó megoldásnak tartom a fogalmak meghatározását, továbbá a szövegközi keretes életrajzokat, melyekből megismerhető a fiumei kormányzók szolgálati ideje, a városvezetők, politikusok, meghatározó tanáregyeniségek működése. Az azonban kifogásolható, hogy a biográfiai vázlatok nem egységes szerkezetűek, így a 16 életrajz egyikéből sem tudjuk meg az illető pontos születési és halálzási helyét és idejét, ami komoly nehézséget jelent a magyar olvasónak, akinek valószínűleg nincs a könyvespolcán sem Salvatore Samani fiumei életrajzi lexikona (*Dizionario biografico Fiumano*), sem pedig a nagy olasz életrajzi lexikon-sorozat (*Dizionario Biografico degli Italiani*). *Hely- és névmutató* híján egy-egy személy fiumei ténykedésének részleteit meglehetősen időigényes és körülményes nyomon követni. A monográfiát a kötet végén 19 kép (2 térkép, kolor képeslapok, tervrajzok, iratok kópiája) színesíti. Hiányzanak a korabeli fotók, melyek nélkül a neves tanítók, tanárok „arcnélkülivé” válnak. (Fiume fél oldalra „beszorított” várostérképe gyakorlatilag használhatatlan.)

A kötetből világossá válik, hogy a korszak oktatásügyét a város dinamikus gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődése és a népesség összetétele egyaránt meghatározta. Az 1868 után „külön testként” (*corpus separatum*) Magyarországhoz tartozó kikötőváros – hazánk egyetlen tengeri kikötője – magas fokú és különleges

autonómiával rendelkezett, amely kedvező lehetőséget biztosított fejlődéséhez. A Budapestnél is gyorsabban gyarapodó, olasz, délszláv (főként illír és horvát), német (osztrák) és magyar lakosságú városnak sajátos internacionális kultúrája és identitása alakult ki, melyet az oktatásügy is alakított. A belvárosban magyar és olasz, a külvárosokban olasz és horvát tannyelvű iskolák működtek. A városiak az olasz tannyelvű magyar állami főgimnázium vagy a horvát nyelvű gimnázium közül választhattak. A városból a szomszédos Sušakra 1896-ban áthelyezett horvát gimnázium fenntartásáról a továbbiakban Horvátország gondoskodott. A modernizációs igényeknek megfelelő új iskolák létrehozásáról az olasz nyelvű adminisztrációt folytató és olasz tannyelvet pártoló város és a helyi viszonyokat tiszteletben tartó magyar állam egyaránt gondoskodott. A helyi olasz érdekeket szolgáló gazdag város és a magyar szupremáciára törekvő, korlátozott erőforrásokkal rendelkező állam között egyenlőtlen verseny folyt. A szerző számtalan adattal bizonyítja, hogy a magyar állami iskolák a kormányzati elvárásoknak csak részben tudtak megfelelni. A magyar nyelv és hazafias szellem egyre erőteljesebb terjesztése inkább ellenreakciókat eredményezett. Ennek köszönhető pl. 1912-ben az olasz nyelvű városi középiskola megszervezése.

A korabeli közoktatási viszonyokat tárgyaló fő fejezetből kitűnik, hogy Fiumében az óvodától a főiskolai szintig minden iskolatípust megtalálunk. Az egyes tanintézeteket magánszemélyek, az egyház (bencés apácák), a város vagy a magyar állam tartották fenn. Az oktatásügy igazgatása a város különleges jogállása miatt dualista szerkezetű volt: a szakterület legfőbb felügyeletét a magyar kultuszminiszter, helyi felügyeletét a városi iskoláknál a városi képviselő-testület (az iskolai tanács segítségével), az állami iskolák esetén pedig a fiumei kormányzóság (megbízott szakelődő vagy kinevezett tanfelügyelő igénybevételével) látta el. Az illetékes tanügyi hatóság, illetve a magyar minisztérium a tanügy állásáról a tanintézetek évenkénti tanügyi jelentéseiből szerzett tudomást.

A fejlett gyáriparral, kereskedelemmel, modern infrastruktúrával – vasúttal, villamos- és telefonhálózattal, vízvezetékekkel, csatornahálózattal, közintézmények, egyesületek sokaságával stb. – rendelkező városban a nők tömeges munkába állása tette szükségessé az óvodák alapítását. A városi polgárság összefogásával 1841-ben alapított óvodát idővel újabbak és újabbak követték. Az első világháború előtt a város 8, az állam 4, az egyházak és alapítványok 3 óvodát tartottak fenn. A magyar kormányzat az óvodáknak kiemelt fontosságot tulajdonított a magyar nyelv és kultúra terjesztésében, a magyar állameszme népszerűsítésében. Az olasz nyelvű közegben azonban áttörést sem ezen a szinten, sem az elemi népiskolai és a gimnáziumi oktatásban nem tudtak elérni. A magyar nacionalizmus erősödésével párhuzamosan erősödött az olasz szeparatizmus és a horvát nacionalizmus, melyek egyre inkább szembe kerültek a magyar érdekekkel. Az első világháború előestéjén a város 44 különböző tanintézetén belül is erősödtek a nyelvi-etnikai alapú politikai feszültségek.

A város első főiskolája a bel- és külkereskedőket magyar tannyelven képző Kiviteli

Akadémia (1912–1919) volt, amely érettségizett tanulók felvételével és szakképzésével a kereskedelmi elit újratermelését szolgálta. A város sajátos arculatához hozzátartozott a magán tengerésziskolát felváltó Magyar Királyi Tengerészeti Akadémia (1894–1919), amely tengerésztiszteket, s a szintén magyar tannyelvű hajógépipari szakiskola (1913–1919), amely hajógépészeket készített fel jövőendő pályájukra.

A korszak érdekes színfoltja, hogy zugiskolák is működtek a városban. Ezek egyike, a Ratzenberger Mátyás vasúti pályáőr által az 1900-as évek elején fenntartott izraelita elemi iskolát a hivatalos vizsgálati iratok alapján be is mutatja a szerző. Az átmenetileg a városban tartózkodó, főként magyar anyanyelvű kivándorlók oktatásáról szintén gondoskodni kellett. 1905-ben a kivándorlótelepen lakókat néhány napos oktatással készítették fel az amerikai életre, a várható veszélyforrásokra. A felnőttoktatásnak ez a formája nem intézményesedett, inkább kísérleti jellegű kezdeményezésnek nevezhető.

A korszak iskolaügyéről szóló főfejezet erősen *intézménycentrikus*: nagyobbik hányada a tanintézetekről szól. Az adott terjedelmi keretek között megismerjük az óvodákat, az elemi iskolákat, a felsőbb elemiket, a polgári iskolákat, a szaktanfolyamokat és szakiskolákat, a főgimnáziumot, a kereskedelmi és a tengerészeti akadémiát, a felső kereskedelmi iskolát, a Kiviteli Akadémiát. A kisebbik rész az állami iskolák *tárgyi-személyi kérdéseit* taglalja. Az iskolák állapotát, felszereltségét, a magyar nyelv, magyarosodás, vallásoktatás, iskolán kívüli oktatás állapotát, változásait egy-egy rövid alfejezetből ismerhetjük meg. A *Leghőbb vágyam Fiumébe kerülni...* c. fejezet (278–307.o.) a tanítók, tanárok helyzetét mutatja be. Az idegen környezet, a szokatlan klíma, a túlterheltség és pszichikai nyomás, a szerény fizetés, a magas megélhetési költségek miatt a legtöbb tanár „leghőbb vágya” valójában az volt, hogy innen minél előbb elkerüljön. Nagy kár, hogy a diákokról, a diákéletről, továbbá az iskolai könyvtárakról alig két-két oldal terjedelemben olvashatunk.

Összességében megállapíthatjuk, hogy S. Pallós Piroska könyve jelentős hozzájárulás a fiumei állami oktatásügy kiegyezés kori történetének megismeréséhez. Vitathatatlanul nagy feladatra vállalkozott, melynek nem mindenben tudott maradéktalanul megfelelni. Reméljük, hogy értékes munkája ösztönzőleg hat másokra, s a jövőben több olyan kutató akad, aki az eddig kevésbé vizsgált rész kérdések tisztázására vállalkozik.

Hudi József

* * *

Pedagógusok életrajza kötetekben – Az utóbbi két évtizedben egyre gyakrabban találkozunk önálló vagy gyűjteményes kötetben megjelent pedagógus életrajzokkal. Ezekben nem csak az a szándék lelhető fel, hogy lokálpatrióta hevülettel állítsunk emléket tanítóinknak, tanárainknak, hanem felfedezhető az a társadalmi igény is (főképpen pedagógusszakmai indíttatásból), hogy kontinuitás jöjjön létre egy már elmúlt (más társadalmi konstelláció közepette élt, tanított) és a mai (új viszonyok, lehetőségek között munkálkodó) nemzedék között.

1996 fontos év volt neveléstörténetünk eseményei, értékei, hagyományai számba vételében. Kiadványok tucatjai adtak hírt a hazai, regionális vagy helyi iskolatörténetről, amelyekben ott találhatók azoknak a jeles pedagógus személyiségeknek az életrajza is, akik anno... az események középpontjában álltak. Ez az évforduló adott ösztönzést ahhoz is, hogy egyre több (főképpen nagy múlttal rendelkező közép-)iskola vezetése, tantestülete felismerje, folytatni kellene az évkönyvkiadás korábbi (alig néhány kivételtől eltekintve), majdnem fél évszázadra kényszerűségből „elfelejtett” hagyományát, természetesen figyelembe véve a kor új társadalmi, pedagógiai követelményeit.

Az ezekben megjelent hosszabb-rövidebb pedagógus életrajzokban, portrékban azok életútját, munkásságát olvashattuk, akik meghatározó személyiségei voltak az intézménynek és vállalhatók voltak az új társadalmi körülmények között is. (Igazgatók és/vagy tankönyvszerzők, művészetekkel foglalkozók, írók, költők, jelentős szakmai, egyházi vagy politikai közéleti szerepet vállalók stb.)

Ezeknek az évkönyveknek nagy szerepük van abban (is), hogy hagyományteremtővé váltak: számos egykori pedagógus ezeknek az életút-bemutatóknak köszönhetően kapott önálló életrajzi kötetet, emléktáblát, róluk neveztek el iskolát, tornatermet, szaktantermet, helyi vagy regionális tanulmányi versenyt, évenként visszatérő sportrendezvényt, szakkört, kitüntetést, utcát stb. Ezek az események, történések különösen nagy hatásúak voltak ott, ahol találkoztak a helyi civil társadalom szimpátiájával, egyetértésével, vagy éppenséggel (szülők, egykori tanítványok, önkormányzatok, különböző pedagógia közeli társadalmi szervezetek stb.) aktív támogatásával.

Fontos szólni arról, hogy a neveléstörténeti múlt jeles (regionális, lokális) személyiségei „újra felfedezésében” jelentős szerepe volt és van az 1967-ben alakult Magyar Pedagógiai Társaságnak, neveléstörténeti szakosztályának és azoknak a megyei tagozatoknak, amelyekben neveléstörténeti kutatócsoportok alakultak. Ez utóbbiak közül több önállósodott, s mellettük megjelentek az ilyen céllal alapított regionális/megyei egyesületek. Több megyében a pedagógiai intézetek lettek a neveléstörténeti kutatások ösztönzői, tanulmány- és önálló kötetek kiadói.

Az alábbiakban három életrajz-kötetet mutatunk be: az egyik intézményi, a másik kettő regionális körből tartalmaz pedagógus portrékat.

1. *Szerkesztőbizottság: Velük kezdődött. A celldömölki gimnázium tanárai 1946-1953. Kemenesaljai Baráti Kör, Celldömölk, 2011. 96 o. – „A Kemenesaljai*

Baráti Kör vezetősége és tagsága, egykori diákok rendszeresen tanújelét adják a gimnáziumhoz fűződő kapcsolatuknak. Emléktáblákat avatnak, előadásokat tartanak, emlékeznek egykori tanáraikra. Így fejezik ki hálájukat, tiszteletüket azok előtt, akik meghatározói voltak kibontakozásuknak, sorsuk alakulásának” – olvasható Káldos Gyula előszavában, amely méltó indoklása a tanári életpályák megörökítésének.

A kötetben huszonhárom (már elhunyt) időlegesen vagy tartósan a gimnáziumban működött pedagógus életrajza kapott helyet, amelyeket egykori kollégák, diákok írtak, és a családtagok segítettek ezeket adatokkal teljessé tenni. Méltatásuk középpontjában tanári munkájuk áll, amelyek önmagukban is nagy érték hordozói: tanítványaik sokaságát vezették be a tudományok sokféleségébe, adtak ösztönzést továbbtanulásukhoz, s számukra példát mutattak emberségből, helytállásból. Természetesen ebben a középiskolában, mint másutt is, voltak olyan tanárok, akikre másképpen is emlékezhetek az életrajzot készítőik: voltak közöttük tankönyvszerzők, a több idegennyelv-tudásukat társadalmi szinten is hasznosítók, helytörténettel foglalkozók, sportvezető, szakfelügyelő, 56-ban külföldre távozott stb. Azok közül, akik fiatalon voltak a gimnázium tanárai, többnek a későbbi pályája az egyetemi katedráig vezetett. Mások megmaradtak a közeli Ság-hegy menedékében vagy más közeli tájon, ahol életútjuk befejeződött.

Az életutak szubjektívek, érzelmekkel átszöttek, ezért érthető az a meghatottság is, amelyet kiváltak a kötetet olvasókból. A fotóportrék, fénykép-enteriőrök és néhány tablókép hozzák még közelebb hozzánk egykor élt kollégáinkat.

2. *Szabó Istvánné, Varga Csilla szerk.: Mesterek és tanítványok. Pedagógusportrék. Nógrád Megyei Pedagógiai Intézet, Salgótarján, 2011. 56 o.* – A pedagógiai intézetnek ez a második életrajz-kötete. 2006-ban jelentették meg az első Életutak címmel, amely tizenhárom életrajzot tartalmazott. E mostaniban tíz kapott helyet: „*Ők tízen már biztosan... vezérlő állócsillagok. Kortársaik, növendékeik, családtagjaink emlékezete tárul fel a nagyobb nyilvánosság előtt. Helytállásuk, örömeik és gondjaik – bár különböző történelmi korokban álltak helyt, örültek és voltak gondjaik –, mintaként szolgálnak napjaink pedagógusa számára, aki hivatását a gyermekvilág javára próbálja kamatoztatni*” – írja az Ajánlásban Trencsényi László, aki maga is nógrádi tanárként kezdte pályáját.

Az életrajzokat rövidebb-hosszabb szubjektív visszaemlékezések, értékelések kísérik, mintegy megerősítéséül, kiegészítéséül annak a sok életrajzi adatnak, amelyek mögött nem mindig sejlik fel az emberi habitus, az a színes személyiség, amely csak így jeleníthető meg. (Néhány cím ezek közül: Még emlékeimben mindig él; Emlékképek. . .; Anyáról; Kollégái így emlékeznek rá; Emlékképek édesapámról, egy nagyszerű testnevelőről!; Tanítványai így emlékeznek rá.) A portrékat fényképek egészítik ki, s a „szembe nézhetőség” még közelebb hozza őket az életútjukkal ismerkedő olvasóhoz.

Bár csak tíz az életrajzok száma, ám a pályák sokszínűsége, elágazásai és kapasz-

kodói, sikerességei és némi megbicsaklásai hű tükre hivatásunknak. S ha az életük kezdetére tekintünk, szociográfiai kutatás témája lehetne, milyen családi környezetből indultak el. Például annak, aki nyolcgyermekes, viszonylag szegény munkáscsaládban született, vagy annak volt-e könnyebb pedagógussá lenni, akit saját kántortanító édesapja tanított, s más volt-e, lehetett-e annak az életútja, akinek a házastársa is pedagógus volt? S hogyan alakult gyermekeik élete, közülük folytatta-e valamelyik a pedagógus pályát?

Az a nemzedék, amelyik ma még emlékezik/emlékezhet rájuk, egyszer szintén múlttá lesz. Mi őrizhetné meg hát az egyszer voltakat a jövőnek, ha az emlékeztetőkre is emlékezés vár majd, mint a könyv, az életrajz-gyűjtemény, amely hű tükre egy nemzedék társadalmi szerepvállalásának, hivatásunknak?

3. *Csermely László szerk.: Pedagógusok arcképcsarnoka. Tizedik kötet. Karacsony Sándor Pedagógiai Egyesület, Debrecen, 2011. 399 o.* – A tizenöt évvel ezelőtt alakult egyesület egyik fő célja és tevékenysége az életrajzok gyűjtése és közreadása jelentős terjedelmű kötetekben. E jubileuminak is tartató biográfiában 147 életrajz olvasható, amelyet 125 szerző és társszerző jegyez. *„Ennél azonban jóval többen vannak, akik közreműködtek az arcképvázlatok végleges formába öntésében, szervezéssel, tanítványi, munkatársi emlékezéssel, vagy éppen fontos adatok gyűjtésében”* – olvasható az alapító főszerkesztő, Ungvári János előszavában. E széles körű összefogás, együtt munkálkodás eredményéről és értékéről, a hazai, más provenienciájú biográfia-kötetek között fontos, a kutatások jövője szempontjából is kiemelkedő jelentőségű sorozatról a továbbiakban így vélekedik: *„... a lezárt életutakat idéző és megtartó, megőrző emlékezés az egykor voltak arasznyi életét évtizedekkel, olykor évszázadokkal nyújtja meg. Az emlékezésnek emberi magatartást, köbvetkezésképpen emberi boldogulást, életet megtartó és jövőt formáló ereje van... Az emlékezésből fakad tiszteletadásunk azok iránt, akik előttünk jártak, vagy éppen kortársaink voltak a legszebb hivatás elkötelezettjeként az ifjúság nevelésében.”*

A kötet összeállítása rendszerszemléletű. Az életrajzok abc-rendben követik egymást, s szerkezetükben jól követhetők az algoritmus szerinti részek: az életút bemutatása (személyes adatok halmaza), az életmű (a tevékenység és szakmai méltatása), a szakmai-közéleti tevékenység, majd zárásként az életrajzot hitelesítő források felsorolása szerepel.

A kötet életrajzi regionalitását néhány más földrajzi térségben működött (mind-egyik esetben országos jelentőségű) pedagógus személyiség életrajzával feloldották. Anniból lehet hiteles, elfogadható ez, hogy munkásságukkal (könyveikkel, előadásokkal, programjaikkal, munkahelyi beosztásuk révén irányító tevékenységükkel) hatással voltak a pedagógusok jelentős részére. (Pl. Kacsur István, Lénárd Ferenc, Zsolnai József.)

Az életrajzok eltérő terjedelműek (Ez nyilvánvalóan a rendelkezésre álló források miatt van így, de az is közrejátszhatott a rövidebb terjedelemben, ha valaki – talán

még megfogalmazható így: példaértékűen – egy helyen, egy közösségben, azonos munkakörben végezte évtizedeken át hivatásbeli munkáját, tehát nincsenek, nem lehetnek alternatív adatok, tények.) Ugyanakkor mindegyikben fellelhető az a koherencia, hogy olyan egészet jelenítenek meg az életműből a névcikkek, amelyet hiányérzet nélkül olvashatunk. A kötet végén táblázatba rendezve megtalálható az eddigi kötetekben megírt pedagógusok (szám szerint 1124) neve, születési és halálozási év-száma, valamint a fő- (esetleg utolsó) foglalkozás megnevezése.

Az arcképek és a szövegek közötti más fényképek dokumentatív értékűek is, mert lehetőséget adnak arra, hogy – szükség esetén – évtizedek múltán is reprodukálhatók legyenek. (Ehhez a méretük és a kötetlapok kitűnő anyagi minősége is hozzájárul.)

Kitűnő szerkesztői megoldás, hogy az abc-rendben közölt életrajzok új betűvel kezdődő névcikk-oldalain egy-egy pedagógiai vonatkozású mondás szerepel. A D-nél olvasható összefoglaló üzenete is lehet e kötetnek: „*A tanítónak nem gratulálunk, amiért oktatja, hogy kétszer kettő négy. Gratulálni talán abhoz kell, hogy ezt a szép mesterséget választotta.*” (Camus)

Cs. Bányai György

* * *

Györe Géza: Könyvtárostanárr-képzés Magyarországon. Pannon Egyetem Neveléstudományi Intézet, Pépa, 2010. 191 o. (PhD értekezések 2) – A szerző a Pannon Egyetem MFTK Neveléstudományi Intézetének munkatársa, aki 2010-ben szerezte meg a kötetben közölt disszertációja alapján a PhD fokozatot, melyben a könyvtárostanárr-képzéssel kapcsolatos problémakört vizsgálja. (Az értekezés teljes szövege letölthető a http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2010/Gyore_Geza_dissertation.pdf weblapról).

A történeti áttekintés során a dualizmus korától kezdve egészen napjainkig terjedően képet kapunk a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatásának alakulásáról, különös tekintettel az iskolai könyvtárosi munka egyes területeire. Ezen belül összegzi az iskolaikönyvtár-ügyét a vonatkozó jogszabályok tükrében (természetesen a disszertáció lezárásának idejéig), belefoglalva a Nemzeti Alaptanterv vonatkozó fejezeteit is.

Györe áttekinti a magyarországi könyvtárosképzés teljes rendszerét, amit táblázatba rendezve is közöl, bemutatva a pedagógusképzés keretében megvalósuló magyarországi könyvtárosképzést egészen a Bologna-modell bevezetéséig.

Egy rövid európai kitekintés után, a hagyományos képzés mellett, részletesen tárgyalja a magyar felsőoktatás többciklusú informatikuskönyvtáros-képzését (alapszak, mesterszak), valamint vizsgálja az iskolaikönyvtáros- és könyvtárostanárr-képzési lehetőségeket a felsőfokú könyvtárosképzés magyarországi rendszerében, illetve

azt, hogyan illeszkedik a könyvtárpedagógia-tanár mesterképzési szak a tanárképzés rendszerébe.

Az OKJ-s végzettséget adó könyvtárosképzés bemutatása mellett a szerző információkat ad az érdeklődő olvasó számára a könyvtáros- és pedagógus-továbbképzés keretében történő iskolai könyvtáros és könyvtárostanárral továbbképzésről.

A disszertáció meghatározó része foglalkozik az iskolai könyvtárosok és a könyvtárostanárok képzettségét, pedagógiai ismereteiket, kiemelkedő kompetenciáikat, továbbá a szakmán belül elfoglalt helyüket feltáró felmérés során kapott eredményekkel.

A szerző ismerteti a kérdőíves felmérés előzményeit és a módszer nehézségeit a gyakorlati munka kapcsán, majd részletesen tárgyalja a kapott eredményeket, tételesen elemezve a részkérdésekre (informatikus könyvtárosi, iskolai könyvtárosi, könyvtárostánári, illetve a magára a könyvtáros szakmára stb.) vonatkozó válaszokat. Csak néhány a kérdőívben feltett, és továbbgondolásra érdemes-érdekes kérdésekből, melyek a szakmára, illetve a szakember és környezetének relációira vonatkoznak:

Szándékozik-e továbbtanulni?

Milyen jövője van a könyvtáros szakmának?

Melyek a legfontosabb szakmai ismeretek, melyekkel elengedhetetlenül rendelkeznie kell a könyvtárostánárnak?

Van-e különbség a közkönyvtári és iskolai könyvtári szakmai munka között?

Milyen helyet foglal el az iskolai könyvtár az intézményben?

Hogy(an!) viszonyul a könyvtáros szakma illetve a pedagógustársadalom a könyvtárostanárral munkájához?

A kérdőíveket e-mailben küldték ki több mint 3500 címre, amiből 550 különböző technikai okok miatt el sem jutott a címzettekhez. A válaszadók számát tovább csökkentette/csökkentette, hogy a kérdőívek az intézményvezetőkhoz kerültek, akik vagy továbbították azt a könyvtárostánárnak, iskolai könyvtárosnak vagy nem. A kiküldés időpontja a 2006/07-es tanév második féléve volt, ezért a kapott visszajelzések a közoktatást, így azok az iskolai könyvtárakat is érintő leépítések és természetesen a 2013-as államosítások előtti állapotot tükrözik. A szerző a visszaérkezett 189 értékelhető kérdőív (8,9%) feldolgozása alapján alkotott véleményt a szakma jelenlegi állapotáról.

A vizsgált szakterület problémáinak alapos feltérképezése érdekében Györe Géza mint kutatási módszert, az interjút is felhasználta az iskolai könyvtárosok, könyvtárostanárok képzettségének, valamint a munkájuk értékelésének vizsgálatára.

A pedagógiai kutatások során a kutatók nem feltétlenül alkalmazzák önállóan ezt a módszert annak időigényessége miatt, inkább a kérdőíves felmérések során kapott válasz-adatok kiegészítésére szolgál, hiszen jelentős mennyiségű anyagból kell kiválogatni a felméréshez érdemben hozzájáruló információkat.

Jelen esetben Györe és munkatársai a kérdőíves vizsgálat egyes résztémáinak mé-

lyebb vizsgálata érdekében folyamodtak ehhez a vizsgálati módszerhez. 2009-ben 19 interjúalanytól végezték el a felmérést, amelyben hasonlóan a kérdőíves vizsgálathoz, a szokásos személyi, végzettségi stb. adatok mellett a könyvtárral, és a szakmával kapcsolatos kérdések, illetve azok részterületeire, továbbá a szakma jövőjére, fejlődési-fejlesztési stratégiákra vonatkozó kérdések szerepeltek. Ezekkel azonos mélységű volt magára a szakemberre vonatkozó kérdések sora is, ahol a szakmai ismeretek hangsúlyozása mellett lényeges volt az emberi hozzáállás, a könyvtáros, a könyvtárostánár személyisége. A kérdőíves vizsgálatnál feltett kérdések közül itt is szerepeltek a könyvtárostánár elfogadottságára vonatkozó kérdések, amelyre az interjú módszer (esetleg az alacsony interjúalany-szám miatt is) lényegesen eltérő eredményt adott a kérdőíves felméréshez képest. Mindkét vizsgálatsorozat elemzése során kapott pozitív eredmények mellett a negatívumok sorát az aggasztóan alacsony idegennyelv-ismeret és a nyelvtanulás iránti igény hiánya vezeti.

A disszertáció lényeges része a könyvtárostánár-foglalkozás professziógramjának a megjelenítése, amelyben a szerző a Zsolnai József-féle modellre alapozva kísérlete meg a könyvtárostánártól elvárható és elvárt kompetenciák valamiféle rendszerbe foglalását és definiálását. Zsolnai professzor a különböző pedagógusszakmák részére az általa kidolgozott tanári professziógramok egy részét az 1990-es évek végétől kezdődően publikálta. (A teljes anyag a Pannon Egyetem neveléstudományi intézete könyvtárában található meg.) A könyvtárostánári professziógram szerkezetének elkészítéséhez a szerző áttekintette annak interdiszciplináris hátterét, a Zsolnai-féle követelményeket: a foglalkoztatás-tani, a munkahelyszervezés-tani és a közoktatás-tani elvárásokat. Ennek alapján térképezte fel a könyvtárosszakmák gyakorlásához szükséges tudásfeleségeket, képességeket, attitűdöket, magatartást és önreflexiót.

A szerző röviden összegzi a könyvtárostánár-szakma megbecsültségéről, jövőjéről alkotott véleményét is, ami a közölt tények ismeretében nem túlságosan biztató.

A munka záró része a disszertáció témáját jelentő kutatás és eredményeinek az összefoglalása, valamint a kapcsolódó és várható további kutatási irányok felvázolása.

A könyvtárszakmailag rendkívül érdekes-értékes, és nem minden tanulságok nélküli PhD értekezést tartalmazó kötetet a felhasznált szakirodalom jegyzéke teszi teljessé.

Csiszár Miklós

* * *

Csejtei Dezső: Az utolsó szó jogán. (Filozófiatörténeti tanulmányok.) Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém. 2012. 298 o. – A pedagógia tudományának (s benne a nevelésfilozófiának) számos kapcsolata van a különböző szakfilozófiákkal. Az ókori görögöktől napjaink tartóan a különböző filozófiai

irányzatokig mindig megtalálhatók voltak azok a kapcsolódási pontok, amelyekből kisugározva mindkét terület gazdagodhatott, befolyásol(hat)ta fejlődésüket. A neveléstörténet számára pedig különösen nagy értéket jelent, ha valamely pedagógiai teoretikus (nevelés- vagy társadalom-)filozófiai elgondolásai, vagy egy alapvetően filozófusnak a neveléssel kapcsolatos nézetei kerülnek elemzésre, értékelésre. A tudományok egymásra hatása mindig többletértéket eredményez, s alkalmazóikat hozzásegíti ahhoz, hogy másképpen, vagy új alapokra helyezve gondolják át tudományterületük aktuális és jövőbeli helyzetét.

Csejtei Dezső (1951) ahhoz a filozófus generációhoz tartozik, amelynek tagjai széles történeti-társadalmi horizonton vizsgálódnak, ugyanakkor felvállalják az egy-egy specifikus térség, koherens személyek, irányzat, kor stb. filozófiájával történő munkálkodást. Ő, mint hispanista, különös figyelemmel fordul a (részben arab forrásgyökerű) spanyol filozófia története felé (José Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno, Francisco de Vitoria), de érdeklődése körében ott találhatók az életfilozófusok (F. Nietzsche, O. Spengler, G. Simmel, W. Dilthey), valamint az egzisztenciálfilozófusok (S. Kierkegaard, K. Jaspers), s jelentős kitekintéssel foglalkozik filozófiai thanatológiával. (Ez utóbbival párhuzamként, kapcsolódásként I. Zsolnai József munkáit: *Bevezetés a pedagógiai gondolkodásba*, 1996; *A pedagógia új rendszere címszavakban*, 1996; *A tudomány egésze*, 2005.)

„Az alábbi kötet csaknem harminc esztendő utószóként jegyzett írásait foglalja magában.”- írja kötete hátoldalán a szerző. Az utószó különös műfaj, mert bennük kettősség található: befolyásolja a kötet anyaga (különösen, ha más szerző munkáját, vagy ennek értelmezését tartalmazza, s benne van a vele munkálkodó sajátos filozófiai felfogásának lenyomata is. Különösnek mondható azért is, mert a tudományos megfogalmazású utószó-textus önálló munkának is felfogható, amely akár el is vonatkoztatható a mű egészétől.

Csejtei Dezső filozófiai, filozófiatörténeti munkásságának alapvetését, irányultságát és munkásságában a társtudományokhoz való viszonyát jól jellemzi az *Előszó az utószavakhoz*ban írott sorai: „A választott filozófusoknak szinte mindegyikére jellemző, hogy nem csupán a bölcsélet területén voltak korszakos és máig eleven hatást kiváltó gondolkodók, hanem a kultúra más területein is, így a szépirodalomban, a képzőművészetekben, a szociológiában, a történettudományban, a vallásban és a politológiában. Bár Csejtei e felsorolásban nem említi a neveléstudományt, Unamunót, Ortegát, Nietzschét applikálhatjuk ehhez. Unamunóval Kéri Katalin több pedagógiai vonatkozású an is foglalkozik, Ortega „Első kötetében a fenomenológiai módszernek valóságos pedagógiai, népművelői jelentőséget tulajdonított...” (169.o.), Nietzsche munkásságának több vonatkozása pedig a neveléstörténeti kánon része. Vele kapcsolatban idézi a szerző: „...felfokozott pedagógiai érdeklődésről tanúskodik az a bőséges vázlatanyag, melyet A klasszika-filológia enciklopédiája című előadásához dolgozott ki. (...)...egy olyan új nevelési elv foglalkoztat, ami gimnáziumainkat és egyetemeinket teljes egészében elveti...”

majd saját megállapításával folytatja: „...*Nietzschét szemmel láthatólag behatóan foglalkoztatta az, hogy egy átfogó nevelés- és műveltségelméleti programot dolgozzon ki.*” (269.o.)

A kötet „utószavait” olvasó mindig szembesülhet azzal, hogy ezek a kommentárok a filozófusszemélyek „meg- és felidézéséhez” csak bepillantások lehet munkásságuk egészébe. A tágabb kitekintésre, filozófiai konstrukcióik megértéséhez, befogadásához azonban inspirációk lehetnek Csejtei „igazgyöngy szövegei”. S vélhetően, ha rálelünk a filozófiatörténet és a neveléstörténet kapcsolódási pontjaira, párhuzamaira, egymásra hatására, felfedhetők lesznek azok a többletjelentések, amelyek két (már önálló diszciplínára tagolódott) tudományterület együttese eredményez. A szerző is ezt sugallja: „(ezek) *azzal a tudományos igénnyel íródtak, hogy az olvasó tájékoztatása, megfelelő információkkal való ellátása mellett, a kapcsolódó szöveg közvetlen jelenléte nélkül is legyen bennük annyi ismeretanyag, érték, hogy önálló műként is érdemes legyen őket kézbe venni.*” (7.o.)

Az olvasó számára a kötet lapozgatásán, olvasásán túl azt ajánljuk, hogy érdemes a filozófus szerzők eredeti írásait is kézbe venni, mert általuk teljesebbé tehető a filozófiatudomány és a neveléstudomány kapcsolatának megértése és tudományos, vagy akár alkalmazói szintű befogadása.

Cs. Bányai György